RIKSDAGENS PROTOKOLL.

1917. Första kammaren. Nr 45.

Onsdagen den 23 maj, f. m.

Kammaren sammanträdde kl. 11 f. m.

Föredrogos, men bordlades ånyo på flera ledamöters begäran konstitutionsutskottets utlåtanden nr 16 och 17, fjärde sammansatta stats- och lagutskottets utlåtanden nr 1 och 2, lagutskottets utlåtanden och memorial nr 55—59, jordbruksutskottets utlåtanden nr 94—98, första särskilda utskottets utlåtande nr 4 samt första kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande nr 21.

Föredrogs ånyo och företogs punktvis till avgörande konstitutionsutskottets memorial nr 15, angående fullbordad granskning av de i statsrådet förda protokoll.

Utskottets tillkännagivande, att anledning icke förekommit att mot någon ledamot av statsrådet tillämpa § 106 regeringsformen.

Lades till handlingarna.

Utskottets jämlikt § 107 regeringsformen gjorda anmälan av vissa ärenden.

Punkten 1.

Lades till handlingarna.

Punkten 2.

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag.

I denna punkt hade utskottet till en början anfört följande:

»Vid granskningen av statsrådsprotokollen i lantförsvarsärenden har utskottet uppmärksammat, att Kungl. Maj:t i ett stort antal fall och till mycket betydande belopp anvisat medel till ändamål, för vilka icke funnits att tillgå av riksdagen beviljade anslag. Dessa anvisningar hava skett i den formen, att arméförvaltningens civila departement bemyndigats att förskjuta beloppen för att sedermera anmäla dem till ersättande.

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

I viss utsträckning hava dylika förskottsanvisningar sedan länge förekommit inom alla departement, och intill dess att särskilda anstalter träffats för att bereda Kungl. Maj:t medel för oförutsedda utgifter, torde detta förfarande icke kunna helt undvikas. Men en så vidsträckt användning av förskottsmetoden som den av Kungl. Maj:t nu tillämpade har dock, såvitt utskottet känner, aldrig tillförene ägt rum, och den måste enligt utskottets mening anses såsom oförenlig med våra grundlagars princip om riksdagens anslagsrätt. Utskottet har fördenskull funnit sig pliktigt att i den vedertagna formen av anmärkningar enligt 107 § regeringsformen göra anmälan om det system, som i detta avseende tillämpats inom lantförsvarsdepartementet, så mycket hellre som en underlåtenhet att göra dylika anmärkningar skulle kunna uttolkas såsom ett tyst godkännande från dess sida av ifrågavarande förfarande och därmed bliva prejudicerande för framtiden till uppenbar våda för riksdagens grundlagsfästa ställning inom statsregleringen.

De handlingar, som för utskottet varit tillgängliga, giva icke definitiv upplysning om det sätt, varpå Kungl. Maj:t i varje fall avsett att de förskjutna beloppen skulle ersättas. Av vissa utskottet tillhandahållna tablåer från arméförvaltningen, upptagande detta ämbetsverks överslag över utanordningar för lantförsvaret intill slutet av 1916, framgår emellertid oförtydbart, att i de fall, som utskottet avser, förskotten föreslagits att till allra största delen överföras på anslag, som förutsatts komma att av Kungl. Maj:t begäras och av riksdagen beviljas under år 1917. Vissa jämförelsevis mindre belopp föreslås dock skola utgå av 1916 års anslag till neutralitetens upprätthållande. Utskottet vill framhålla, att, i den mån sistnämnda utväg blivit följd, själva utanordningarna visserligen bliva av något annan karaktär än de egentliga förskotten, men att härvidlag i stället inställer sig den frågan, huruvida Kungl. Maj:t bort använda de till neutralitetsskyddet anslagna medlen för de ändamål, varom här är fråga. I de fall, som utskottet i sina anmärkningar uppmärksammat, är detta efter dess mening icke förhållandet, då nämligen riksdagens mening med 1916 års anslag till neutralitetsåtgärder uppenbarligen icke varit, att Kungl. Maj:t skulle av dessa medel bestrida utgifter av sådan natur, som alltid — och även under nu pågående världskrig — underställts riksdagens prövning. Där åter de gjorda förskotten avsetts att täckas genom medel, som Kungl. Maj:t ämnat begära först av 1917 års riksdag, har Kungl. Maj:t genom sina beslut i förväg bundit riksdagens prövningsrätt på ett sätt, som icke är förenligt med våra konstitutionella regler.

Utskottet har icke förbisett, att de särskilda förhållanden, som världskriget medfört, kunnat föranleda åtgärder av Kungl. Maj:t, vilka gå utom ramen av den vanliga dispositionen över beviljade medel. Men dessa förhållanden äro icke tillfyllestgörande för att rättfärdiga det förfaringssätt, som av Kungl. Maj:t tillämpats under år 1916, i all synnerhet som världskriget vid detta års ingång redan pågått i nära 1 $^1/_2$ år och de behov, som kunde anses av detsamma omedelbarligen föranledas, borde hava i huvudsak kunnat överblic-

kas i tillräckligt god tid för att föreläggas riksdagens prövning. Kungl. Maj:t har också i vissa fall framlagt propositioner till riksdagen om anslag av väsentligen liknande natur som dem, som av Kungl. Maj:t under sagda år utanordnats förskottsvis, och mot vilka utskottet nu måste göra anmärkning. Det har i detta avseende ej kunnat undgå att framkalla särskild uppmärksamhet, att vissa av ifrågavarande anordningar ägt rum vid en tidpunkt, då riksdagen var samlad och proposition sålunda kunnat utan olägenhet framläggas, medan i andra fall utanordningen skett så sent under året 1916, att frågan borde hava kunnat uppskjutas till 1917 års riksdag. Synnerligen anmärkningsvärda har utskottet också funnit sådana fall, i vilka Kungl. Maj:t antingen utanordnat medel utöver dem, som riksdagen tidigare anslagit till vissa ändamål, eller också — vilket även förekommit — i förskottsväg anvisat medel till ändamål, som redan förelagts riksdagen till prövning, men för vilka denna icke beviljat anslag.»

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

Vidare hade utskottet — med tillkännagivande att utskottet icke ansett sig böra för riksdagen anmäla alla de åtgärder, som ur förut angivna synpunkter ansetts kunna bliva föremål för anmärkning — under sju med a)—g) betecknade moment anfört vissa fall, som synts utskottet tillräckliga för att åskådliggöra det system, mot vilket utskottet velat inlägga sin gensaga.

Slutligen hade utskottet gjort följande uttalande:

»Under åberopande av de synpunkter, som inledningsvis under mom. 2:o) utvecklats beträffande den av Kungl. Maj:t tillämpade förskottsmetoden och beträffande de övriga omständigheter, som i samband därmed förefallit utskottet anmärkningsvärda, samt under hänvisning till ovan lämnade redogörelser för de Kungl. Maj:ts beslut, som ur dessa synpunkter synts böra bliva föremål för riksdagens uppmärksamhet, får utskottet med anledning av samtliga här ovan under mom. 2:o) a)—g) omförmälda ärenden göra anmälan till riksdagen enligt § 107 regeringsformen mot föredragande departementschefen, statsrådet Mörcke.»

Vid föreliggande punkt hade reservation avgivits:

a) beträffande mom. 2 a av herrar *Clason, Bellinder, K. J. Ekman, von Geijer* och *von Mentzer*, greve *Alexander Hamilton* samt herrar *Räf, Beckman* och *Hallendorff;*

b) beträffande mom. 2 b av herrar *Clason, Bellinder, K. J. Ekman, von Geijer* och *von Mentzer*, greve *Alexander Hamilton* samt herrar *Räf, Beckman* och *Hallendorff;*

c) beträffande mom. 2 c av herrar *Clason, Bellinder, von Geijer* och *von Mentzer* samt greve *Alexander Hamilton;*

d) beträffande mom. 2 d av herrar *Clason, Bellinder, K. J. Ekman, von Geijer, von Mentzer, Johan Carlsson, Beckman* och *Hallendorff;*

e) beträffande mom. 2 e av herrar *Clason, Bellinder, K. J. Ek-*

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

man, von Geijer och *von Mentzer*, greve *Alexander Hamilton* samt herrar *Räf, Beckman, Karlsson* i Mo och *Andersson* i Höckerum;

f) beträffande mom. 2 f av herrar *Clason, Bellinder, K. J. Ekman, von Geijer* och *von Mentzer*, greve *Alexander Hamilton* samt herrar *Beckman, Räf, Karlsson* i Mo och *Andersson* i Höckerum; ävensom

g) beträffande mom. 2 g av herrar *Clason, Bellinder, K. J. Ekman, von Geijer* och *von Mentzer*, greve *Alexander Hamilton* samt herrar *Räf, Beckman* och *Hallendorff*.

Reservanterna hade, med inläggande av en bestämd gensaga mot utskottets under förevarande punkt framställda anmärkningar, gjort dels vissa principiella uttalanden, dels ock åtskilliga erinringar rörande sakförhållandena i de enskilda fallen.

Vidare hade herr *K. J. Ekman* anfört en reservation i fråga om motiveringen beträffande mom. c) i föreliggande punkt.

Herr Clason: Den i detta betänkandet skarpast angripne har icke tillfälle att idag här försvara sig och han kommer således att av sina angripare bliva dömd själv ohördan. Det har då synts mig och mina medreservanter lämpligt, att något här borde sägas till hans försvar, och om jag nu anser mig pliktig att göra detta, beror det därpå att, vid det sysslande med denna fråga, som ålegat oss reservanter, vi kommit till den övertygelsen, att angreppen äro i hög grad oberättigade, och att under sådana förhållanden det för oss är en oavvislig plikt att bestämt taga avstånd från desamma.

Vi ha ju redan gjort det i vår reservation, men redan på grund av den ytterliga forcering, varmed dechargebetänkandet denna gång drivits fram finnes det åtskilligt rätt väsentligt att därvid komplettera. Detta så mycket mer, som jag för min del icke kan erinra mig något utskottsutlåtande, som både till principer och detaljer visat sig vara hopkommet med sådan lättvindighet och sådan bristande ackuratess. Man skulle ju eljest tycka, att just när det gäller en så grannlaga sak som att döma över statsråd — i detta fall ett frånvarande — och till på köpet över en ministär, som under en hård världskris burit tyngre bördor och ansvar än någon dess föregångare på mer än hundra år — man skulle ju tycka, säger jag, att konstitutionsutskottet då borde bära fram endast de säkraste och tillförlitligaste uppgifter, endast de mest bindande och mest rättvisa grunder, men jag vågar säga, att detta betänkande håller i det hänseendet långt ifrån måttet.

Jag skall till en början göra en rent principiell anmärkning. Utskottets majoritet talar om åtgärder, »oförenliga med våra grundlagars princip om riksdagens anslagsrätt», årgärder, stridande mot »riksdagens grundlagsfästa ställning inom statsregleringen», om »påtagliga kränkningar av riksdagens anslagsrätt» d. v. s. ytterst starka uttryck. Nu föreskriver ju grundlagen, att i dylika fall konstitutionsutskottet icke skall göra anmälan efter 107 § regeringsformen, utan åtala enligt 106 § regeringsfor-

men, och ansvarighetslagen för statsrådets ledamöter uppräknar alldeles särskilt såsom föremål för riksrättens dom ingrepp i riksdagens beskattningsrätt eller i vad som fastställts angående statsmedlens användning. Grundlagens bud i dessa hänseenden innebära icke blott ett hot mot statsråd utan också ett skydd, meningen är att, om man framställer så skarpa tillvitelser, skall man också vara skyldig att låta dem underkastas en opartisk juridisk prövning. Utskottsmajoriteten har i stället gjort sig själv till på en gång åklagare och domare. I stället för att hänskjuta frågan till en utomstående opartisk prövning, dekreterar utskottsmajoriteten sin partipolitiskt färgade uppfattning såsom grundlag och berövar därigenom den tilltalade den möjlighet till fullständigt frikännande, som skulle kunna bliva följden av en opartisk juridisk prövning. Det är ju ett bekvämt sätt att gå tillväga, men det är varken grundlagsriktigt, billigt eller rätt.

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

Går man så till anmärkningarnas allmänna innebörd, möter man genast en annan, i hög grad betecknande lättvindighet i anklagelser och bevisföring. Anmärkningarna gå ut på, att förskottsanvisningar ägt rum, vilket utskottet kallar för att Kungl. Maj:t »anvisat medel till ändamål, för vilka icke funnits att tillgå av riksdagen beviljade anslag». Utskottet erkänner visserligen, att sådana förskottsanvisningar sedan länge ägt rum inom alla departement och icke kunna undvikas, men, säger utskottet, de ha denna gång ägt rum i alltför stor utsträckning. Jag anmärker i förbigående, att så snart man giver sig in på frågan om dessa förskottsanvisningars utsträckning, har man ju släppt frågan om grundlagsenlighet och konstitutionell rätt, ty äro förskotten grundlagsstridiga, äro de lika mycket grundlagsstridiga, om man förskotterar en miljon, eller om man förskotterar tio miljoner.

Men vad jag framför allt vill framhålla är, utskottet här alldeles sökt blanda bort begreppen förskott, och att utskottets hela anmärkning faller sönder, om man klargör, vad det i själva verket här gäller. Det finnes nämligen förskott av många olika slag, varom väl utskottsmajoriteten icke borde ha varit okunnig, eftersom förskotterandet skall vara grunden för hela anmärkningen. Och speciellt i denna fråga finnes det alldeles särskilt två eller, om man så vill, tre olika slag av förskott, som måste skarpt åtskiljas.

Det finnes först sådana slag av förskott, som, såsom utskottet själv erkänner, alltid förekomma sådana, som Kungl. Maj:t måste taga i anspråk då det gäller *oförutsedda utgifter*, och som givetvis därför alltid innebära, såsom utskottet säger, att Kungl. Maj:t »anvisar medel till ändamål, för vilka icke funnits att tillgå av riksdagen beviljade anslag». Nu erkänner utskottet, att sådana förskott icke torde helt kunna undvikas, och det är ganska klokt av utskottet att erkänna detta, ty utskottet hade annars kommit i direkt strid men vad utskottet och riksdagen tidigare många gånger erkänt. Det är ju nämligen så, att sådana förskott förekommit jämt och ständigt under alla regeringar och inom alla departement. Kassaförlagskommittén, vars betänkande utdelats i år, upplyser, att de under åren 1905

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

—1913 uppgingo till åtskilliga miljoner om året, och att oersatta förskott under samma period uppgått till cirka 30,000,000 årligen i runt tal. Vad detaljer beträffar, kan man, som bekant, finna dem berörda i statsverkspropositionerna och i andra propositioner, som avsett täckande av förskott. Man kan av dessa se, att sådana förskott anvisats t. ex. av den Staaffska regeringen i lika hög grad som av andra regeringar. Att riksdagen varit samlad, har icke heller förhindrat, att sådana förskott beslutats; jag skulle kunna hänvisa till ett fall i början av maj 1912, då den Staaffska regeringen, medan riksdagen var samlad, på detta sätt anvisade medel för anordnande av en flygskola. Detta föranledde då ingen konstitutionell anmärkning. Vid andra tillfällen, ha dylika förskott givits, då kostnaderna för en beslutad anskaffning eller anordning visat sig bliva högre på grund av inträdda prisstegringar, än vad man tidigare beräknat; icke heller sådant har föranlett konstitutionella anmärkningar. Jag förmodar, att utskottsmajoriteten icke vill bestrida, att oförutsedda utgifter hava måst förekomma även under den avgångna ministärens tid, men då har ju därav *måst* följa, att den varit nödsakad »anvisa medel till ändamål, för vilka icke funnits att tillgå av riksdagen beviljade anslag», vilket emellertid under dess tid icke kan hava varit mera förgripligt än det var under dess företrädares.

I visst samband med nu nämnda förskott, men ur andra synpunkter från dem åtskilda stå sådana fall, då man för att säkerställa statens förråd av vissa varor, t. ex. för att undgå prisstegringar eller på grund av befarad brist i marknaden, nödgats *påskynda* inköpet eller tillverkningen av vissa förnödenheter. I dylika fall är det knappast fråga om någon verklig utgift. Varan behöves, och den kommer i framtiden till användning; vad som sker, är endast, att man gör anskaffningen något tidigare, än eljest varit beräknat, vilket i många fall betyder, att man får den mycket billigare. Jag erinrar om ett klassiskt exempel på en dylik materialanskaffning i förtid från den Staaffska regeringens tid, när denna i november—december 1912, d. v. s. omedelbart före riksdagens sammanträde, anvisade för anskaffande av viss materiel för armén och flottan under då varande världskris högst betydande förskott, mer än tre och en halv miljoner kronor. Om Kungl. Maj:ts befogenhet att göra dessa utgifter, rådde icke någon meningsskiljaktighet; icke heller om lämpligheten av dem. Den dåvarande finansministern friherre Adelswärd framhöll beträffande en post, som ingick däri, nämligen inköp av kol, den absoluta nödvändigheten av denna anskaffning, och karakteriserade i riksdagens kamrar densamma såsom »endast bildande av ett förlag». »Jag har överflyttat», sade han, »en tillgång i guld till en tillgång i kol. Det är således icke någon utgift som genast är förbrukad, utan en reserv, en tillgång, som fortfarande finnes, om ock under en annan form än den fanns förut.» Ingen klandrade då denna sak, varken för att den skedde, eller för att den skedde *omedelbart före riksdagens sammanträde.* Tvärtom, man fann den naturlig, lovlig och prisvärd. Men kan icke då alldeles samma skäl få gälla om den avgångna ministären i fråga om liknande

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

åtgärder? Utskottsmajoriteten vill kanske svara: jo, vi ha också underlåtit att anmärka på dylika förrådsanskaffningar. Jag medgiver, att utskottsmajoriteten *i vissa fall* underlåtit det, men jag anser icke, att det varit mindre viktigt att anskaffa eller säkerställa tillgången på t. ex. ammunition, vapen, krut o. s. v. än det var att anskaffa och säkerställa tillgången på kol eller andra varor. I båda fallen har det varit ett *påskyndande* av en anskaffning, till vilken inga medel på det årets stat funnits anvisade, men för vilken medel finnas på det följande årets stat. Det är ingen konsekvens i att ur konstitutionell synpunkt angripa endast den ena anskaffningen, men icke den andra; det är rena godtycket.

Men — och här kommer jag till det väsentligaste i fråga om dessa förskott — det finnes också ett tredje slag av förskott, och det är, när riksdagen *uttryckligen ställer till Kungl. Maj:ts förfogande vissa krediter att användas för vissa ändamål* och säger åt Kungl. Maj:t: här äro krediter, uppgående till så och så stora belopp, men när Kungl. Maj:t använder dess krediter, skall Kungl. Maj:t gå tillväga så, att Kungl. Maj:t *förskjuter beloppen mot framtida anmälan till ersättande*, d. v. s. riksdagen ålägger Kungl. Maj:t att *förskjuta beloppet* och att framdeles anmäla det. Det är just sådana förskott, som det här framför allt rör sig om. Det är ju ett helt annat slag av förskott, än de föregående; det är förskott, som riksdagen på förhand uttryckligen *bemyndigat* Kungl. Maj:t att göra. Vad är det då för mening i att, såsom utskottsmajoriteten gör, låta påskina att i *dessa* fall, huvudmassan av fallen, Kungl. Maj:t skulle hava anvisat medel, som riksdagen icke ställt till Kungl. Maj:ts förfogande, eller att Kungl. Maj:t skulle trätt riksdagens anslagsrätt för nära, eller vidtagit åtgärder, som skulle bliva prejudicerande för riksdagens grundlagsfästa ställning o. s. v.? Riksdagen har på detta sätt till Kungl. Maj:ts förfogande ställt många miljoner för neutralitetens bevarande — kammaren kan av reservationen finna, att krediterna, gått upp ända till 180 miljoner kronor —; riksdagen har bett Kungl. Maj:t att till det yttersta värna vår neutralitet; hur kan då utskottet efteråt komma och säga, att Kungl. Maj:t trätt riksdagens rätt för nära genom att använda dessa förskott för de ändamål, för vilka riksdagen begärt att de skola användas!

Då säger utskottet, att arméförvaltningen i vissa tablåer, uppgjorda 1917, ifrågasatt, att vissa av förskotten skola täckas av medel, som förutsättas komma att av Kungl. Maj:t begäras och av riksdagen beviljas under 1917. Jag vill i förbigående anmärka, att den där redogörelsen för, vad arméförvaltningen tänkt sig under denna punkt, icke är alldeles riktig. Det talas där icke blott om medel, som eventuellt komma att beviljas och ställas till Kungl. Maj:ts förfogande, utan ock om beloppens avförande å vederbörande anslag i riksstaten eller deras täckande genom försäljningsmedel, d. v. s. medel, som utan vidare stå till Kungl. Maj:ts förfogande. Men jag inser icke, att arméförvaltningens tankar om sättet för förskottens täckande har med denna sak att skaffa. När riksdagen givit krediterna, har den ju sagt ifrån att medlen skulle *förskjutas för att fram-*

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

delas anmälas till ersättande d. v. s. täckas under ett följande år, och den ifrågavarande tablåns projekt huru detta lämpligen skulle kunna ske, bevisar, såsom vi reservanter framhållit ingenting alls i fråga om, huruvida krediterna för 1916 överskridits eller icke. Men innan man beskyller statsrådet Mörcke för att hava tillstyrkt Kungl. Maj:t att anvisa medel på sådant sätt, skall man väl söka bevisa det. Bevisningsskyldigheten har ålegat åklagaren d. v. s. utskottsmajoriteten, men har icke av honom presterats.

Ja, säger då utskottsmajoriteten, men »riksdagens mening med de givna anslagen» — och utskottet pekar särskilt på 1916 års anslag till neutralitetsåtgärder — har »uppenbarligen icke varit, att Kungl. Maj:t skulle av dessa medel bestrida utgifter av sådan natur, som» såsom utskottsmajoriteten yttrar sig, »alltid — och även under nu pågående världskrig — underställts riksdagens prövning». Jag vågar bestämt bestrida denna utskottsmajoritetens tolkning av vad riksdagen menat med dessa neutralitetskrediter. Jag kan ju först erinra därom, att det icke finnes ett ord i riksdagens olika skrivelser, som berättigar till denna tolkning. Det är där bara fråga om att regeringen skall till det yttersta upprätthålla neutraliteten, och så står det ibland att man skall vara sparsam med inkallelser av värnpliktige. Men så blind var ingen av oss varken 1914, 1915 eller 1916, att vi trodde, att under neutralitetskostnader här i landet, i motsatts till vad i alla andra neutrala länder var fallet, skulle innefattas endast avlöning och underhåll av manskap och hästar eller familjeunderstöd åt deras familjer och dylika kostnader. Vi visste mycket väl, att dessa värnpliktige, som inkallades, också skulle behöva vapen, de allra bästa vapen och vapen i tillräcklig mängd. Jag erinrar i detta sammanhang även därom, att härordningen ju fick svälla ut hastigare, än man förut tänkt sig, så att anskaffande av nödig material måste ske i större omfattning, än man tidigare tänkt sig. Jag säger vidare, att när riksdagen 1915 och 1916 hade att behandla de s. k. täckningspropositionerna, d. v. s. de propositioner, i vilka Kungl. Maj:t föreslog, huru de under 1914 och 1915 utgående krediterna skulle täckas, var det för vederbörande *icke* obekant, att dessa täckningskostnader avsågo även på krediterna verkställd materielanskaffning. Det låg bakom dessa täckningspropositioner åtskilliga sådana belopp. Jag upprepar jämväl, vad som sagts i reservationen, att när konstitutionsutskottet 1915 och 1916 granskade statsrådsprotokollen för 1914 och 1915, påträffade utskottet oupphörligen sådana här förskott till materielanskaffning utan att däremot göra någon anmärkning. Skulle jag nämna den siffra, till vilka dessa förskotterade materielanskaffningar uppgingo åren 1914 och 1915, skulle jag komma till belopp av icke så få tiotal miljoner, enbart för armén. Att beloppen voro så höga, berodde icke minst därpå att före 1914 materielanskaffningar och kompletteringar i alltför hög grad försummats; det var därför så mycket att fylla i, och jag vågar påstå, att många voro glada, när de funno, att man efter 1914 försökte taga igen det förlorade.

Går man in på detaljerna under dessa år 1914 och 1915, så

finner man, att de till materielanskaffningar förskotterade medlen använts till precis samma slags ändamål, mot vilka utskottsmajoriteten nu riktar sig, t. ex. till kokvagnar, kulsprutor, ammunition, handvapen o. s. v. och man finner vidare, att beloppen i många fall anvisats vare sig strax före eller under riksdagens sammanträden. När detta skedde 1914 och 1915, hade riksdagens konstitutionsutskott ingenting att däremot anmärka, men nu, när Kungl. Maj:t fortsatt därmed 1916, då göres anmärkning. Det är återigen godtycket!

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

Det finns emellertid icke blott bevis på att Kungl. Majts åtgärder att under 1914 och 1915 för neutralitetskostnader anskaffa nödig materiel, vunnit riksdagens godkännande; det finnes också bevis på att riksdagen 1916 ingenting haft att invända mot, att Kungl. Maj:t fortsatte på samma väg. Ett sådant bevis ligger naturligtvis, såsom jag redan sagt, i konstitutionsutskottets hållning i denna sak, i dess underlåtenhet att härom göra anmärkning. Det finnes emellertid även andra. I de beräkningar, som lågo till grund för riksdagens båda beslut 1916, då riksdagen beviljade neutralitetskrediterna — d. v. s. de beslut, som sedan meddelades genom riksdagsskrivelserna nr 27 och 246 — i dessa beräkningar voro uttryckligen vissa materielanskaffningar angivna såsom grund för Kungl. Maj:ts begäran om krediterna. Och i den sistnämnda skrivelsen, på grund av majpropositionen, genom vilken riksdagen till Kungl. Maj:ts förfogande ställde, utom de i mars beviljade 18 miljonerna, ytterligare 42 miljoner plus 15 miljoner d. v. s. 57 miljoner kronor, eller sammanlagt med de förut beviljade 18, 75 miljoner kronor — i denna skrivelse framhöll riksdagen själv, att i det beräknade kostnadsbeloppet, 75 miljoner inginge sammanlagt 34 miljoner till familjeunderstöd, avlöning åt värnpliktige samt underhåll av manskap och hästar m. m., d. v. s. däri ingick alltså en summa av 41 miljoner kronor, som icke skulle vara avsedd för de värnpliktigas underhåll och avlöningar och dylika kostnader för den direkta vakthållningen. Att under sådana förhållanden dessa återstående miljoner skulle få användas till materielanskaffning är så mycket klarare, som riksdagen i samma skrivelse talade om anskaffning av varuposter i mer betydande omfattning till krigsberedskapen. När konstitutionsutskottets majoritet sålunda nu påstår, att meningen med neutralitetskrediterna icke var, att Kungl. Maj:t skulle med dem bestrida sådana utgifter som här varit å bane, så är detta ett fullkomligt oriktigt påstående av utskottet. En annan sak är naturligtvis, att riksdagen i februari *1917* slagit in på en annan väg, och att riksdagen sedan går vidare på den vägen. Men åt denna då nyvunna ståndpunkt kan icke givas konstitutionellt återverkande kraft, så att ett statsråd nu skall ställas till ansvar för det att han före februari 1917 handlat efter de principer, mot vilka riksdagen på den tiden icke haft något att invända.

Går jag ett stycke länge fram i utskottets utlåtande, kommer jag till en sats som erkänner, att »de särskilda förhållanden som världskriget medfört, kunnat föranleda åtgärder av Kungl. Maj:t, vilka gå utom ramen av den vanliga dispositionen över beviljade medel». Nej, vad som föranlett Kungl. Maj:t därtill, det är icke världskriget så-

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

som sådant, utan de omständigheter, som utskottet icke låtsat om, att *riksdagen ställt till Kungl. Maj:ts förfogande dessa betydande krediter* med uppdrag för Kungl. Maj:t att använda dem på bästa sätt för att neutraliteten skulle upprätthållas. Utskottet har emellertid genast ångrat detta lilla erkännande, ty, fortsätter utskottet, »vid 1916 års ingång hade världskriget redan pågått i nära 1 $^1/_2$ år och de behov, som kunde anses av detsamma omedelbarligen föranledas, borde hava i huvudsak kunnat överblickas i tillräckligt god tid för att föreläggas riksdagens prövning». När jag läste denna utskottets tilltro till den avgångna ministärens förmåga att överblicka framtiden, kunde jag icke underlåta att reflektera över, hur man från vänsterhåll ställer bra mycket större fordringar på andra än på sig själv. Jag erinrade mig ett par andra profetior från den sidan beträffande världskriget. Jag tänkte på den liberala statsman, som 1913 här i kammaren manade oss att fördela det föregående årets neutralitetskostnader på 4 år, eftersom »på grund av de politiska förhållandena i Europa» det »icke kunde vara oförsiktigt att förutsätta, att sådana anvisningar icke skulle behöva förekomma oftare än vart fjärde eller vart femte år». Jag tänkte också på en annan förkunnare, som stått detta betänkande mycket nära, som *i slutet av juli 1914* på grund av »den väsentligt minskade spänningen mellan Tyskland och England» manade oss att »på det allra kraftigaste reagera» mot talet om att ett världskrig skulle förestå. Det är, synes det mig, något mycket av sådana siare att begära, att den svenska ministären skulle på hösten 1915 kunna *i detalj* förutsäga, vilka neutralitetskostnader under 1916 och början av 1917 skulle bliva behövliga och alltså lägga fram *specificerade förslag* rörande den saken för riksdagen. *I stort sett* förutsåg ju regeringen, att det skulle behövas pengar, ty den begärde de stora krediterna, och den fick dem också, även för materielanskaffningar.

Detta om det enligt min tanke osedvanligt godtyckliga sätt, varpå utskottsmajoriteten byggt upp sina principer.

Går jag så till detaljerna, möter alldeles detsamma: godtycke i urval, lättvindighet i avseende på fakta.

Vad urvalet angår kan det ju frågas: varför har man stannat vid frågor, som endast röra arméförvaltningens *artilleri*departement? Skall det anmärkas på förskott, varför icke då även på andra förskott vid armén och vid flottan eller inom andra statsdepartement? Varför icke t. ex. på livsmedelsförskotten, som, om jag icke tager miste, under 1916 uppgingo till 40 à 50 miljoner kronor, därav till 40 miljoner under november—december 1916, d. v. s. under de tider av året, då på grund av riksdagens annalkande det enligt utskottsmajoritetens mening är speciellt förbjudet att förskottera medel. Härvid är ju dessutom att märka, att till dessa ändamål hade riksdagen icke alls anvisat några krediter, under det den gjort det i fråga om neutralitetsförsvaret. Men härvidlag har utskottet icke gjort någon anmärkning. Jag påpekar inkonsekvensen i utskottsmajoritetens ståndpunkt i detta avseende.

Vad åter beträffar de faktiska förhållandena i de särskilda de-

taljpunkterna, skall jag blott i korthet beröra vissa av dem. Man skall även där finna samma godtycke och bristande noggrannhet i utskottets framställning.

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

Jag erinrar t. ex. i fråga om punkt *b)*, att utskottet i sin anmärkning alldeles förtiger den väsentliga omständighet, som för Kungl. Maj:t tydligen varit bestämmande, nämligen, att, om anslag icke givits på sommaren 1916, skulle nytillverkningen vid gevärsfaktoriet *fått nedläggas* och *en stor arbetarstam måst avskedas*, ett motiv varom ingenting varit nämnt i maj, då frågan, enligt vad utskottet påstår, var före i riksdagen, och då det för övrigt för handvapens anskaffning gällde en annan summa.

Jag erinrar vidare i avseende på punkten *c)*, att utskottet på samma sätt i sin anmärkning alldeles förtegat de väsentligaste omständigheterna i målet, nämligen att den tilltänkta salpetersyrefabriken skulle under fredstid få sin verksamhet förnämligast inriktad på det civila behovet i Sverige. Här avses alltså något, som av jordbrukare varit ytterst efterlängtat, varom också talades i ett utskottsutlåtande här i kammaren för en kort tid sedan. Dessutom förtiger konstitutionsutskottet, att hela ändamålet skulle varit förfelat, i det att patentköpet skulle gått om intet, om icke regeringen fattat sitt beslut *före den 1 oktober 1916*. Utskottet säger: ja, men det dröjer till dess fabriken blir färdig. Men icke kan detta vara något motiv, varför man skulle underlåta att söka få fabriken till stånd så tidigt som möjligt, eller för att man skulle uppskjuta avgörandet av frågan så länge, att man icke ens vetat, om någon patentuppgörelse alls stått att få, utan hela saken förfallit.

Utskottet finner i punkt *e)* regeringens beslut att söka säkerställa *kruttillverkningen i landet* genom ett avtal med ett enskilt krutbruk så mycket anmärkningsvärdare, som enligt utskottet regeringen skulle genom sin proposition nr 220, vid 1916 års riksdag hava »anhållit om medel för anläggning av ett nytt statens krutbruk, men något anslag för detta ändamål icke av riksdagen beviljades». Den uppgiften är ytterligare ett lysande bevis på den lättvindighet, varmed utskottsbetänkandet kommit till. Regeringen begärde i nämnda proposition *icke alls några medel till något statens krutbruk*. Regeringen omnämnde planen på ett sådant, men framhöll, att den tillhörde de frågor, som *icke* upptogos i propositionen, därför att regeringen menade, att man skulle kunna erhålla medel till den saken på annat sätt, och något uttalande om detta statens krutbruk förekom alls icke från riksdagens sida.

Utskottet gör i punkt *f)* den anmärkningen, att Kungl. Maj:t den 15 december 1916 beviljat visst anslag för fortsatt tillverkning av artilleriammunition. Utskottet omnämner, att den 3 december 1915 anslag också beviljats för dylik tillverkning, men utskottet talar visligen icke om att vad som beviljades 1915 var *ett vida större belopp*. Det mindre beloppet, som anvisades i december 1916, det skall giva anledning till anmärkning, men det större beloppet, som anvisades i december 1915, d. v. s. likaledes kort före riksdagen, det har gått fritt.

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

Utskottet talar i punkt *g)* om medel som skulle anvisats *av riksdagen* för viss ändring av äldre artillerimateriel. Men saken förhåller sig nog icke så. Det var nog i stället så, att av riksdagen för anskaffande av artillerimateriel 1914 anvisats ett större anslag, inom vilket Kungl. Maj:t själv bestämde att en viss summa borde anslås för dessa ändringar. När då sedermera på grund av gjorda erfarenheter Kungl. Maj:t ändrade detta, ändrade Kungl. Maj:t blott vad Kungl. Maj:t själv beslutit.

Medan jag är inne på dessa detaljer, kan jag icke underlåta att också säga ett ord om en till denna punkt fogad reservation, i vilken utskottets vänstermän velat gå vidare på samma anmärkningsstråt. Den förekommer på sid 57 i betänkandet och rör sig bland annat om 525,000 kronor till kulspruteanskaffning. Därmed förhåller det sig så, att just denna anskaffning uttryckligen varit framlagd för riksdagen i de betänkanden, som åtföljde Kungl. Maj:ts kreditpropositioner till 1916 års riksdag. Statsutskottet har i handlingarna sett det för denna anskaffning avsedda beloppet; det ingår i den av riksdagen beviljade krediten, och riksdagen har alltså 1916 granskat och godkänt anskaffningen. Men trots att detta varit för årets konstitutionsutskott bekantgjort, så anmärker utskottet däremot 1917!

Jag skall icke gå in på den andra reservation, som förekommer på sid. 58, utan blott anmärka, att förhållandet där är sådant, att för oss, som icke ville göra anmärkning, handlingarna i ärendet icke voro möjliga att anskaffa.

Jag har, herr greve och talman, redan länge upptagit kammarens tid, men med min uppfattning av frågans läge har en utförligare kritik varit nödvändig. Såsom slutord skulle jag vilja hänvisa till vad vi reservanter påpekat både i början och i slutet av vår reservation. Den ministär, mot vilken dessa angrepp riktats, har haft den tyngsta börda att bära, som lagts på någon svensk regerings skuldror under mer än 100 år. Man har begärt av den, att den i en sällsynt påfrestande tid skulle göra sitt yttersta för att värna rikets neutralitet, och man har för det ändamålet ställt till dess förfogande i mycket stor utsträckning krediter, men här liksom i andra länder, utan att från riksdagens sida på förhand ifrågasatts något detaljingripande i sättet för medlens användande. Jag är också övertygad om att man allmänt varit tacksam för att regeringen lyckats i sina bemödanden att upprätthålla rikets neutralitet. Men är det då rimligt att, när det ett ögonblick kanske ser ut, som om det kommit till en smula avspänning i världskrisen och faran här uppe i Norden synes vara en smula minskad — jag lämnar därhän, om det är rätt att se saken så — är det då rimligt att plötsligt gripa in med alla dessa anmärkningar i materielanskaffningsfrågor mot vilkas tidigare behandling på samma sätt man då icke haft något att invända? Skulle påfrestningarna åter bliva svåra, skulle vi icke då alla här i Sverige vara glada att hava denna materiel? Från reservanternas sida, såsom vi sett saken, skulle den avgångna ministären ha ådragit sig *ett vida tyngre ansvar*, om den

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

försummat anskaffa sådant, som den funnit nödvändigt för vårt neutralitetsförsvar. Vi äro däremot övertygade, att den genom vad den gjort för att stärka detta försvar, därmed också stärkt rikets ställning utåt, ökat respekten för riket och skaffat det större möjligheter att i trygghet genomleva krisen. Långt ifrån att kunna vara med om några angrepp på den för dess åtgärder, vilka angrepp enligt vår övertygelse tvärtom blott skada rikets intressen utåt, äro vi för vår del övertygade, att vi äro den avgångna ministären *tack skyldiga* för allt vad den gjort för att stärka vårt neutralitetsförsvar och därigenom öka och trygga rikets säkerhet.

Herr Hellberg: Herr talman, mina herrar! I enlighet med den gamla ridderliga seden att salutera motståndaren, innan duellen börjar, skall jag be att få säga, att jag måste sentera det kurage, varmed den föregående talaren i dag gått i elden för borggårdsministären och dess förskottspolitik, som ingår såsom ett moment i realiserandet av »1914 års idéer» om konungamaktens primat och reduktion av folkrepresentationens inflytande i vårt statsliv. Det är ju allmänt uppenbart, att dessa 1914 års idéer icke stå i synnerligen hög kurs längre, sedan deras frukter börjat mogna och smaka litet var bittert. Men trohet mot vänner och idéer i nödens stund ingiver alltid aktning, och därför får jag göra honnör för motståndaren.

Modet hos utskottets högerfalang att så träda upp till betäckning för den avgångna regeringen framträder icke minst starkt, därför att truppen icke alltid varit fulltalig i striden för det Hammarskjöld—Mörckeska intrånget på »svenska folkets urgamla rätt att sig själv beskatta». På de flesta punkterna har alltid någon fattats, och en gång har numerären nedgått till halva antalet — lustigt nog just i fråga om en åtgärd, mot vilken den föregående talaren tillvitade vänstersidan att alldeles i onödan hava gjort anmärkning — och en av högersidans män har till och med, såsom han bekänner, »nödgats komma till den uppfattningen», att Kungl. Maj:ts åtgärder på ett par punkter icke varit oangripliga, och därför måst gå över till motsidan. Detta helt inledningsvis.

Utskottets vice ordförande har tillåtit sig fälla mycket starka omdömen om utskottsmajoritetens sätt att fullgöra det uppdrag, som har förelegat i fråga om granskningen av den föregående regeringens sätt att förvalta sina ämbeten. Jag skall icke på detta stadium giva mig in på den frågan, huruvida den tillvitelse, som han riktade mot utskottsmajoriteten, kan vara befogad eller icke. Jag skall försöka begränsa mig till att bemöta hans anförande i sak i de viktigaste punkterna. Jag borde kanske dock säga ett par ord, ehuru det kunde vara överflödigt, i fråga om hans något patetiska utgjutelser, med anledning därav att utskottet underlåtit att göra sina anmärkningar enligt 106 § regeringsformen i stället för enligt 107 §. Den menliga påföljd han sökte påvisa för regeringen på grund av denna underlåtenhet, den kan då, förmenar jag, för de flesta av denna kammares ledamöter icke te sig annat än

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

en smula komisk. Alla människor veta ju, att sådana här frågor aldrig komma längre än till ett uttalande i gillande eller möjligen ogillande riktning från respektive kammare. Till någon verklig åtgärd lärer det icke leda. Och då blir det också i fråga om effekten ingen skillnad om det enligt vedertaget bruk vädjas till allmänhetens och närmast riksdagens dom över en regerings sätt att fullgöra sitt uppdrag eller om det hänvisas till det ålderdomliga institut som kallas riksrätt.

Herr Clason ingick på en rätt lång utredning av förskottsväsendet, och han sökte uppdela det i olika grupper. Det skulle bliva för långt att inlåta sig på en mera detaljerad kritik av denna uppdelning och de uttalanden han i samband därmed gjorde. Jag vill dock, vad den första gruppen av hans förskottsarter beträffar, medgiva att, som allmänt bekant, förskottsväsendet icke helt kan undvikas, och detta har föranlett en del formella oegentligheter, som blivit mer eller mindre hävdvunna. Emellertid har man ju insett, att detta tillstånd icke är tillfredsställande, och därför har ju också saken varit föremål för utredning — tal. erinrade hurusom kassaförlagskommittén framlagt ett betänkande, som avser att råda bot på dessa oegentligheter. Men när det så i praktiken visat sig, att en del användningar av förskottsväsendet icke kunde undvikas, har detta också helt naturligt medfört, att konstitutionsutskottet icke har kunnat göra anmärkning på varje fall då detta förskottsväsende har begagnats. Och denna praxis har utskottet tillämpat såväl i år som föregående år. Det är en hel rad förskott, som vi ansett oss icke böra upptaga, därför att vi insett, att de praktiskt taget varit mer eller mindre oundvikliga. Vi hava över huvud taget bemödat oss att icke vara, om jag så får säga, kitsliga i onödan utan endast anmärkt, där vi ansett verkliga skäl till anmärkning föreligga.

Vad den andra gruppen av förskottsarter beträffar, som herr Clason betecknade såsom avseende att skaffa vissa tillgångar, vissa upplag av förnödenheter, som för framtiden kunna vara behövliga och på vilka förskottsanvisningar han åberopade exempel också från den Staaffska ministärens tid, torde han observera, att vi icke heller gjort anmärkning på den föregående regeringens användning av sådana förskott. Och när han beskyller oss för att rent godtyckligt ha framställt anmärkningar, faller denna anklagelse därpå, att vi sökt gå fram i detta fall såsom man gjort under föregående år.

Såsom det tredje slaget av förskott betecknade herr Clason de s. k. krediterna, och, såsom man ser, om man genomläser reservationen, göres i den ett försök att hävda, att regeringen har hela tiden hållit sig inom ramen av riksdagens kreditanvisningar, och att det endast är fråga om täckning av dessa när regeringens medelsdispositioner upptagas på olika år. Den stora möda, som reservanterna ha gjort sig för att uppvisa detta, en möda, som sträcker sig över två hela sidor i betänkandet och röjer mycket advokatorisk talang, tror jag är »kärt besvär förgäves». Det påstås

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

där som sagt, att det endast varit fråga om att bestämma, på vilka år de dispositioner, som förut gjorts, skulle fördelas inom ramen av den kredit, som riksdagen givit. Och det framhålles, att dessa kreditanvisningar uppgå till så stora belopp, över 180 miljoner kronor, förutom engångskostnaderna för materielanskaffning på 37 miljoner kronor — oberäknat 10 miljoner kronor för sjöförsvaret — så att några överskridningar av dem inte ha förekommit. Det framhålles också särskilt, och det upprepades av den föregående talaren i hans muntliga anförande, att utskottet inte förebragt några bevis för, att inte av riksdagen beviljade anslag funnits att tillgå till täckning av regeringens dispositioner.

Nu tror jag emellertid som sagt, att denna täckningsteori är alldeles oriktig. Så vitt jag kunnat finna, har den inte tillämpats i regel, såsom reservanterna påstå, utan egentligen blott en enda gång. Man minnes, att vid 1914 års andra riksdag begärdes och anvisades ett kreditbelopp på 50 miljoner kronor till täckning av just 1914 års neutralitetskostnader. År 1915 begärde däremot som bekant regeringen, vilken den tiden befann sig på själva höjdpunkten av maktfullkomlighet, inte vidare någon kredit av riksdagen utan disponerade medel utan dess hörande, och riksdagen fann sig då i sista timmen nödgad att giva en anvisning på kassaförlagsfonden utan att ha blivit därom ombedd av Kungl. Maj:t och utan att ha fått någon redogörelse eller plan för årets neutralitetskostnader. Detta medförde, att 1916 års riksdag måste upptaga och ordna frågan om dessa kostnader för 1915. Men vid 1916 års riksdag hade också man kan gärna säga framtvungits en begäran från regeringen om kredit — denna begäran kom som bekant i två tempo, dels i början av riksdagen och dels i dess allra sista tid, och den gick ut på att få medel anvisade för 1916 års neutralitetskostnader. Det är sålunda inte så, såsom reservanterna påstå, att medel ha disponerats ett år för att sedermera anvisas ett följande år till täckning, utan man har begärt en kredit för neutralitetskostnaderna just under det år som de förekommit. Så ligger saken. Nu är emellertid faktiskt, att en hel mängd av de dispositioner, som gjorts under 1916, ha, såsom också den föregående talaren själv nödgats erkänna, hänvisats till innevarande års riksdag, som i en eller annan form skulle få skaffa medel för dem. Det är uppenbart, att om Kungl. Maj:t verkligen hållit sig inom den kredit, som 1916 års riksdag anvisat för 1916 års neutralitetskostnader, hade ju icke någon sådan framställning till 1917 års riksdag varit behövlig. Men nu har faktiskt som sagt icke blott en del, utan en mycket stor del, ja, jag vågar säga största delen av de anmärkta dispositioner, som förekommit under 1916, skjutits över på innevarande års riksdag. Om den saken behöva vi, den föregående ärade talaren och jag, för övrigt inte träta här, ty antingen ligger redan på kamrarnas bord eller också kommer snart att utdelas en framställning från statsutskottet rörande neutralitetskostnaderna, som ger fullkomligt klart och ovederlägligt besked om den saken.

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

Men även om nu materielanskaffningen år 1916 hade hållit sig inom denna neutralitetskredit, som varit beviljad, så blir en annan fråga: hade då medelsdispositionerna till dem varit berättigade? Reservanterna och deras talare nu ha gjort gällande, att så varit fallet och att regeringen varit i sin goda rätt att använda neutralitetsanslagen till dessa materielanskaffningar. Och det framhålles, att riksdagen aldrig förut gjort någon invändning mot detta, att det förekommit inga uttalanden från föregående år mot en sådan användning av neutralitetskrediten och att konstitutionsutskottet har låtit förfaringssättet passera oanmärkt. Ja, jag måste ju erkänna, att det ligger en viss sanning i detta påstående. Men jag kan också säga, att denna sanning bäst visar, huru farligt det är, när riksdagen, om också av de bästa, de mest fosterländskt oegennyttiga bevekelsegrunder, uppger något av sina rättigheter, i all synnerhet till förmån för en regering med sådana syften som den gångna. Det var verkligen så, att 1914 års riksdag, dess vänster lika fullt som dess höger, ådagalade en offervillighet och ett förtroende till regeringen, som tog sig uttryck i denna rundliga summa av 50 miljoner kronors kredit för neutralitetskostnadernas bestridande, vilken lämnades utan något som helst förbehåll och med full dispositionsrätt åt regeringen. Men detta förtroende och denna offervillighet belönades som nämnt år 1915 därmed, att regeringen på ett fullkomligt utmanande och sårande sätt åsidosatte riksdagens solklara rätt. Och att riksdagen lämnade denna utmaning obeivrad åberopas nu av konstitutionsutskottets höger mot riksdagens egna rättigheter, när dessa hävdas av dess vänster. Dock torde det vara något överdrivet, när den föregående talaren påstår, att det förut inte förekommit några anspråk eller uttalanden i syfte att hävda riksdagens rätt på detta område. Det har dock, om också inte med så stor tydlighet, gjorts sådana uttalanden från statsutskottets sida år 1916. När frågan om krediterna den gången behandlades av nämnda utskott, särskilt den första framställningen om en kredit på 25 miljoner kronor, då är det ju veterligt, att man försökte få fram någon slags reda och ordning i användningen av neutralitetskrediten, och det var ju inte minst för att söka åstadkomma en sådan reda, en uppdelning mellan de utgifter, som föllo under, och sådana, som rimligen inte kunde hänföras under denna kredit, som den bekanta nedsättningen till 18 miljoner kronor företogs av statsutskottet och sedan gillades av riksdagen. Och det uttrycktes mycket starkt en önskan, att det skulle från regeringens sida framläggas någon plan i detta avseende. Men det skall som sagt gärna medgivas, att riksdagen bort vara mycket stramare mot den föregående regeringen. Den borde långt före detta ha insett, att den storsinnade tolerans, som riksdagen visade mot denna regering, hos den endast väckte ökad lust och mod att missbruka denna riksdagens eftergivenhet. Dock, icke minst de bittra erfarenheterna här i världen äro hälsosamma, och den Hammarskjöldska æran skall säkerligen visa sig medföra för Sveriges riksdag mycket som är gott att minnas för framtiden.

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

Reservanterna rikta slutligen till utskottet den frågan, varför anmärkningar mot anvisningar av den art, som utskottets majoritet ogillar, endast gjorts när det gällt lantförsvaret, och den föregående talaren har ganska utförligt upprepat vad reservanterna härvidlag i sin framställning uttalat. Nu är ju först och främst detta inte sant, och det nödgades han ju i viss mån medgiva själv. Det har från vänstersidan framförts anmärkningar mot egenmäktigt intrång på riksdagens bevillningsrätt även i ett par andra fall, och att vi där haft högern och lotten emot oss det är naturligtvis icke vår skuld. Men det kan ju sägas, att på ett annat område och särskilt det, som den föregående talaren berörde, där en högre grad av självrådighet från regeringens sida framkommit, riksdagen genom sitt beslut om förfogandelagen givit regeringen en fullmakt, som, om den också inte direkt tillstädjer anslagsdispositioner, i allt fall gör sådana vida mera motiverade än i fråga om de militära anskaffningarna. Och i de fall den föregående talaren menade, att statsutskottet och sedan riksdagen 1916 hade givit sitt bifall till regeringens medelsdispositioner gällde det just sådana och inte militära anskaffningar. Men det må också erinras, vad som är sagt i utskottets motivering, att det aldrig har eftersträvats någon fullständighet i anmärkningshänseende, så att varje anmärkningsanledning har efterspårats med den stora iver och nitälskan, som exempelvis från högerns sida ådagalades för en tre à fyra år sedan. Vi ha således i många fall, då anmärkningar med fog kunnat framställas, låtit dem falla, och detta gäller inte minst på lantförsvarsdepartementets område, men att de blivit rätt talrika beror på den egenrådighet, som där utvecklats och som ofta framträtt på det utmanande sättet, att dispositionen vidtagits på tider, då det antingen varit regeringen möjligt att direkt gå in till riksdagen, eftersom den varit samlad, eller då den inom kort skulle sammanträda. Det kan gärna framhållas, att denna egenrådighet på det lantmilitära området står i viss motsats till den relativa försyntheten på sjöförsvarsdepartementets område, där en viss hänsyn till riksdagens rätt har visats, utan att veterligen därför flottan på ett mindre tillfredsställande sätt än armén skött sina neutralitetsvaktsuppgifter.

Då den föregående talaren syntes mig mycket starkt vilja göra gällande, att de framställda anmärkningarna skulle vittna om, att vi inte behjärtat den uppgift, som den föregående regeringen hade att fylla för att säkerställa landet under en kritisk tid, då må det väl däremot erinras, att när riksdagen så frikostigt som reservanterna själva erkänna genom en anvisning under mindre tid än 2 ½ år på över 180 miljoner kronor d. v. s. på mer än 70 miljoner kronor om året sörjt för neutralitetsskyddsutgifterna, då borde det verkligen även kunnat begäras, att riksdagens grundlagsenliga rätt att bliva hörd och att få tillfälle att pröva ärendena borde hava iakttagits, när det gällde utgifter, som icke rimligen kunde hänföras till neutralitetskostnader. Jag vet, att denna fordran inte har någon hög kurs i denna kammare, från vars majoritets sida

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

den en gång blivit avfärdad såsom en »bokhållarsynpunkt», men icke minst den slutsats, som reservanterna ansett sig kunna draga av en tillfällig underlåtenhet att hävda nämnda rätt, visar dess riktighet. Dess bättre stå vi nu på vänstersidan i utskottet icke ensamma om vår uppfattning. I det statsutskottsbetänkande, som jag för en stund sedan omnämnde, förekommer ett principuttalande om den Hammarskjöldska regeringens förskottspolitik som förtjänar att i detta sammanhang anföras. Det heter i detta principuttalande: »Med avseende å dessa materielanskaffningar m. m. har utskottet velat uttala, att det finner Kungl. Maj:ts förfaringssätt särdeles anmärkningsvärt, framför allt vad angår lantförsvaret, och förväntar utskottet, att ett dylikt förfarande icke i framtiden ifrågakommer.» Det synes mig verkligen vara »klara verba». Var och en finner, huru fullständigt detta uttalande stämmer med den ståndpunkt, som vänstersidan i konstitutionsutskottet intagit. Men i statsutskottet är det icke bara vänstersidan, som står bakom dess uttalande, utan detta har beslutits enhälligt. I den frågan har det icke rått någon meningsskiljaktighet mellan högern och vänstern. Jag tror, att ett tydligare svar har konstitutionsutskottets högersida knappast kunnat få.

Friherre F l e m i n g: Jag kan icke underlåta att några ögonblick ta herrarnas uppmärksamhet i anspråk, då jag varit en av dem, som mycket livligt tillstyrkt Kungl. Maj:t till vissa av de åtgärder, som nu blivit föremål för konstitutionsutskottets anmärkningar. Jag var nämligen under föregående år tillkallad såsom ordförande för en del sakkunniga, som hade till uppdrag att inom lantförsvarsdepartementet biträda med utredning i frågan om beredande av ökade möjligheter för ammunitionstillverkning, och särskilt med hänsyn till handvapens ammunition och krut. Vid fullföljande av detta uppdrag hade man ju till en början för att bilda sig en utgångspunkt för planläggningen av arbetet, att se till vilka behov, som kunde anses förefinnas på området. Vi hade då att utgå dels från en utredning av generalfälttygmästaren och dels från de erfarenheter, som kriget senare skänkt och som man erhöll i rapporter av de från fronterna hemvändande svenska officerare, som varit ute och studerat. Och vi funno ganska snart, att de behov, som generalfälttygmästaren beräknat i de förslag, som han gjort och som delvis kommo in till förra årets riksdag, voro alldeles för lågt angivna, särskilt med avseende på behovet av krut, och detta, som herrarna lätt förstå, till följd av den ökade användningen av artilleriet, som detta krig uppvisat i jämförelse med föregående. Det var därför för mig redan från början alldeles klart, att den viktigaste synpunkt, som man borde lägga på det uppdrag, som vi fått, var *krigsberedskapen* och dess tillgodoseende. För att förstå sammanhanget skall jag nu be att något närmare få klargöra begreppet krigsberedskap. Med krigsberedskap i detta avseende menar jag, att det skall finnas *möjlighet* för, eller m. a. o. en organisation som möjliggör, att efter en eventuell mobilisering det på kortast möjliga tid kommer till stånd en tillfredsställande produktion. Nu vill jag

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

säga, att hade denna organisation funnits förut, så hade det varit något annat. Då hade det varit en krigsberedskap, men när denna icke fanns, så måste den ordnas, och under den dåvarande politiska situationen var det nödvändigt, att denna *möjlighet* att utvidga produktionen kunde organiseras på så kort tid som möjligt. Det var sålunda två moment, som ingingo i krigsberedskapen, nämligen dels att en organisation skulle finnas, för att man efter mobiliseringen skulle kunna utvidga tillverkningen, och dels kommer därtill, att denna organisation skulle skapas så fort som möjligt. Vårt första göromål blev då, att söka utforska, om man skulle kunna använda de verkstadsmaskiner, som redan funnos, och sålunda förkorta den period, som jag nämnde under andra momentet. Men man fann mycket fort, att detta var fullkomligt omöjligt. Det gällde sålunda först att få en maskinanskaffning, och detta ansågs av oss som det viktigaste. Vi gjorde framställning härom hos Kungl. Maj:t, och jag kan redan på detta stadium av mitt anförande säga, att vårt arbete underlättades i högst väsentlig grad genom den förståelse härför vi funno hos den föregående regeringen. En rätt stor maskinanskaffning verkställdes såsom den första åtgärden.

Nästa fråga var den: Huru skulle man ordna, för att dessa maskiner så fort som möjligt skulle kunna komma till användning efter en eventuell mobilisering? Då uppställde sig den frågan: Skola vi föreslå nya statsfabriker eller utvidga de redan befintliga stats- och privata fabrikerna? Vi kommo genast till den uppfattningen, att utvidgningen av de befintliga, staten eller privata personer tillhöriga fabrikerna var det som lättast skulle leda till målet. Nu skulle man ju kunna tänka sig, att de befintliga statsfabrikerna borde ha utvidgats, så att man icke skulle ha slagit sig på att utvidga de privata fabrikerna, men av vissa skäl ansågs detta mindre lämpligt. Särskilt i fråga om det, som berörde kruttillverkningen, ansågo vi oss böra förorda utvidgningen av de privata krutfabrikerna. Det var icke blott fråga om aktiebolaget Bofors Nobelkrut, utan även om Nitroglycerinbolaget och de skånska fabrikerna, vilka samtliga vi avsågo att utvidga och med vilka vi träffade avtal om utvidgning.

Vad särskilt beträffar den anmärkta utvidgningen vid aktiebolaget Bofors Nobelkrut, ställer sig ju saken så som jag sade förut, att vi funno behovet av krut väsentligt högre, än man förut tänkt. Och vi ansågo det vara en ytterst bjudande plikt att göra allt vad som kunde göras för att få behovet därav bättre tillgodosett, än det var. Det hade träffats avtal som jag nämnde med bolaget Bofors Nobelkrut, och jag kan säga, att det icke var någon önskan från bolagets sida att få detta avtal till stånd, utan det fordrades snarare en viss övertalning för att förmå det att gå in därpå. Men situationen var sådan, att om inte avtal träffades vid den tidpunkt då det gjordes, så hade icke någon utvidgning kommit till stånd. Det är sålunda tydligt, att regeringen icke kunde skjuta på saken, om den verkligen ansåg, att den var behövlig. Denna utvidgning är för mig av alldeles samma egenskap som anskaffningen av nödvändig materiel och, som jag nyss sade, anskaffningen av de maskiner, som ansetts behövliga.

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

Och det står för mig alldeles klart, att genom den åtgärden har vår krigsberedskap blivit väsentligt höjd. Det är visserligen sant, att fabrikerna icke äro färdiga ännu, men en del maskiner äro redan anskaffade och fabrikernas kapacitet är väsentligen höjd.

Alldeles detsamma är förhållandet med den utvidgning, som vidtogs vid Bofors kanonfabrik. Även detta är ju en sak, som har mycket påtalats. Man har sagt, att det är en sak, som icke bort ske på så sätt, att penningar kommo enskilda till godo, men jag ber att då få erinra, att genom denna åtgärd, genom att fabrikerna utvidgades, vilket icke kommit till stånd utan statsbidrag, även i fråga om kanonanskaffningen, krigsberedskapen blivit ganska väsentligen förbättrad.

Man kan då fråga: Äro då dessa utgifter sådana, att de böra bestridas med medel för neutralitetsskyddet? På den frågan vill jag svara ett obetingat ja. Ty lika väl som det har fordrats en hel del anskaffningar av olika materiel, lika väl har det varit nödvändigt att skapa möjlighet att få ammunition och krut. Det ena gäller utrustning, men ammunition och krut behövdes också, och därför ansåg man det även vara fullt befogat att i detta avseende anlita neutralitetsanslagen. För att kunna verkställa mobilisering, är det icke nog med att utgiva mobiliseringsordern, utan efter mobiliseringen skall ju maskineriet fungera, och det är detta, som har ställts i bättre tillstånd genom dessa åtgärder, än om de icke blivit verkställda. Skulle jag rikta någon anmärkning mot det skedda, skulle jag vilja säga, att min anmärkning skulle vara den, *att det icke skett långt förut*, men den anmärkningen tror jag icke, att man kan rikta mot Kungl. Maj:t, utan det beror på andra förhållanden som jag icke här skall taga upp till bedömande. I en motion till årets riksdag har jag något berört den saken.

Efter vad jag anfört, torde herrarna finna, att jag icke på något sätt kan anse de av utskottet framförda anmärkningarna befogade. Jag tror tvärtom, att man bör vara de män tacksamma, som verkligen sett behovet i ögonen och icke nöjt sig med utredningar och fraser utan verkligen handlat. De hava därigenom alldeles givet gjort landet en tjänst i det avseendet, att vår krigsberedskap blivit stärkt, något som i sin mån bidragit till, att vi kunna värna vår neutralitet, till ökat anseende utåt och inåt till ett bättre förtroende för krigsorganisationen.

Herr Olsson, Oscar: Den siste ärade talaren var något inne på frågan om ett par statssubventioner, som väckt en nog så stor uppmärksamhet, och jag har funnit anledning att något närmare belysa särskilt den ena av dessa statssubventioner.

Utskottets ärade vice ordförande inledde debatten bland annat med ett påvisande av den bristande ackuratess, som vid den skyndsamma behandlingen av ärendet förelegat vid åtskilliga av utskottets undersökningar, och det nämndes i något senare sammanhang också ordet lättvindighet, som han från sin ståndpunkt emellertid bort akta sig för att nämna, då det gäller så allvarliga saker som dessa. Även med anledning därav skall jag be att få något påvisa, med vilken

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

noggrannhet de ärade reservanterna gått fram i en av dessa detaljfrågor, som utskottet här har tagit fram, nämligen den, som reservanterna behandla på sidorna 42 och 43 i utskottsbetänkandet, beträffande statssubvention till aktiebolaget Bofors-Gullspång. Jag är då i och med detsamma inne på de frågor, som den siste ärade talaren kom in på. Jag är mycket glad över den upplysning, som han gav, då han talade om nödvändigheten av en krigsorganisation, vars uppgift är att finnas till för att efter en eventuell mobilisering utvidga och påskynda tillverkningen av försvarsmateriel. Det är just den frågan, som reservanterna behandla litet lättvindligt, om jag så får säga, och det är denna fråga, som jag nu närmast tänker taga upp till behandling. Innan jag går in på frågan, skall jag emellertid be att få giva en liten kompletterande upplysning till den siste ärade talarens anförande beträffande behövligheten av en större kruttillverkning. I den av honom åberopade ammunitionskommitténs betänkande av den 14 november finnes bl. a. också den upplysningen, att kommittén har förutsett möjligheten, att riksdagen icke skulle godkänna den nya krutbruksanläggningen, och även för den händelsen har således denna ammunitionskommitté med berömvärd omtanke sörjt för att materielanskaffningen skulle kunna företagas. Upplysningen kan ju kanske i någon mån tjäna till belysning av denna nya materielanskaffning och den stora omtanke, som är lagd på densamma.

Den mest uppseendeväckande av statssubventionerna är otvivelaktigt den, som har kommit aktiebolaget Bofors-Gullspång till del. Det är två utvägar, som här stå Kungl. Maj:t till buds. Den ena utvägen är den krigsorganisation, som den förre ärade talaren med en sådan värme betygade nödvändigheten av, och den andra är, att man i stället för eller vid sidan om denna krigsorganisation lämnar statssubvention åt ett visst bolag. Reservanterna hava särskilt på sid. 43 och 44 sökt framhålla — åtminstone får man ovillkorligen det intrycket, när man läser aktstycket — att statssubventionen skulle medföra, att materiellen skyndsammare och i vidsträcktare mån kunde anskaffas, än om krigsorganisationen komme till stånd. Det är således utskottsreservanternas ståndpunkt. Artilleridepartementets, marinförvaltningens och, om jag rätt förstår handlingarna, även denna ammunitions- eller krigsmaterielkommissions ståndpunkt är den rakt motsatta. Det är därför rätt egendomligt, att utskottsreservanterna hava kunnat lägga sin framställning i motsats till utskottet, på sätt här har skett. Utskottsreservanterna påpeka också, att artilleridepartementets organisation endast är planlagd, men att denna planlagda organisation, så vitt den komme till utförande, möjligen skulle kunna åstadkomma detsamma som aktiebolaget Bofors-Gullspång, om det erhölle denna statssubvention. Aktiebolaget Bofors-Gullspång har haft alldeles samma synpunkt så tidigt som sommaren 1916. Denna synpunkt brydde sig artilleridepartementet och Kungl. Maj:t då icke om, utan den 22 augusti gick Kungl. Maj:t den andra vägen och följde artilleridepartementet samt fattade beslut om denna krigsorganisations genomförande med avslag på det förslag om räntefritt lån för utvidgande av anläggningarna, som då förelåg från

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

aktiebolaget Bofors-Gullspång. Då utskottsreservanterna nu tala om denna endast planlagda organisation, vars slutliga genomförande måhända ännu är beroende på utfallet av vissa provbeställningar, göra reservanterna sig skyldiga till ett uttryckssätt, vilket, om man icke samtidigt mycket noggrant läser utskottsbetänkandet, verkligen blir till allmänhetens, här till riksdagens, förvillande. Aktiebolaget Bofors-Gullspångs utvidgning är planlagd precis på samma sätt som denna krigsorganisation. Den är också endast planlagd, ifall man så vill. Det är den skillnaden på krigsorganisationen och utvidgningen, att krigsorganisationen varit i verksamhet och kommit till resultat i betydligt större utsträckning, än vad beträffar aktiebolaget Bofors-Gullspång. Redan den 17 november 1916 upplyste nämligen artilleridepartementet, att denna krigsorganisation visade sig fungera tillfredsställande, under det att, såsom synes å sid. 12 i utskottsutlåtandet, aktiebolaget Bofors-Gullspång skulle hava genomfört sin omorganisation tidigast den 1 januari 1918. Till yttermera visso fortsätta utskottsreservanterna efter sin kritik av artilleridepartementets föreslagna organisation på följande sätt: »Från aktiebolaget Bofors-Gullspång förelåg däremot *definitivt* anbud.» Ja, där förelåg definitivt anbud på att vara klar med utvidgningen efter något mer än ett år. Den krigsorganisation, som den föregående ärade talaren talade om, var avsedd att vara färdig mycket förr än den 1 januari 1918. Här står således saken faktiskt på det sättet, att Kungl. Maj:t icke har följt *artilleridepartementet i arméförvaltningen*, ehuru detta departement framlagt ett förslag, som enligt dess övertygelse skulle föra till målet effektivare och snabbare än statssubventioner, och *marinförvaltningen* har till och med uttalat, att det kunde ifrågasättas, om icke Kungl. Maj:t med den stora summa, som användes till statssubventioner, skulle kunna få betydligt mera för krigsberedskapen på annat sätt än genom att använda pengarna till statssubvention av aktiebolaget Bofors-Gullspång. Vi hava således här ett fall, då Kungl. Maj:t genom sina myndigheter arméförvaltningen och marinförvaltningen fått sig vägar utvisade, på vilka de mål, som man vill nå, snabbare och effektivare kunnat nås än på den väg, som Kungl. Maj:t har gått. Den väg, som Kungl. Maj:t har gått, är till på köpet så pass uppseendeväckande väg som en dryg statssubvention till ett enskilt bolag. Detta fall är vidare den raka motsatsen till det fall, som den föregående ärade talaren var inne på, ty i detta fall var bolaget synnerligen angeläget, vilket visade sig av det förslag, som i juli eller augusti 1916 medföljde artilleridepartementets handlingar till Kungl. Maj:t, däri bolaget tydligen säger ifrån, att det vore otacksamt mot bolaget, om icke krigsorganisationen ersattes genom utvidgning av bolaget för statsmedel. Således är här en synnerligen uppseendeväckande åtgärd vidtagen, som sannerligen måste anses hava trätt riksdagens rätt för nära, då det gäller användandet av svenska folkets medel. Härtill kommer nu också, och det kanske är det allra viktigaste, att i händelse av mobilisering — detta skulle ju vara en åtgärd för neutralitetens stärkande och bevarande — verkar den krigsorganisation, som nu delvis blivit uppskjuten av Kungl. Maj:t,

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

betydligt snabbare än den organisation, som aktiebolaget Bofors-Gullspång här har fått statsunderstöd för. Den verkar givet snabbare, eftersom aktiebolaget Bofors-Gullspång icke kan få färdigt sin utvidgning förrän tidigast den 1 januari 1918.

Medan det nu är fråga om statssubventioner vill jag också fästa uppmärksamheten på den statssubvention, som omtalas av utskottet omedelbart före subventionen till aktiebolaget Bofors-Gullspång. Det skrevs nämligen kontrakt med det ännu knappast bildade bolaget Elektrosalpeter. Här vill jag fästa uppmärksamheten på, att Kungl. Maj:t i neutralitetens intresse vidtagit en åtgärd, som inte kan åstadkomma *någon* effekt för vårt försvar förrän tidigast den 1 januari 1918 och möjligen icke förrän i oktober 1918, såsom framgår av konstitutionsutskottets memorial.

Jag får då säga, att Kungl. Maj:ts beslut om statssubventioner i båda dessa fall, då det i intet av fallen varit fråga om att tillgodose vår neutralitet förrän efter längre tid än ett helt år, äro av den art, att Kungl. Maj:t här verkligen borde hava varit skyldig att invänta riksdagens sammanträdande, innan åtgärden vidtagits. Jag vill även fästa uppmärksamheten på, att kontraktet med Bofors-Gullspångs aktiebolag skrevs så sent som i slutet av november månad, om jag inte misstar mig den 28 i samma månad. Det förekom visserligen pressning från bolagets sida, ty en statssubvention av endast 1,800,000 kronor kunde bolaget icke utfästa sig att stå fast vid, för den händelse kontrakt icke avslöts inom denna månad. Men jag vill fästa uppmärksamheten på, att priset någon liten tid förut varit uppe i 2,100,000 kronor. För den saken, om det blir billigare eller dyrare, behöva de föreliggande handlingarna inte bevisa alltför mycket. Huvudsaken är emellertid inte, att priset är några hundra tusen kronor billigare eller dyrare, utan huvudsaken är, att Kungl. Maj:t icke för neutralitetsskyddets stärkande utan för anskaffande av materiel för framtiden anslagit penningar. Vad aktiebolaget Bofors-Gullspång beträffar, står det t. o. m. anmärkt, att detta anslag inte minst i fredstid har sin stora betydelse. För andra ändamål än här bort vara fråga om, har det sålunda vidtagits så pass uppseendeväckande mått och steg som beviljande av stora statssubventioner åt enskilda bolag.

Herr Ström: Herr talman! Jag för min del har inte kunnat undgå att få det intrycket av de senare årens dechargebetänkanden och dechargedebatter, att de mera äro en partigranskning än en verklig riksgranskning av regeringsåtgärder, som företagits. Är det en högerregering, som sitter vid makten, så är vänstern mycket sträng, och är det en vänsterregering, som sitter vid makten, är högern mycket sträng. Man är ganska mycket överseende med sina egna, och det hela erinrar mig om det gamla ordspråket: när jag super, är det rätt.

Det synes verkligen egendomligt, och förklaringsgrunden synes mig endast kunna vara partihänsyn, att inte hela utskottet varit med om dessa anmärkningar, som visserligen äro många men

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

enligt mitt förmenande alldeles icke överdrivet stränga. Jag kan inte finna någon annan förklaring härtill än den, att det är en högerregering och en utpräglad högerregering, som suttit vid makten, och därför vill inte högern vara med om att anmärka på densamma. Det är ju också en alldeles särskild ministär, som suttit vid makten, det är den ministär, som tillkom genom borggårdskuppen 1914 såsom en kampministär emot folket, mot andra kammaren, och detta har väl medfört vissa särskilda förpliktelser från högerns sida att vara särskilt skonsam gentemot densamma. Men jag måste säga, att det låg en utomordentligt stor sanning i vad herr Hellberg nyss framförde. Det var en självanklagelse gent emot vänstern och en sann sådan, när han yttrade, att vänstern varit alldeles för tolerant och överseende gentemot den Hammarskjöldska regeringen under lång tid. Jag kan icke underlåta att erinra om, hurusom i augusti 1914 en av cheferna för vänsterpartierna, herr Branting, sände det bekanta Kisa-telegrammet till borggårdsregeringens chef, vilket telegram åt denna folkfientliga regering gav ett helt annat stöd och förtroende bland folket, än vad eljest skulle ha blivit fallet. Och detta var endast några månader efter februarikuppen. Jag vill sedan erinra om, huru man på hösten från högersocialdemokratiskt håll, i stället för att driva det liberala partiet åt vänster, stärka det i motståndet mot de nya väldiga militärbördorna, manade liberalerna att godtaga den Hammarskjöldska härordningen. Branting skrev i Socialdemokraten, att med hänsyn till intrycket utåt »det nu vore för landet nyttigast, om de båda borgerliga partierna, vilkas rustningsprogram ligga varandra så pass nära, utformade som de båda ju äro från Karlskronatalets grundstomme, gjorde upp sina mellanhavanden och samlades med ömsesidiga eftergifter på en enande linje. Det ha ju de liberala hela tiden strävat efter, långt innan det nya, allt överskuggande skälet för denna uppgörelse förelåg. Då fanns skäl till skarp kritik mot den glidningen; nu skall hela folket förstå, att det tillkommit vad man i processer kallar 'ett nytt faktum' och det ett sådant av allt behärskande art.»

Denna uppmaning till liberalerna att godtaga den Hammarskjöldska härordningen, blev inte utan verkan, och snart kunde borggårdskuppens regering genomföra sin härordning med stöd även från vänstern och med direkt uppmaning från samma håll till en sådan överenskommelse. Detta bidrog att ytterligare och i utomordentlig grad stärka den Hammarskjöldska regeringens ställning. Därtill kom, vad som här är särskilt berört, nämligen beviljandet av de stora, okontrollerade neutralitetsanslagen. Herr Hellberg nämnde att man från vänsterhåll med allra största välvilja beviljat dessa medel, först 50 miljoner kronor utan villkor och sedan nya och åter nya anslag. Ja, detta har man gjort. Jag kan inte underlåta att här verkligen triumfera en smula, då jag erinrar om, huru det från den socialdemokratiska vänsterns sida har vid upprepade tillfällen, när frågan om dessa neutralitetsmiljoner förelegat, varnats för att bevilja desamma och huru vi nu i dessa dagar få bevittna sanningen av, huru dessa miljoner i verkligheten använts och till vad

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

ändamål och huru de också bidragit till att hålla denna ödesdigra regering uppe.

Detta allt har bidragit till att giva den Hammarskjöldska ministären dess stöd.

Jag skulle också kunna säga, att man från vänsterhåll varit alltför slapp i att beivra den exportregim, som den föregående regeringen upprätthållit och som fullständigt tömt landet på livsmedel, så att vi nu äro ett till hungersnöden bragt folk liksom man icke bör underlåta att erinra om, att det var under denna regerings tid, som den stora kampen mot fredskämparna igångsattes och anfallen mot yttrande- och tryckfriheten iscensattes. Nu har herr Hellberg emellertid förklarat, att man icke skall i fortsättningen bliva så godtrogen, som man varit, och jag vill taga fasta på detta ord och hoppas, att det innebär, att man också gentemot den högerregering, som nu sitter och som är en direkt fortsättning av den föregående, är på sin vakt, så att man icke binder sig vid en alltför stark borgfred, som man sedan bittert kommer att få ångra.

Jag skulle för min del hava önskat, att man i konstitutionsutskottet istället för att splittra sig på så många olika saker gjort en bestämd och kraftig huvudattack gentemot den gångna regeringen och därför gjort räfst efter en strängare paragraf, än man gjort, nämligen efter riksrättsparagrafen.

Herr von Geijer: Efter det uttömmande anförande, som inledaren i ämnet hade, torde icke mycket finnas att tillägga. Jag har emellertid begärt ordet dels för att lämna ett ytterligare bidrag till en sida, som han framhöll, dels också för att säga några ord med anledning av vad ett par talare yttrat efter inledaren.

Herr Hellberg, som följde omedelbart efter inledaren, yttrade, sedan inledaren påpekat, att detta förfarande att göra förskottsanslag vidtagits såväl åren 1912 och 1914 som åren 1915 och 1916, men att ingen klagan restes mot dessa förfaranden förrän innevarande år, till svar, sedan han medgivit, att en viss praxis i denna riktning ägt rum sedan lång tid, att anledningen varför motståndarna inte ingripit varit den, att de icke ville visa någon kitslighet. Med anledning härav och i detta sammanhang ber jag att ännu en gång få stryka under vad herr Clason i sitt anförande framhöll, nämligen det historiska faktum, att konstitutionsutskottets utlåtande åren 1913, 1915 och 1916 på dessa punkter är fullständigt blankt. De slutsatser, man därav kan draga får var och en göra! Jag endast påpekar detta sakförhållande. Nu år 1917 vimlar den ena anmärkningen efter den andra just på dessa saker, som man hittills låtit bero, och jag vill erinra därom, att det icke allenast gäller de punkter, där majoritet inom utskottet vunnits, dels genom lotten, dels ock genom biträde av andra, utan att det finnes angivna flera sakförhållanden, som utskottsmajoriteten skulle ha velat framföra, om tiden sådant medgivit.

Det är således en hel serie, ett system av anmärkningar, som framkommit först år 1917.

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

Den talare som inledde debatten i denna fråga anförde bevis på att de anklagelser, vilka äro framförda, hava varit något ensidigt anlagda och utförda. Han vidrörde det i princip i sitt allmänna anförande, men jämväl gick han in på vissa detaljpunkter. Jag kan då bidraga med en, som inledaren förbigick, nämligen mom. a) i förevarande punkt angående anslag till ifrågavarande materiel, kokvagnar.

Där förbigår utskottsmajoriteten helt och hållet i sitt citat över förhållandena, att detta är ett behov, som blivit prövat och godkänt av riksdagen. Det kan således icke sägas på något sätt vara ett nytt anslag, som det här är fråga om, utan riksdagen har år efter år beviljat medel, i vilka kostnaden för kokvagnar var inberäknad. Jag kan måhända därvidlag göra den lilla rättelsen, att därmed ursprungligen icke avsågs just kokvagnar utan kokapparater; men av den erfarenhet, som vanns under kriget, ändrades anslagsposten kokapparater till kokvagnar. Denna lilla omständighet kan väl emellertid ej hava vållat någon ändring i anslagets syfte och natur. Således riksdagen har år efter år anvisat medel härtill.

Vidare är att märka, att när riksdagen år 1914 beslöt att godkänna detta behov av materiel, den icke angav inom vilken tid ifrågavarande materiel skulle föreligga färdigt. Att regeringen då under trycket av världskriget påskyndade anskaffandet av denna absolut nödvändiga materiel kan jag för min del icke finna vara något som helst anmärkningsvärt.

Jag har framdragit denna synpunkt av den anledning att herr Hellberg sade, att högern i sitt försök till försvar av regeringens åtgärder — han tillade, om jag ej missförstod honom, jämväl »i sitt advokatoriska försök till försvar» — ej hade lyckats att göra mer än kärt besvär förgäves.

Jag har med anledning av det försvar, som herr Hellberg presterat för utskottsmajoriteten med anledning av reservanternas sakliga och i sak gående kritik, som punkt för punkt gendriver utskottsmajoritetens uppfattning, velat peka på, att herr Hellberg icke anförde något som helst motbevis på någon enda punkt, utan att tyngdpunkten i hans anförande bestod i att han citerade ett yttrande av vederbörande utskott som ingen här i kammaren känner till, ty det utlåtandet, han siktade på, är ännu icke utdelat här, man vet icke vad som därmed avses och kan således icke komma med motskäl. Det var emellertid som sagt tyngdpunkten i hans anförande, varemot herr Hellberg icke på någon som helst punkt motbevisat, vad reservanterna hava anfört.

Friherre Fleming: Herr greve och talman, endast ett par ord med anledning av herr Oscar Olssons anförande.

Jag vill då säga, att det är ganska svårt att vederlägga herr Olsson i den framställning som gjordes, ty saken rör sig i själva verket om en strid mellan sakkunniga på hithörande område angående värdet av den organisation, som av honom så livligt förordades. Arméförvaltningens artilleridepartement har ansett, att man skulle

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

kunna komma ganska långt med en sådan organisation, och verkstadsmännen i allmänhet bestrida, att det skall vara möjligt. Jag vill icke göra mig till domare därutinnan. Men det är detta förhållande som gjort, att framställningen härutinnan blivit ytterst färglagd till den ena sidans fördel; det är mycket naturligt, då frågan är sådan som den är, och då uppfattningarna härutinnan äro så olika. Jag vill emellertid, som sagt, icke göra mig till domare över vad som härvidlag är rätt.

Så mycket vill jag likväl säga, att även om jag vill tillmäta den organisation, som den ärade talaren förordade, någon betydelse för närvarande — vilket jag för min egen del gör i mycket ringa grad — så är jag fullkomligt viss om, att för framtiden kommer den ej att hava något värde, vilket däremot en utvidgning av den befintliga kanonverkstaden vid Bofors kommer att få i eminent grad.

Nu sade den ärade talaren, att krigsorganisationen skulle hava verkat mycket snabbare. Jag vågar påstå, att även detta är felaktigt. Den utvidgning, som kommit till stånd vid Bofors, ehuru den ännu icke är färdig, är nämligen redan så långt genomförd, att kapaciteten i denna stund är betydligt uppökad mot vad den var förut. Jag kommer således till det resultat, att om den andra organisationen skulle kunna hava det värde, som dess förespråkare vilja tillmäta den, vilket jag icke vet — då det endast är ett försök, under det att man på den andra linjen är säker — så har jag ju vunnit, att jag har fått både den och en utvidgning vid en befintlig kanonverkstad, vilken senare åtgärd jag är fullt viss om, att den kommer att öka krigsberedskapen i väsentlig grad. Jag har med andra ord då fått båda delarna, vilket är så mycket bättre.

Herr Clason: Jag skall endast be att få svara några ord på herr Hellbergs anförande.

Beträffande frågan om tillämpningen av §§ 106 och 107 tycktes herr Hellberg mena, att det vore likgiltigt, om man ställde den anklagade inför den allmänna opinionens domstol eller inför vederbörlig juridisk domstol. Men i fråga om lagtolkning, som det här gäller, är det väl icke likgiltigt, om man ställer en anklagad inför den allmänna opinionen eller inför juridisk domstol. Där bör det vara juridisk sakkunskap, som avgör detta, både enligt det allmänna rättsmedvetandet och enligt grundlagens bud.

Herr Hellberg gjorde gällande, att av utskottsmajoriteten ingen anmärkning framställts emot att sådana förskott beslutats, som gällde varuanskaffning. Jag framhöll ju i mitt första yttrande, att detta kan vara riktigt i avseende å *vissa* varuanskaffningar, men så snart det varit fråga om anskaffning av ammunition eller vapen, hava dock sådana anmärkningar framställts.

Jag begärde emellertid ordet egentligen för att framhålla, att när herr Hellberg sökt kritisera vad reservanterna sagt i avseende å sättet för neutralitetskostnadernas täckning, han begick ett fullständigt misstag. Han sade, att en sådan täckningsfråga förekommit endast ett år. Nej, så är visst icke förhållandet.

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

Han sade, att när riksdagen år 1914 anvisade 50 miljoner kronor, så behövdes ingen täckning; riksdagen anvisade dem till neutralitetskostnader för år 1914, och därmed var saken klar. Men så var icke förhållandet. Riksdagen anvisade 50 miljoner kronor till neutralitetskostnader över huvud taget, utan att säga huruvida de skulle sträckas över det året eller även över andra. Därmed hade Kungl. Maj:t fått rätt att låta anvisningar för ifrågavarande kostnader stiga till 50 miljoner kronor. Sedan framlade Kungl. Maj:t vid 1915 års riksdag en proposition, nr 199, rörande täckningen av dem utav dessa medel, som redan hunnit utbetalas, men det var icke allt, som anvisats inom ramen av de 50 miljonerna. Där förelåg den första täckningspropositionen. Det är emellertid givet, att därest Kungl. Maj:t under år 1914 hade anvisat ytterligare medel, men som förfalla till betalning först år 1915, 1916, 1917 eller jag vet icke när, och dessa medel falla inom ramen av den först anvisade krediten, så hade Kungl. Maj:t 1914 rätt att disponera dem, ehuru täckning kan förekomma först på ett senare stadium. På samma sätt framlades år 1916 en andra täckningsproposition nr 244, rörande medel, som förskjutits under år 1915. Den avsåg att täcka vad som under år 1915 hade utbetalats för anskaffningar, som gjorts på grund av den allmänna kredit, som för år 1915 stod till Kungl. Maj:ts förfogande. Men även från denna kredit för 1915 kunna givetvis, i den mån de då beställda anskaffningarna icke blivit eller äro färdiga och alltså ej kunnat betalas, belopp kvarstå att täcka.

Sedan talade herr Hellberg om 1916 års kreditpropositioner och förmenade, att i dessa ej skulle hava varit fråga om *militära* materielanskaffningar. Jo, herr Hellberg, det var det visst. Det var där verkligen fråga om militära materielanskaffningar. Av de överslag, som ligga bakom propositionerna, framgår detta otvetydigt, och jag erinrade ju i mitt förra anförande därom, att när riksdagen skrev till Kungl. Maj:t om saken, riksdagen till och med påpekade, huru mycket av krediterna skulle åtgå till inkallelser, avlöningar, underhåll etc., men att de därtill avsedda beloppen icke på långt när täckte hela de beviljade krediterna.

Herr Hellberg hänvisade till ett nyss avgivet utlåtande av statsutskottet. I svaret härpå är jag förekommen av herr von Geijer. Ingen har någonting att invända emot, om statsutskottet *för framtiden* önskar, att materielanskaffning ej skall äga rum på neutralitetskostnadernas konto. Men när statsutskottet vid beviljande av täckningsanslagen under föregående år har vetat, att ganska betydande sådana anskaffningar ingått i neutralitetskostnaderna för 1914 och 1915, och när statsutskottet vid behandlingen under 1916 av de båda propositionerna angående de nya neutralitetskrediterna visste, att däri också ingingo summor för materielanskaffning, är det ur konstitutionell synpunkt klart, att de i år nyvunna statsutskottsprinciperna icke kunna ur sådan synpunkt hava återverkande kraft på det ansvar, inför vilket ett statsråd skall ställas för sitt handlingssätt 1916.

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

Till slut skulle jag vilja yttra ett ord med anledning av herr Hellbergs tal om 1914 års idéer. Han framhöll, att jag här skulle hava uppträtt såsom riddare för 1914 års idéer. Jag känner icke till några 1914 års idéer, som skulle hava inneburit, att från Kungl. Maj:ts sida man skulle på något vis åsidosätta riksdagens av grundlagen angivna ställning. Men vad jag här framhållit är, att när riksdagen åren 1914, 1915 och 1916 ställt till Kungl. Maj:ts förfogande anslag till neutralitetens upprätthållande, så är det att följa riksdagens idéer från de åren, om Kungl. Maj:t ansett sig berättigad att för neutralitetskostnader anvisa medel inom dessa krediter.

Dessutom har jag gjort mig till tolk för en annan idé, nämligen att när man i en fråga som denna mot ett statsråd riktar så skarpa anmärkningar som skett, skall man framlägga fullständiga bevis i frågan, fullständiga, klara och säkra bevis och linjer i frågan, bevis för att statsrådet verkligen har brutit mot de förutsättningar, under vilka han hade att handla. Och de idéerna, tror jag, behöva icke hänföras till vare sig år 1914, 1915 eller 1916; jag hoppas, att de skola vara eviga.

Herr Trygger: Herr greve och talman, mina herrar! När jag åhört den här förda debatten, har jag kommit att särskilt fästa mig vid några av herr Ströms uttalanden. Herr Ström fällde en förkastelsedom över såväl den förra regeringen som över högerpartiet, och detta motiverade han på ett sätt, som jag tror nog förefallit även herrarna något anmärkningsvärt. Hans motivering var helt enkelt den, att han frankt förklarade, att enligt hans åsikt äro de anmärkningar, som av konstitutionsutskottet gjorts emot krigsministern, icke överdrivet stränga utan tvärtom för hyggliga. Högern hade bort vara med om anmärkningarna, och att högern ej varit med, berodde på att det var en högerregering, mot vilken de riktats.

Vidare slog han fast, att även vänstern hade varit för undseende mot nämnda högerregering, och tillika uttalade herr Ström den förhoppningen, att man icke skulle vara så undseende mot den nuvarande regeringen, utan för sin del ville han hava slut på den s. k. borgfreden. Herr Ström avslutade sitt anförande med att förklara sig vara stolt över att hans grupp för sin del ej varit med om att bevilja utan satt sig emot de stora anslagen för neutralitetens upprätthållande.

Vad är nu detta för en argumentation? När man uttalar en förkastelsedom över något eller några, skall man väl anföra några skäl som reellt stå i något sammanhang med det slut, vartill man vill komma. Men är detta verkligen några skäl? Den ärade representanten kastar fram en massa påståenden, som delvis icke stå i något sammanhang med varandra och säkerligen icke med det slut, vartill han kommer. Jag frågar mig då: vad kan det vara, som är orsaken till ett uppträdande sådant som detta? Och då erinrade jag mig, att jag för någon tid sedan i en fransk bok läste om en gammal fransk markisinna, som resonerade över de revolutionära rörelserna, vilka på sin tid förekommo i Frankrike. Hon

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

yttrade därvid ungefär följande: jag skall säga hemligheten med omstörtningspartiernas framgångar; den ligger däri, att de hava beaktat den satsen, att tre käringar, som skrika, föra mera väsen än 100,000 män som tiga. — D. v. s. det behövs bara att man kastar fram en massa än så oresonliga saker, och i fall det från motsidan tiges, får vad som sålunda framkastats en kraft, som det absolut icke förtjänar. Man behöver ingen argumentation, utan bara påståenden!

Jag måste säga, att jag kan icke hjälpa, att jag tycker att i viss mån skulle man kunna göra samma anmärkning mot herr Hellbergs anförande — visst icke den egentliga delen av hans anförande, där han gick in på sakfrågan, ty där var det skäl han kom med, man må sedan uppskatta dem mer eller mindre, men det var i alla fall sakliga uttalanden. Jag skall emellertid icke nu gå in på den frågan, ty jag anser att vad herr Hellberg yttrade är vederlagt av herr Clason, och jag kan icke lägga till någonting, som skulle kunna starkare framhålla den mening, reservanterna gjort gällande.

Men det var däremot herr Hellbergs inledning, som min erinran gällde. Förresten vill jag säga, om man vågar giva den ärade Karlstadsrepresentanten ett råd, att jag skulle vilja råda honom till följande: när man håller ett anförande, skall man inte börja alltför gentilt, utan man börjar litet mera anspråkslöst — och så tar man dunderkuppen till slut och klämmer då till. Men herr Hellberg gjorde raka motsatsen: han började sitt anförande — innan han gick till den sakliga utredningen — med att uttala en förkastelsedom över 1914 års idéer, han sade, att det var en tid, när många ville omfatta dem, men nu stode de i mycket dålig kurs. Ja, i grund och botten gick hans yttrande ut på, att allt underhaltigt och skadligt, som förekommit, har sin grund i 1914 års idéer.

Nu vill jag i all anspråkslöshet fråga — något som också herr Clason berörde — vad menas med 1914 års idéer? Det är av vikt, när det talas så mycket om dessa idéer, att vi göra klart för oss, vad vi tala om. Det brukar vara ganska lovvärt, när man resonerar om en sak, att man vet vad frågan gäller. Så torde väl även här vara förhållandet.

För mig är 1914 års tanke den, att man ansåg att den europeiska situationen började bliva mycket allvarlig och att det för Sveriges del var en bjudande plikt att se till att vi stärkte vårt försvar, så att om en konflikt snart bröte ut, något som vi då trodde skulle ske, vi kunde upprätthålla vår självständighet och vår neutralitet. Det var således enligt min uppfattning 1914 års idé, att vi borde stärka vår försvarskraft för att hålla uppe vår självständighet. Det enda misstag vi begingo var det, att trots att vi trodde den stora faran vara förestående, vi ej ansågo den vara så nära inpå oss, som det verkligen visade sig, att den var.

Då vill jag fråga: om nu detta är 1914 års idé, kan man säga, att den har gjort bankrutt? Gick icke även vänstern med på att förbättra vårt försvar 1914?

Nu invänder visserligen herr Hellberg, att vänstern varit för

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

tolerant emot den föregående regeringen, och jag förmodar han menar även i fråga om försvaret. Herr Ström styker under detta och tackar herr Hellberg, för att han sade ett så klokt och förståndigt ord.

Gentemot detta vill jag framhålla, att det duger icke att komma efteråt och säga, att man varit för tolerant, sedan herrarna från vänstern år 1914 varit med om att väsentligt förbättra vårt försvar. Därmed godkände ni 1914 års idé, och för det äro vi er mycken tack skyldiga. Jag är ock övertygad om att Sverige har just försvarets stärkande till väsentlig del att tacka för att vi hitintills hava kunnat bevara vår självständighet och vår neutralitet.

Under krigets lopp hava vi alltjämt under den förra regeringens ledning realiserat detta försvarsprogram. Vi hava så mycket vi kunnat förbättrat vår försvarskraft under de år som gått sedan kriget utbröt; vi hava samtidigt försökt upprätthålla vår självständighet och vår neutralitet.

Ja, vad är det då för någonting, som har lidit bankrutt? Jag vet det icke. Det skulle vara roligt att veta vad det är, så att man skulle kunna taga position till den frågan. Det kan ju hända, att det är frågan om någon annan idé, varom vi rakt icke veta, vad den skulle innebära.

Jag vill sluta med att framhålla, att enligt min uppfattning kan man icke annat än instämma i det erkännande som från reservanternas sida har givits den förra regeringen för dess omvårdnad om vårt försvar, för den kraft, den klokhet, varmed den har upprätthållit vår neutralitet och självbestämningsrätt under de svåra tider som gått. För min personliga del vill jag med den allra största glädje uttala det varmaste erkännande och den varmaste tacksamhet till den föregående regeringen för allt vad den har gjort till skydd för Sveriges mången gång så prekära ställning under denna svåra kris, och jag hoppas, att den nuvarande regeringen skall bliva i tillfälle att i *det* avseendet följa den föregående i spåren.

Herr Olsson, Oscar: Det skulle vara intressant att veta, vad herr Trygger menade, när han sade: *vi* hava endast realiserat vårt program från 1914. Vad menade herr Trygger med »vi»? Menade herr Trygger med »vi» svenska riksdagen, är det felaktigt. Menade herr Trygger med »vi» riksdagens högerparti, ligger saken annorlunda. Jag tror, att då kunde saken hava uttryckts så här: vi, riksdagshögern, ha realiserat vårt försvarsprogram genom den avgångna regeringen utan riksdagens medverkan på alla de punkter, där detta vårt program har gått vida utöver den av 1914 års B-riksdag beslutade försvarsorganisationen.

På det sättet skulle det bli en viss mening i detta herr Tryggers uttalande. Nu har emellertid konstitutionsutskottet i år funnit, att riksdagens medverkan borde hava tagits i anspråk i en betydande utsträckning, och såvitt jag förstår saken rätt har statsutskottet enhälligt varit av alldeles samma mening. Under sådana förhållan-

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

den tror jag det är skäl i att det något förtydligas detta »vi», som realiserat 1914 års idé i den mening herr Trygger fattat den.

Vad vidare beträffar den stora vikt och betydelse herr Trygger lade vid framställandet av herr Ström såsom den verkliga representanten för konstitutionsutskottets majoritet i detta avseende, så har jag ingen anledning att gå in på den uppfattningen. Jag har nämligen icke alls något att göra med en *sådan* uppfattning av det uttalande, som herr Ström kommit fram med. Icke heller vill jag upptaga kammarens tid med att gå in på den spirituella jämförelse mellan å ena sidan herr Ström samt de liberala och socialdemokratiska partierna, å andra sidan de tre käringarna, som herr Trygger kom fram med i det sammanhanget. Beträffande herr Ströms anförande är det bara något som jag skulle vilja säga en passant, innan jag går över till det, varför jag begärde ordet.

Herr Ström beklagade sig över den borgfred, som inleddes med det bekanta Kisatelegrammet. Jag skulle ändå vilja fästa uppmärksamheten på vad det telegrammet betydde i det ögonblicket. Det betydde då ett fastnitande så långt möjligt var av den dåvarande regeringen vid det starka neutralitetskrav, som var hela den svenska demokratiens *enhälliga* krav vid den tiden — samtidigt som det på starkast möjliga sätt tog avstånd från de aktivistiska strömningar, som då började yppa sig.

Jag begärde emellertid egentligen ordet med anledning av friherre Flemings anmärkningar mot mitt förra yttrande. Jag får då säga, att jag är rätt så glad över den upplysning, som kammaren därvidlag fick. Herr Fleming sade nämligen bland annat, att han ansåg det vara synnerligen svårt att vederlägga mig, ty det rör sig om en strid angående organisationen, en strid mellan å ena sidan verkstadsmännen och å andra sidan kungliga ämbetsverk. Upplysningen har en viss vikt och betydelse för bedömandet av den anmärkning konstitutionsutskottet här har framställt. Utskottet har haft tillfälle att något taga del av verkstadsmännens uppfattning, då utskottets ledamöter genomläst inlagorna från det bolag, varom här är fråga. Men jag vill fästa uppmärksamheten på att Kungl. Maj:t icke på något sätt har ingått på vederläggning av sina ämbetsverk, vilkas yttrande han också första gången följde. Det är först sedermera, som Kungl. Maj:t utan någon som helst motivering tagit avstånd ifrån den principen att följa sina ämbetsverk, arméförvaltningens artilleridepartement och marinförvaltningen i detta fall, det är först sedermera som Kungl. Maj:t tagit avstånd från dem och gått den väg, som de ansett mindre lämplig än den redan inslagna.

Tillika vill jag varmt understryka en synpunkt som friherre Fleming anförde i det sammanhanget, den synpunkten nämligen att det är mycket bra med denna utvidgning av Bofors *för framtiden*. Det tvivlar jag icke alls på — jag är icke sakkunnig, men jag tvivlar icke alls på att, så som arméförvaltningens artilleridepartement har sagt, denna utvidgning har sin stora betydelse *icke minst under fredstid*. Detta är likväl enligt mitt förmenande ytter-

ligare bevis på sanningen av vad konstitutionsutskottet här anfört och anmärkt på: att när det gällde *neutralitetskostnaderna*, skulle Kungl. Maj:t här icke hava gått fram på det sätt Kungl. Maj:t gjort.

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

Herr talmannen tillkännagav, att anslag utfärdats till sammanträdes fortsättande kl. 8 på aftonen.

Herr Olsson, Olof: Herr talman! Jag skall inte gå in på några detaljer. Jag tror, att det blev tämligen klart för kammaren, hur litet givande någonting sådant egentligen är, av friherre Flemings detaljerade redogörelse för kruttillverkningen. Ty vad bevisade den egentligen i den fråga som här diskuteras, d. v. s. huruvida Kungl. Maj:t gjort orätt eller ej, då Kungl. Maj:t gått förbi riksdagen i alla dessa många ting? Om friherre Fleming däremot kunnat meddela och göra troligt för oss här i kammaren, att därest Kungl. Maj:t gått till riksdagen i fråga om kruttillverkningen och i fråga om allt det andra, att riksdagen då inte skulle hava tillvaratagit rikets sannskyldiga nytta — det hade varit någonting i saken.

Jag skall emellertid göra ett par koncentrerade reflexioner och detta huvudsakligen för att söka få tillbaka diskussionen till det som den egentligen bör röra sig om. Jag behjärtar lika väl som någon annan allt det där som yttrats om de säregna tidsomständigheterna och om regeringens plikt att visa förutseende etc. Men jag förstår inte, att detta egentligen berör den sak, som här förekommer. För mig är det tydligt, att Kungl. Maj:t verkligen företagit, såsom utskottet påpekar, en serie kränkningar av riksdagens anslagsrätt, och hur mycket vi än tala om de allvarliga tidsomständigheterna — det förekommer ingenting i de anmärkta fallen som ådagalägger, varför riksdagen just under år 1916 inte skulle haft rätt att pröva sådana ting, som den annars alltid haft rätt att pröva. Det är därför med en viss förvåning som jag tagit del av reservanternas ståndpunkt och hört de synpunkter från andra håll, som samlat sig kring denna. Ty enligt reservanterna är ju allting fullkomligt motiverat, allting är ganska gott; de ärade reservanterna skulle så att säga inte ha kunnat göra det bättre själva.

Emellertid om man tittar litet närmare i papperen och noga lyssnar till det tal som föres, så finner man att reservanterna och de andra kunna komma till detta utmärkta resultat på grund därav att de laborera med ett par föreställningar, som inte äro på något sätt märkvärdiga, men som i stället äro så mycket mer felaktiga. Den ena föreställningen är denna, att neutralitetsförsvaret var inte blott att inkalla och underhålla manskap, utan det var att »sörja för», som det står på sid. 39, »att våra försvarare i farans stund skulle vara försedda med den materiel av vapen, ammunition, kokvagnar o. s. v., som krävdes för att giva dem utsikt att med framgång fylla sin plikt att värna riket». Det är därför som reservanterna ständigt på de olika punkterna komma tillbaka till samma uttryck: den eller den åtgärden har varit till gagn för neutralitets-

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

försvaret och den eller den åtgärden har krävts för krigsberedskapen. Jag medger, att denna ståndpunkt är bekväm, men den är inte vidare finurlig. Riksdagen har på sitt bord frågan om en flottstation. Varför inrättade Kungl. Maj:t inte själv en flottstation? Vad är nu det för en onödig omgång att gå till riksdagen med den saken! Den skulle väl om något ha höjt vår krigsberedskap. Vi ha snart att gå till beslut om jagare. Varför beställde inte Kungl. Maj:t själv jagare. Det skulle väl också ha varit till gagn för neutralitetsförsvaret. Jag menar, att man till leda kan gå vidare med sådana konsekvenser.

Den andra felaktiga föreställningen är den som reservanterna utveckla på sidorna 36—38 och som kulminerar i påståendet, att »något bevis för att statsrådet och chefen för lantförsvarsdepartementet tillstyrkt dispositioner av medel för ändamål, för vilka icke funnits att tillgå av riksdagen beviljade anslag eller anvisade krediter, har sålunda av utskottet ej presterats».

Ja, konstitutionsutskottets reservanter tro detta. Och då det ju är rätt, att människan något litet får lida för sin tro, så tyckte jag att det inte var mer än rätt att så skedde, när statsutskottets ställning i saken blev bekant. Jag greps sedan av tanken, att reservanterna hade kanhända bort besparas det lidande, som jag trodde väntade dem i detta stycke, men efter herr Clasons yttrande förstår jag, att den sentimentaliteten var alldeles överflödig. Det är emellertid på det sättet, att statsutskottet har en allvarligt annan uppfattning, och det är verkligen som en mild dom, inte bara över 1916 års Kungl. Maj:t utan också över konstitutionsutskottets ärade reservanter, när utskottet skriver — såsom herr Hellberg citerade — och finner, att Kungl. Maj:ts förfarande är särdeles anmärkningsvärt och att man förväntar, att ett dylikt förfarande icke för framtiden skall vidare ifrågakomma.

Av det lilla, som herr Trygger yttrade i sak, är jag inte riktigt säker på om inte han också kommer med i svepet.

Herr Ekman, Carl Gustaf: Jag skulle icke, herr talman, besvärat kammaren med något yttrande, därest icke den ärade representanten för Västmanland gjort gällande, att man såväl inom konstitutionsutskottet som inom statsutskottet vid upprepade tillfällen måst bliva förtrogen med att materielanskaffningen skett förskottsvis i ungefärligen den omfattning som den nu gjorda granskningen visade vara förhållandet. För min del måste jag säga — inom parentes vill jag framhålla, att jag icke har befogenhet att föra talan för statsutskottet och naturligtvis icke alls för konstitutionsutskottet — men för min egen del vill jag gent emot dessa ofta upprepade påståenden inlägga en bestämd gensaga. Jag vill därtill rikta till talaren i fråga det spörsmålet: varpå och varav skulle en sådan uppfattning kunnat vinna utbredning inom statsutskottet? I de framställningar om anslag till neutralitetskostnader, som Kungl. Maj:t gjort under 1914, 1916 och 1917 års riksdagar, har ingen som helst redogörelse rörande dessa medels användande förekommit som kunnat bibringa dem, som haft att

Om vissa av Kungl. Maj:ts under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

föreberedande handlägga dessa kungliga propositioner, en sådan uppfattning. Då så är fallet, har man möjlighet att skaffa sig visshet i saken genom att undersöka de andra framställningar som Kungl. Maj:t gjort till riksdagen, dels om anslag till materielanskaffning *i enlighet med* och dels *utöver* vad 1914 års härordningsbeslut förutsatte. Naturligtvis borde därvid funnits spår av meddelanden i här avsett syfte främst i de propositioner som avsett materielanskaffning *utöver* vad 1914 års härordningsbeslut avsåg att innebära.

Den första bekantskap som statsutskottet i det avseendet gjorde med Kungl. Maj:ts uppfattning var år 1915, då i proposition nr 194 särskild framställning gjordes till riksdagen angående anskaffande av viss materiel till armén utöver vad i 1914 års härordning förutsattes. I den propositionen begärdes anslag till viss intendenturmateriel, artillerimateriel och ingeniörsmateriel. Sedan man gått igenom de olika punkterna och påvisat vad myndigheterna anfört — kommer departementschefen fram till sin egen ståndpunkt i frågan. Så läses i den propositionen följande:

»Då det är av vikt, att anskaffningen av ifrågavarande materiel snarast möjligt tager sin början, torde framställning nu böra göras till riksdagen om beviljande för år 1916 av *för ändamålet erforderliga anslag*, med rätt för Kungl. Maj:t att redan under innevarande år av tillgängliga medel förskottsvis utanordna, vad som under samma år kan finnas vara av behovet påkallat.»

Detta uttalande visar — då man i hela det föregående resonemanget anknutit sig till riksdagens beslut angående anskaffningens omfattning — uttryckligen, att departementschefen då till riksdagen gjorde gällande, att den utvidgade anskaffningen kunde och borde ifrågakomma först sedan riksdagen ställt för ändamålet erforderliga anslag till Kungl. Maj:ts disposition. Därav måste givetvis, så vitt jag förstår, drags den slutsatsen, att dylik anskaffning utöver den som kunde vara erforderlig på grund av neutralitetsskyddet eller som var en direkt ersättning för förslitna persedlar endast kunde och borde ske efter därom av riksdagen fattat beslut.

Vid 1916 års riksdag framkommo ock två propositioner av enahanda art, nr 219 och 220. Där genomgingos jämväl de olika behoven av materiel av olika slag som enligt Kungl. Maj:ts mening borde ifrågakomma och vartill medel begärdes av riksdagen. Vid punkt efter punkt anknytas där framställningarna till tidigare av riksdagen fattade beslut och det hänvisas till att vi hava materiel i den och den omfattningen i enlighet med det och det fattade riksdagsbeslutet, vartill lägges, att då det behövdes mer än som avsågs i de refererade besluten begärdes ytterligare ökning. Så sker punkt efter punkt. Sammanfattningen av Kungl. Maj:ts åsikt om vad som erfordras gör departementschefen i propositionen 220 på följande sätt:

»Att nu bereda tillgångar till täckande av de högst avsevärda kostnader, ett bifall till de gjorda framställningarna skulle medföra, är under förhandenvarande förhållanden icke möjligt. Huru angeläget det än vore att för stärkande av landets försvarskraft kunna tillgodose flertalet av de framställda kraven, måste man därför söka be-

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

gränsa sig till fyllande av sådana oundgängliga behov, vartill medel för närvarande kunna beredas.»

Och så kommer han fram i denna proposition nr 220 till de 40,000,000 kr., som gällde anslag till ingeniörsmateriel, artillerimateriel, fortifikationsmateriel, råvaror, fyllande av brister i intendenturutrustningen, ammunition m. m. Således jämväl i denna framställning, som just innebar behov av materiel i ökad omfattning utöver vad 1914 års beslut innefattade, förekom ingen som helst antydan om att materielanskaffning på sidan av riksdagens beslut i något avseende förekom. Vid sådant förhållande måste väl en statsutskottsledamot, som hade att grunda sin mening uti ifrågavarande avseende på de av Kungl. Maj:t gjorda framställningarna till riksdagen, bestämt få den uppfattningen, att annan materielanskaffning av det slag mot vilken anmärkning här gjorts, icke ifrågakomme. Hur då herr Clason kan säga, att det är naturligt, att man inom statsutskottet bibringats den meningen, att en sådan anskaffning skedde, och att det är först nu som man inom statsutskottet ändrat mening och börjat reagera mot ett dylikt förfaringssätt, förstår icke jag.

Friherre Fleming framlade sin uppfattning om behovet av vissa anskaffningar och anordningar som ingå i de nu anmärkta regeringsbesluten. Men det är icke därom det är fråga, huruvida behov i detta avseende förelåge eller icke. Frågan är, huruvida dispositionerna skett i överensstämmelse med regeringens befogenhet och på sådant sätt att riksdagens rätt att besluta därom icke blivit obehörigen undanskjuten. Och när den ärade talaren slöt sitt anförande med att säga, att dessa anskaffningar inåt och utåt ökat förtroendet för vår krigsorganisation, måste jag säga, att jag har den uppfattningen att det verkat raka motsatsen. Om vår krigsorganisation på väsentliga punkter kommer till icke genom framställningar till riksdagen, icke enligt beslut fattade av denna, utan vid sidan av den, tror jag icke att det ökar förtroendet för organisationen vare sig inom eller utom landet.

Jag måste till slut uttrycka en bestämd förvåning icke blott över att reservanterna inom konstitutionsutskottet, utan även att högerns ledare i kammaren funnit lämpligt uttala ett särskilt tack just därför att Kungl. Maj:t förfarit i nu berörda avseenden på sätt som skett. Ty just den omständigheten att ett sådant tack nu i detta sammanhang framställes måste innebära, att högern såsom parti engagerar sig i fortsättningen för en regeringsmetod, som innebär att, när det gäller anskaffning av krigsmateriel, regeringens uppfattning av vad som behöves och icke riksdagens uppfattning av vad som är möjligt att bevilja bör vara normerande.

Till en sådan uppfattning kan icke jag ansluta mig och därför förefaller det åtminstone mig, som om konstitutionsutskottet haft allt fog för de anmärkningar, som inneslutas i utskottets framställning.

Herr Mannheimer: Det har från reservanternas och herr Tryggers sida framhållits, att konstitutionsutskottet här framställt mot den Hammarskjöldska regeringen synerligen skarpa anmärk-

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

ningar, utan att ens göra försök att bevisa befogenheten av dessa anmärkningar.

Häremot får jag framhålla att utskottet i själva verket icke behövt mera än peka på Sveriges grundlag. Enligt den har regeringen ingen rätt att disponera medel utan att riksdagen fått godkänna de ändamål och behov till vilka medlen skola användas. Det är en sats som jag tror, att vi alla kunna vara ense om. Då säga reservanterna: men regeringen har i alla fall fått medel till förfogande, fått kreditiv för att använda till neutralitetskostnader. Det är sant; men vad menas med neutralitetskostnader? Den kredit som ställts till Kungl. Maj:ts förfogande har icke skett på det sätt att regeringen fått den till vilka slags utgifter som helst, utan Kungl. Maj:t har fått sig anvisade kreditiv för att bestrida kostnaderna för *neutralitetsvakten*. När krediten har ställts till Kungl. Maj:ts förfogande har det skett med en skrivelse som var enhällig. Icke en enda röst har höjt sig emot det däri framhållna kravet att Kungl. Maj:t skulle se till, att kostnaderna höllos så små som möjligt för att täcka de personliga bördorna och kostnaderna för neutralitetsvakten.

När nu konstitutionsutskottet gått till sin granskning, vill jag bestämt förklara, att det har vid tolkningen av uttrycket »neutralitetsvakt» gått tillväga på ett mycket generöst sätt, och jag vågar påstå, att det finnes ingen som skulle kunna göra gällande, att de utgifter som konstitutionsutskottet gjort anmärkning emot kunna anses vara utgifter, som höra till neutralitetsvakten eller direkta neutralitetskostnader.

Herr von Geijer erinrade särskilt om en anmärkning som konstitutionsutskottet hade gjort. Det rörde anmärkningen under moment a, punkten om kokvagnarna. Nu vill jag visst icke bestrida, att detta anslag kan vara nödvändigt; den saken begriper jag icke. Men jag tror gärna, at det är nödvändigt, att det anskaffas kokvagnar, och riksdagen har också ställt till Kungl. Maj:ts förfogande nödigt belopp därför. Men vad gjorde Kungl. Maj:t och vad var det som föranledde anmärkning? Jo, Kungl. Maj:t hade till sitt förfogande ett belopp för detta ändamål, men det räckte icke. Det behövdes ett högre belopp som de militära myndigheterna ansågo nödigt. Då tog Kungl. Maj:t utan att höra riksdagen, utan att låta riksdagen pröva saken, de medel som behövdes utöver det förut beviljade anslaget. Varför underställdes frågan icke riksdagen? Beslutet fattades den 28 januari 1916, alltså i början av riksdagen. Regeringen hade kunnat få från riksdagen ett svar mycket snabbt. Det har visat sig, att riksdagen har varit synnerligen tillmötesgående, då det varit fråga om att behandla ärenden snabbt. När sedan en gång detta anslag blivit prövat av riksdagen, kan man fråga, varför hörde icke Kungl. Maj:t riksdagen, när det var fråga om att få medel till samma behov, fastän till högre belopp än riksdagen förut ansett nödigt anvisa. Det tror jag skall bliva mycket svårt för någon att besvara tillfredsställande vad som hindrade regeringen att förelägga saken riksdagens prövning.

Vidare har herr Clason — och det har upprepats av herr von Geijer — gjort den anmärkningen mot konstitutionsutskottet, att vi

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

hava icke gjort samma anmärkning under föregående år, då Kungl. Maj:t har på detta sätt använt pengar till materielanskaffning utan riksdagens hörande. Herr Hellberg gjorde ej någon invändning därmot, men gjorde sig därvid skyldig till det felet, att han trodde herr Clason för gott. Den uppgift herr Clason lämnade var nämligen icke riktig, ty visst har vid riksdagen 1916 från vänsterhåll velat göras anmärkningar. De finnas i två punkter i reservationen till det årets dechargebetänkande.

Herrar Clason och von Geijer anmärkte vidare, att vi hava icke kunnat visa, att Kungl. Maj:t genom det sätt varpå han disponerat medel överskridit den neutralitetskredit, som Kungl. Maj:t hade till sitt förfogande. Nu vill jag säga, att något bevis från vår sida i det avseendet torde icke vara erforderligt med den uppfattning vi hava rörande vad som menas med neutralitetskostnader. Men jag vill fästa herrarnas uppmärksamhet på, att om man till de summor, vartill neutralitetskostnaderna uppgingo 1914, 1915 och 1916 lägger de belopp, som behövas för att täcka vad Kungl. Maj:t har anvisat för materielanskaffning, kommer man till ett belopp av omkring 208 miljoner, och den kredit, som har ställts till Kungl. Maj:ts förfogande uppgick såsom herr Clasons reservation uppgiver till 181 miljoner kr., så att även i det avseendet kunna vi förete bevis, om vi vilja, fastän jag visst icke anser det nödigt.

När herr Tryger begärde ordet, trodde jag verkligen, att han skulle giva en liten läxa åt de medlemmar av sitt parti, som tillhörde statsutskottet, ty som herrarna hava hört har statsutskottet enhälligt gjort ett uttalande, där det förklarar, att detta förfogande är särskilt anmärkningsvärt och att statsutskottet förväntar, att något sådant icke vidare ifrågakommer. Herr Trygger undvek emellertid att tala om detta; tvärtom gav han ett erkännande åt regeringen, utan att göra någon som helst reservation för det sätt varpå medlen disponerats.

Sedan kom han in på 1914 års idéer, och undrade vad som menades därmed. Jag trodde möjligen, att en granne till mig här skulle uppträtt och givit honom en liten redogörelse för vad som menas därmed. För min del får jag säga, att jag tror, att man kan säga, att det system, som kom till makten i februari 1914, det system som har fått sin historiograf bland annat i den regeringens justitieminister, som förklarade, att regeringens chef han visste vad han ville och han ville vad som var bäst för landet, och därför icke behövde fråga någon — detta system säges vara ett uttryck av dessa idéer. Det var detta system, herr Trygger, som gjort bankrutt nu och som gjorde det samtidigt med den Hammarskjöldska regeringen.

Herr Ström: Herr talman! Jag begärde ordet med anledning av det angrepp, som riktades mot mig från den ärade ledaren för högerpartiet. Jag skall endast be att få svara det, att när herr Trygger yttrade, att jag endast hade gjort påståenden, men icke anfört några sakskäl för desamma, kunde jag dock stödja mig på, förutom kända sakförhållanden, vad konstitutionsutskottet anfört, vad under debatten förekommit från flere talares sida, och vad som enligt

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

uppgift, vilken även varit synlig i pressen, anförts av ett enhälligt statsutskott i fråga om neutralitetsmiljonerna. Sålunda trodde jag, att detta allt skulle kunna vara tillräckligt stöd för min uppfattning som står i konsekvens med föreliggande betänkande och gjorda inlägg, som jag ansåg riktiga. Men om det vore oriktigt, såsom jag har gått tillväga, när jag fördömde den Hammarskjöldska regeringen, kan jag icke finna annat än, att även herr Trygger var inne på samma väg då han, endast stödjande sig på herr Clasons auktoritet, utan anförande av skäl gick att frambära ett varmt tack till denna regering och att taga den så generellt i försvar.

Vad sedan angår påståendet, att det var tack vare det militära försvar, som genomfördes 1914, som vi bevarat vår neutralitet och vår fred, tillåter jag mig i all anspråkslöshet ha en annan uppfattning, i det jag hävdar den uppfattning, att vi bevarat neutraliteten icke tack vare utan i trots av dessa militära rustningar. Vad angår »1914 års idéer» skulle jag endast vilja säga, att då herr Trygger är ense med oss däri, att en av dessa stora idéer var militarismens idé, skulle man kanske kunna lägga därtill idéen om kungamaktens renässans och herremaktens befästande. Man har framhållit detta vid flera tillfällen, och man har ställt dessa 1914 års idéer i motsats till 1789 års idéer om frihet, jämlikhet och broderskap, vilka senare idéer fullständigt skulle hava spelat ut sin roll. Denna maktfilosofiska syn på tingen har emellertid korrigerats, synes det mig, av världskriget. Det är icke militarismen, som nu triumferar, utan det är militarismen, som nu lider sitt definitiva nederlag i kriget. Det är icke kungamaktens renässans, som framgått, utan en växande uppslutning kring de republikanska idéerna över allt i världen. Och det är icke herremaktens befästande som kommit, utan kravet på författningsrevision och en växande samling kring folkmaktens idéer. Sålunda tror jag, att 1914 års idéer lugnt kunna stiga ned i sin grav. De, som komma att triumfera äro 1789 års idéer, revolutionens eviga idéer! De komma även att triumfera i vårt land en gång.

Herr Clason: Jag blev direkt uppkallad av ett anförande av en ärad talare på Gävleborgsbänken, och jag vill därför svara honom med ett par ord.

Jag tror icke, att jag såsom han yttrade i något föregående anförande sagt, att materielanskaffningar förekommit under 1914 och 1915 »i lika stor omfattning» som under 1916. Jag tror mig hava sagt, att materielanskaffningar under 1914 och 1915 skedde i ganska betydande omfattning och av enahanda art som 1916. Jag har till stöd för detta framhållit, vad konstitutionsutskottet angår, att sådana anskaffningar i mycket stor omfattning måste ha blivit kända av utskottet vid dess läsning av protokollen för dessa år.

Vad statsutskottet beträffar, vidhåller jag både att i handlingarna rörande täckningspropositionen nr 244 vid 1916 års riksdag funnos upptagna avsevärda summor för sådana materielanskaffningar, och att likaledes i de handlingar, som lågo bakom de s. k. mars- och majpropositionerna om den nya neutralitetskrediten vid

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

nämnda års riksdag, betydande summor för sådana anskaffningar förelågo.

Herr Mannheimer gjorde mot oss reservanter gällande, att vi skulle hava en alldeles oriktig uppfattning om vad som menas med neutralitetskostnader, och att det icke hade medgivits Kungl. Maj:t att däri inlägga något annat än kostnader direkt för neutralitetsvakten, d. v. s. manskapets underhåll, avlöning o. s. v. Han ville göra gällande, att riksdagen endast sagt sig bevilja medel till själva denna neutralitetsvakt. Han misstager sig däri fullständigt. I riksdagens skrivelse 1914 sades det, att riksdagen, som »i allt gillade Kungl. Maj:ts bemödanden *att till det yttersta upprätthålla rikets neutralitet*», gav Kungl. Maj:t kredit för »bestridande av de kostnader, som avses i § 63 regeringsformen», d. v. s. enligt denna paragraf »*till rikets försvar eller andra högst viktiga och angelägna ändamål*». I skrivelsen av maj 1915 talades det om de utgifter under nämnda år »*för upprätthållande av rikets neutralitet, som kunde finnas nödvändiga*». I skrivelsen 1916 talas åter igen om att riksdagen beviljar kredit »*för bestridande av kostnader för tryggandet av rikets neutralitet*». Något tal om begränsning, vad herr Mannheimer menar med neutralitetsvakt i inskränkt bemärkelse förekommer icke i dessa skrivelser. Det är något, som man först 1917 lagt in i saken.

Herr Strömberg: Herr greve och talman, mina herrar! Här har från åtskilliga talare gjorts ett ganska stort nummer av ett yttrande, som förekommer i ett statsutskottets utlåtande, som först i detta ögonblick delas ut i kammaren. Jag ber få understryka, att man icke bör inlägga i detta yttrande mer, än vad det i sig självt innehåller. Det är naturligtvis avgivet endast ur statsutskottets synpunkt, och det måste från den synpunkten anses ganska betänkligt, att allt för stora förskott finnas, som det kan vara svårt från statsregleringssynpunkt att passa in. I utskottets uttalande, att utskottet funnit några stora utbetalningar medelst förskott särskilt anmärkningsvärda, och förutsätter att detta icke för framtiden skall förekomma, ligger icke något särskilt anmärkningsvärt. Dylika uttalanden har statsutskottet många gånger förut i olika frågor gjort, och således är det icke alls något så anmärkningsvärt, som man här från åtskilliga håll velat göra gällande. Därmed har icke på något sätt uttalats, huruvida Kungl. Maj:t haft rätt eller icke att så förfara.

Jag ber än en gång få understryka, att denna fråga ur konstitutionell synpunkt icke berörts, utan endast från statsfinansiell synpunkt.

Herr Kvarnzelius: Så enkelt har jag icke sett denna fråga som den siste ärade talaren, men det beror kanske därpå, att jag varit i tillfälle att på ett mera intimt sätt taga del av de handlingar, som legat till grund för den kungl. propositionen, än vad som varit fallet för den som endast inom statsutskottet i plenum fått del där-

av. Vi inom utskottets 1:a avd. ha i hög grad fäst oss vid, att Kungl. Maj:t, sedan framställning gjorts till riksdagen och denna framställning blivit av riksdagen avslagen, likväl disponerat medel för ett ändamål, som riksdagen en gång sagt nej till. Det är otvivelaktigt något ganska anmärkningsvärt i och för sig. Vidare ha vi funnit, att Kungl. Maj:t så sent som i slutet av 1916 vidtagit åtgärder av den beskaffenhet, att de bort hava förelagts för riksdagen, innan beslut fattades från Kungl. Maj:ts sida.

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

Nu nämnde herr Trygger beträffande dessa åtgärder, att han ville uttala sitt tack till den avgångna regeringen, därför att den genom att vidtaga dessa åtgärder hade sörjt för, att vår neutralitet kunnat upprätthållas. Det behövde väl då något närmare undersökas, huruvida denna tacksamhet är förtjänt eller icke. Nog finner man det litet egendomligt, att den förutvarande regeringen först i slutet av 1916 kommer underfund med, att vårt behov av krut och artilleriammunition icke är tillgodosett eller säkerställt, i händelse vi skulle få en allmän mobilisering. Nog förefaller det mig, att man kunnat förvänta, att vederbörande myndigheter och Kungl. Maj:t skulle varit på det klara med detta redan 1914, och om Kungl. Maj:t då hade velat göra någonting, kunde ärendet ha förelagts 1915 års riksdag eller 1916 års riksdag. Men först i slutet av 1916 vidtog Kungl. Maj:t dessa åtgärder. Bland annat har det exempelvis utanordnats 1,800,000 kronor som skola återbetalas på det sättet, att staten årligen skriver av 90,000 kronor. Jag är alldeles övertygad, att för den händelse detta ärende hade blivit förelagt för riksdagen, skulle det icke ha vunnit riksdagens bifall. Riksdagen hade icke velat använda dessa medel och lagt ned dem i ett företag, över vilket ej staten själv skulle disponera. Jag tror, att i det hänseendet utan någon som helst tvekan kan sägas, att riksdagen aldrig hade kommit att lämna sitt bifall till en sådan transaktion. Likaså i fråga om vissa andra subventioneringar som utgått, tror jag man kan säga, att det icke är alldeles riktigt, som en föregående talare sade, att det är regeringen och myndigheterna, som nödgat dessa industriella företag till denna uppgörelse. Man får mycket starkt det intrycket av handlingarna, att dessa industrier varit synnerligen intresserade av, att dessa uppgörelser skulle komma till stånd. Man märker av handlingarna, att åtskilliga besök avlagts i kanslihuset av representanter för dessa industrier. Detta framgår av de anteckningar som gjorts å de handlingar som inlämnats. För övrigt vill jag säga, att det icke är riktigt, när det påståtts, att statsutskottet haft kännedom, att de medel som anslagits till neutralitetsskyddet, skulle gå till materielanskaffningar i sådan omfattning, som ägt rum. För det första är det mycket bristfälligt material, som legat till grund för statsutskottets prövning av dessa ärenden. Första gången vi på den avdelning jag tillhör fingo hand om det, var 1916, och av det material och de papper vi då fingo, framgår, att bland dessa anskaffningar ingingo även uppköp av sådana varor som läder, garvämnen m. m. Då sade statsutskottet, som riktigt var, att man förutsatte, att användning av dessa varor icke finge ske i samband

Om vissa av Kungl. Maj:t under förskottstitel anvisade anslag. (Forts.)

med den neutralitetsvakt som pågår. Skulle dessa varor komma att säljas, borde medlen gottgöras statsverket, komme de däremot att användas för försvarsgrenar, skola vederbörande konton, som beredas lättnader genom användningen av dessa varor, undergå motsvarande minskning. Men den minskningen inverkar icke alls på frågan angående materielanskaffning av den beskaffenhet som här nu är fråga om och som statsutskottet mycket snart kommer att giva kammaren en god inblick i. Tvärom var det först efter det statsutskottet med stöd av § 46 regeringsformen vid innevarande års riksdag hos Kungl. Maj:t begärt fullständiga uppgifter och utredning om huru neutralitetsmedlen använts som vi finge något närmare inblick i förhållandena. För att herrarna skola få ett begrepp om, huru svårt det varit att överblicka det kaos — jag vågar använda uttrycket — som dessa handlingar företett, kan jag nämna, att statsutskottet så sent som i går, sedan vederbörande avdelning avlämnat betänkande och förslagstryck till utskottet, måste lägga på ytterligare över 11 miljoner kronor, som vi hittade i sista stund och som måste in för att vi skulle kunna känna med oss, att statsutskottet lämnat uppgifter om allt som det vid detta tillfälle hade kännedom om.

Jag får säga, att när jag tog del av konstitutionsutskottets utlåtande och såg, att detsamma i vissa stycken var åtföljt av reservationer från samtliga högerrepresentanter, blev jag ganska missmodig. Jag hade nämligen icke väntat mig, att detta förfaringssätt från något håll skulle vinna understöd, och jag tror, att de som på detta sätt söka befrämja försvarets sak räkna mycket fel. Jag kan försäkra, att i händelse de ärade representanter för högern i konstitutionsutskottet som här reserverat sig suttit såsom representanter i statsutskottets första avdelning och där fört samma språk och polemik som de gjort i sin reservation, detta skulle varit till mycket men för försvaret. Detta är min övertygelse. Men lyckligtvis sitta på denna avdelning personer med mera praktiskt sinne och det är, enligt min mening, till stor fördel för försvaret. Jag är övertygad att, om de ifrågavarande högerrepresentanterna suttit i statsutskottets första avdelning, de snart skulle kommit underfund med att den metoden för att främja försvaret är den sämsta möjliga.

I fall den formen kunde användas här i kammaren, att man kunde framställa yrkande om, att detta betänkande med gillande skulle läggas till handlingarna, skulle jag göra det. Men då jag vet, att detta icke går för sig, skall jag inskränka mig till vad jag redan sagt. Men för min del anser jag att konstitutionsutskottet icke gjort sin plikt, om det icke yttrat sig på sätt det gjort.

Efter härmed slutad överläggning lades nu ifrågavarande punkt till handlingarna.

Punkterna 3 och 4.

Lades till handlingarna.

Punkten 5.

Ang maximipris å vissa varor m. m.

I denna punkt hade utskottet angående protokoll över jordbruksärenden den 14 augusti, den 5 september, den 24 oktober och den 30 december 1916, i vad angick fastställande av maximipris å vissa varor m. m., yttrat, bland annat, följande:

»Vad som synts utskottet anmärkningsvärt i nu berörda rådslag, är det förbiseende, som enligt utskottets uppfattning därvid framträtt av nödvändigheten i nu rådande kristid att i fråga om pris på alster av den inhemska jordbruksnäringen bestämma dessa till sådana belopp att befintliga tillgångar därav i möjligaste mån bevarades för den direkta folknäringen och fortsatt odling av ifrågavarande produkter tillika betryggades.»

Med hänsyn härtill och till i övrigt åberopade förhållanden hade utskottet anfört, att utskottet icke ansett sig kunna underlåta att i ärendet framställa anmärkning enligt § 107 mot de föredragande departementscheferna.

Beträffande förevarande punkt hade reservationer anförts

1) av herrar *Edén, Hellberg, Mannheimer, Stadener* och *Ericsson* i Vallsta;

2) av herrar *Oscar Olsson, Larsson* i Västerås, *Kropp, Sterne* och *Magnusson* i Kalmar; samt

3) av herr *K. J. Ekman.*

Herr statsrådet Stenberg: Herr greve och talman, mina herrar! I den nu föredragna punkten har konstitutionsutskottet enligt § 107 regeringsformen framställt anmärkningar i anledning av vissa beslut i ärenden, som angå livsmedelspolitiken under kristiden. Anmärkningarna äro riktade mot föredragande departementscheferna, och då jag såsom tillförordnad chef för jordbruksdepartementet i statsrådet föredragit ett av ifrågavarande ärenden, skall jag anhålla att i fråga om detta ärende få yttra några ord till förklaring och försvar.

Den mot mig framställda anmärkningen gäller ett den 5 september 1916 av Kungl. Maj:t fattat beslut om maximipris å spannmål. Beslutet avsåg såväl brödsäden — vete och råg — som också korn och havre, men anmärkningen synes gälla endast brödsäden. Vad sådan spannmål angår, hade rågen under vintern 1915—1916 och intill den 1 maj 1916 varit belagd med maximipris, men därefter hade priset å all brödspannmål liksom å vetemjöl och rågmjöl ej varit reglerat på annat sätt än genom överenskommelse med kvarnföreningen. När så tiden nalkades, då 1916 års skörd kunde komma i marknaden, hade fråga väckts om fastställande av maximipris ej blott ånyo på råg utan även å vete. Statens livsmedelskommission hade i slutet av augusti avgivit förslag om prisreglering å brödsäd och mjöl av sådan säd.

Kommissionens framställning var emellertid icke enhällig. Av kommissionens fyra ledamöter var det en — överdirektören Flach

Ang. maximipris å vissa varor m. m. (Forts.)

— som icke ansåg sig kunna förorda legala maximipris å den svenska brödsäden utan uttalade sig för fortsatt överenskommelse med kvarnarna om vissa pris å ej blott mjölet utan även själva brödsäden. De tre övriga ledamöterna föreslogo maximipris å säden och överenskommelse med kvarnarna om mjölet, men voro ej sinsemellan eniga om prissatserna. Generaldirektörerna Elmquist och Fryxell dikterade kommissionens beslut. Den senare hade helst velat föreslå ett provisorium för en månad, baserat på det senaste kvarnavtalet, men, då en sådan anordning visade sig omöjlig att genomföra, förklarade han sig närmast biträda herr Elmquists förslag. Herrar Elmquist och Fryxell förordade på detta sätt samma pris, medan däremot ordföranden greve Hamilton beträffande vissa pris uttalade avvikande mening. Att emellertid skillnaden mellan de olika föreslagna prisen icke var särdeles betydande, torde framgå av följande sammanställning, i vilken prissatserna avse 100 kilogram.

	Vete	Råg	Bageri-vete-mjöl	Rågsikt	Sammalet rågmjöl
herrar Elmquist o. Fryxell	22: 50	21: 50	31: —	30: —	24: 50
greve Hamilton	23: 50	21: —	33: —	30: —	24: 50
herr Flach	23: 50	22: 50	33: —	32: 25	25: 65

I frågan: maximipris eller icke å brödsäden följde Kungl. Maj:t den av tre ledamöter i kommissionen uttalade meningen, att maximipris borde fastställas. Mjölprisen blevo däremot beroende på överenskommelse med kvarnarna. Beträffande prissatserna följdes herrar Elmquist och Fryxell utom i fråga om prisen å råg och sammalet rågmjöl, vilka sattes, det förra priset 50 öre och det senare 1 krona lägre än dessa herrar föreslagit.

Då konstitutionsutskottet nu ansett detta beslut böra föranleda anmärkning mot föredraganden, har visserligen icke någon reservation anmälts mot utskottets beslut, *att* anmärkning skulle framställas, men motiveringen för detta beslut är olika, allt efter utskottsledamöternas partiställning.

Högerledamöternas motivering har blivit majoritetsuttalande. Deras kritik riktar sig mot prissättningen: de anse de bestämda prisen vara för låga *dels* för ett behörigt tillgodoseende av producenternas intressen, vilka under de givna förhållandena i viss mån sammanfölle med konsumtionsintressena, *dels ock* för att hindra brödsädens utfodrande åt kreaturen.

I en avgiven reservation opponera sig de socialdemokratiska representanterna mot denna motivering. Enligt deras mening ligger felet ej däri, att prisen satts för lågt, utan däri, att prisbestämningen icke kombinerats med statsbeslag — en åtgärd, vars nödvändighet regeringen bort inse, om ej vid den tid, då det nu ifrågavarande beslutet fattades, så i allt fall tidigare än sedermera blev fallet.

De liberala ledamöterna i utskottet slutligen uttala i sin reservation den meningen, att, då utskottet beslutat sig för att granska regeringens under år 1916 förda livsmedelspolitik, granskningen bort

avse nämnda politik i dess helhet och icke rikta sig mot vissa isolerade beslut. Vid en sådan allmän granskning hade vissa synpunkter, som nu ej beaktats, bort vinna avseende. Bland de sålunda framhållna synpunkterna är det, såvitt jag kan finna, endast en, som äger tillämpning för det nu omhandlade ärendet. Jag åsyftar reservanternas framhållande av den brist på konsekvens och sammanhang i den följda maximiprispolitiken, som skulle hava framträtt exempelvis däri, att maximipris fastställts å spannmål men ej samtidigt å mjöl och gryn.

Ang. maximipris å vissa varor m. m. (Forts.)

Detta är ställningen i den anmärkningsfråga, som berör mig och därför uppkallat mig till svar.

Jag vill då först säga, att, när det visade sig, att en genomgripande prisreglering för brödsäd och mjöl måste beslutas för tiden efter september månads ingång 1916, det var med synnerligen stor tveksamhet och efter ingående överläggningar med ledamöter av livsmedelskommissionen och andra sakkunniga personer, som jag bestämde mig för att tillstyrka det beslut, som innefattas i maximiprisförordningen av den 5 september. Å ena sidan borde vederbörlig hänsyn tagas till producenternas intresse att erhålla skälig betalning för sin vara och till angelägenheten, att de icke genom för låga pris föranleddes att använda brödsäden till utfodring eller att minska sin odling. Men å andra sidan talade de alltjämt stegrade livsmedelsprisen kraftigt för konsumenternas tillgodoseende genom så låga pris å brödsäd och mjöl som över huvud voro möjliga. Det senare intresset syntes mig särskilt beaktansvärt, då det gällde den viktigaste folknäringen — brödfödan — och då det vid samma tid visat sig nödvändigt att höja priset på andra födoämnen av stor betydelse för folkets breda lager. Möjligt är ju, att dessa senare synpunkter fingo i allt för hög grad bliva bestämmande, men jag skulle vilja fråga: kan det med fog, kan det med någon större grad av visshet påstås, att ställningen på livsmedelsmarknaden nu skulle varit bättre än den är, därest prisen å brödsäd och mjöl i början av september satts någon krona högre än som skedde? I allt fall bör ihågkommas, att till den nu rådande knappheten i väsentlig mån bidragit sedermera inträffade omständigheter, särskilt den inhemska skördens dåliga utfall och åtstramningen av spannmålsimporten. Det bör måhända anses förlåtligt, om man i början av hösten 1916 icke tänkte sig, att skörderesultatet skulle bliva *så* svagt och importmöjligheterna *så* kringskurna som fallet blev. Jag kan i detta sammanhang icke underlåta att citera ett uttalande av herr Elmquist i livsmedelskommissionen. Då han ansåg de gällande prisen å mjöl böra bibehållas, hänvisade han »till den synnerligen lovande inhemska skörden och till nödvändigheten av att under rådande dyrtidsförhållanden icke utan de mest tvingade skäl höja prisen å folkets viktigaste näringsmedel». Det är för alla känt, huru grundligt förhoppningarna om en god skörd grusades genom den exceptionellt ogynnsamma väderleken under de följande höstmånaderna.

Efter dessa allmänna erinringar skall jag tillåta mig att något närmare ingå på de skäl, som inom utskottet anförts till stöd för den

Ang. maximipris å vissa varor m. m. (Forts.)

framställda anmärkningen. De äro, såsom jag redan nämnt, icke enstämmiga, i det att i fråga om motiveringen anmärkarna dela sig i tre grupper, som polemisera mot varandra. Det torde icke kunna förnekas, att detta förhållande är ägnat att i hög grad minska anmärkningens skärpa och verkan.

Högermännens ståndpunkt är denna. Produktionen måste uppmuntras, ej minst i konsumenternas eget intresse; för låga pris å brödsäd medföra fara, att spannmålen utfodras, och avskräcker från fortsatt odling. Giltigheten av dessa satser är jag den förste att erkänna, men frågan gäller, om de pris, som blevo bestämda i början av september, verkligen ur dessa synpunkter voro för låga. Jag kan mot påståendet, att så var fallet åberopa vad de socialdemokratiska reservanterna anfört, då de erinrat, att prisbestämningen på hösten 1916 givetvis icke kunde hava något inflytande på myckenheten av årets skörd, vidare att samma prisbestämning icke kunde i nämnvärd mån inverka på omfattningen av den höstsädesodling, som skall lämna skörd under innevarande år, emedan denna odling i allmänhet måste hava varit av jordbrukarna planerad redan vid tiden för beslutets fattande, och att i varje fall skillnaden mellan de prissatser, mellan vilka man hade att välja, var skäligen obetydlig. Nu är det visserligen så, att de spannmålspris, som fastställdes genom maximiprisförordningen, torde ha varit något lägre än de pris, som under sommaren hade gällt i den fria marknaden, men övergången förmedlades i viss mån därigenom, att maximiprisen för den första månaden av förordningens giltighetstid sattes 50 öre högre än för den följande tiden. Vad faran för brödsädens utfodring beträffar, må erkännas, att denna fara kanhända underskattades. Till motverkande av sådan utfodring vidtogs dock den åtgärden, att maximipris sattes även å havren, och dessutom fanns ju att mot den hotande faran tillgripa ett annat medel — utfodringsförbudet — som också under höstens lopp blev använt.

Socialdemokraterna å sin sida finna det anmärkningsvärda i det fattade beslutet vara, att införandet av maximipris icke kompletterades med statsbeslag, då man bort inse, att i detta fall såväl som eljest maximipriset utan samtidigt genomfört beslag skulle leda till att varan försvunne ur den fria marknaden. Det har ju sedermera visat sig nödvändigt för folknäringens tryggande att vidtaga så genomgripande åtgärder som beslag å brödsäden och mjölet samt ransonering av befintliga tillgångar av dessa födoämnen. Om härvid den rätta tidpunkten blivit vald eller om ingripandet bort göras tidigare än som skett, är givetvis vanskligt att bedöma. Men att beslaget bort beslutas redan vid maximiprisens fastställande i början av september, lär knappast kunna med fog påstås. Då vore enligt mitt förmenande icke de bestående förhållandena så svåra och utsikterna för framtiden så mörka, att en så kraftig åtgärd var oundgängligen behövlig. Den hade ej heller gärna *kunnat* då beslutas, emedan de synnerligen vidlyftiga förberedelser, som för en dylik åtgärd förutsättas, icke voro vidtagna, och jag antar, att de socialdemokratiska reservanterna dock hellre sågo maximipris utan be-

Ang. maximipris å vissa varor m. m. (Forts.)

slag än fortsatt överenskommelse med kvarnarna även om brödsäden.

Det liberala partiets representanter i utskottet hava, såsom jag redan antytt, velat generalisera de mot enstaka beslut i livsmedelsfrågor framställda anmärkningarna och i fråga om det beslut, för vilket jag är närmast ansvarig, egentligen endast anmärkt, att maximipriset å brödsäden bort förbindas med maximipris å mjöl och gryn — en anmärkning, som för övrigt framställts även av socialdemokraterna. I denna punkt vill jag hänvisa till vad livsmedelskommissionen därom anfört i sin ifrågavarande framställning. Kommissionen framhöll, att de avtal, som dittills bestått mellan kommissionen och kvarnföreningen, i vad de gällt mjölpris, lett till en fullt tillfredsställande normering av prisnivån inom landet på basis av de i avtalen förekommande noteringarna samt att en utsträckning av bestämmelserna om maximipris till att gälla även mjölet skulle innebära en betydande skärpning av de med föreskrifternas tillämpning förenade svårigheterna. Dessa skäl fann jag under föreliggande omständigheter övertygande. Att utvecklingen i det följande nödvändiggjorde maximipris även å mjöl och gryn, är en sak för sig.

Jag har sökt i korthet redogöra för de grunder, på vilka jag — visserligen med tvekan — ansåg mig böra intaga den ståndpunkt i den föreliggande frågan, som tog sig uttryck i maximiprisförordningen av den 5 september 1916 och till denna förordning anslutna överenskommelser om mjölprisen. Jag vill sluta med en hemställan till kammaren, huruvida man vid övervägande av alla på frågans bedömande inverkande omständigheter och särskilt med hänsyn till förhållandena, sådana de vid beslutets fattande voro, kan anse fullgiltig anledning föreligga till den anmärkning, som med så skiljaktiga motiveringar blivit i ärendet framställd. Det synes mig, som om ett visst tvivel härutinnan vore berättigat.

Friherre Beck-Friis: Herr greve och talman! Mina herrar! I det föreliggande memorialet har konstitutionsutskottet *icke ansett sig kunna underlåta* att enligt § 107 R. F. framställa anmärkning mot föredragande departementschefen på grund av Kungl. Maj:ts beslut angående prisstegringen å potatismjöl under år 1916 ävensom Kungl. Maj:ts beslut den 30 december 1916 angående prisbestämning å havre.

Då anmärkningen i båda dessa fall gälla mig såsom dåvarande föredragande chef för jordbruksdepartementet, har jag icke velat underlåta att här något beröra dessa ärenden.

Mot regleringen av förhållande på potatismjölsmarknaden har särskilt anmärkts att därvid framträtt en osäkerhet i ståndpunkter, som skulle ha menligt inverkat i fråga om tillgång och prissättning på såväl den förädlade varan som råvaran. Såsom bevis härför har till en början påpekats, att ehuru statens livsmedelskommission redan den 26 april 1916 förordat fastställande av maximipris å varan, Kungl. Maj:ts beslut härom icke fattades förrän den 14 augusti samma år. Orsaken till detta dröjsmål var min obenägenhet att i fråga

Ang. maximipris å vissa varor m. m. (Forts.)

om en vara av så relativt underordnad betydelse för folknäringen, som potatismjölet är, tillgripa en så vittutseende åtgärd som en prismaximering genom lag. Jag fann detta vid denna tidpunkt så mycket mindre av behovet påkallat som verkställda undersökningar gåvo vid handen, dels att relativt god tillgång å varan förefanns, dels ock att prisen i minuthandeln då voro skäliga. Endast engroshandeln företedde då prissvängningar, vilka det syntes mig föreligga ringa skäl att ur det allmännas synpunkt genom lagstiftning reglera. När det emellertid på sensommaren 1916 visade sig, att betydande lager av varan i rent spekulationssyfte undanhöllos marknaden, som därigenom kom att förete knapphet i förening med plötslig stark prisuppgång även i minuthandeln, ansåg jag det nödvändigt att genom fastställande av maximipris bereda möjlighet att tillämpa maximiprislagens beslagsparagraf mot innehavare av potatismjöl för att på sådant vis kunna bereda konsumtionen tillgång till förefintliga förråd av varan och samtidigt reglera prisen och förhindra prisökning. Denna avsikt vanns också i viss utsträckning genom beslutet den 14 augusti. Det pris, som fastställdes genom detta beslut stod i god överensstämmelse med produktionskostnaden för det *då* i marknaden förefintliga mjölet, vilket framställts under vintern 1915—1916, då tillgången på potatis var riklig och prisen relativt låga. Ett högre maximipris hade vid denna tidpunkt icke kunnat utöva något som helst vare sig stimulerande eller nedpressande inflytande på potatisodling eller potatismjölsfabrikation, utan hade allenast gynnat den mindre tilltalande mellanhandsspekulationen i potatismjöl.

Det beslut som fattades något mer än två månader senare eller den 24 oktober 1916 och varigenom potatismjölets maximipris höjdes med 10 öre per kilogram var däremot helt motiverat av hänsyn till produktionens krav. Nu stod den nya fabrikationsperioden ånyo för dörren, och det visade sig då, att potatisskörden tyvärr var vida sämre än fjolårets, vadan potatisprisen blevo högre och således också kostnaden för tillverkning av potatismjöl måste stiga. Den höjning i dess maximipris, som då beslöts, motsvarade fullt vad produktionens egna målsmän vid denna tid ansågo tillräckligt och fanns för mig givetvis ingen anledning att gå längre än dessa. Det visade sig emellertid, att de sakkunniga här misstagit sig. Potatisprisen fortsatte under hela hösten att stiga och därmed nåddes snart en punkt, då priset blev så högt, att potatismjölsfabrikation till det fastställda maximipriset blev förlustbringande. Under sådana omständigheter kunde man välja ett av tvänne alternativ: antingen förnyad höjning av priset eller ock dess upphävande. Risken av den förstnämnda åtgärden var att man med en ny prissättning likväl icke kunde hålla jämna steg med potatisprisets växlingar och sålunda åstadkom förvirring och osäkerhet bland producenterna. I stället valde jag — just av hänsyn till dessa sistnämnda — det senare alternativet och förordade upphävandet av maximipriset å potatismjölet, men sökte samtidigt genom andra anordningar sörja för att priset på överenskommelsens väg reglerades i såväl produktionens som konsumtionens intressen.

Ang. maximipris å vissa varor m. m. (Forts.)

Till bedömande av de svårigheter som mött vid reglering av priset å denna vara vill jag slutligen tillåta mig fästa uppmärksamheten på en omständighet, som kunnat iakttagas på många områden av folkhushållningen under krisen, nämligen det inflytande som prisstegring eller knapphet å en viss vara utövat på efterfrågan och konsumtion å andra varor, vilka kunna tjäna såsom surrogat för den förstnämnda. Potatismjölskonsumtionen har på sådant sätt kommit att röna stark påverkan av den reglering, som i november 1916 genomfördes för sockret och varigenom denna varas fria förbrukning starkt inskränktes för vissa industrier, såsom chokladindustrien, bagerirörelsen, karamelltillverkningen o. s. v. Den minskade sockertillförseln ersattes då av dessa näringsutövare med en starkt stegrad konsumtion av glykos, vilket som bekant framställes av potatisstärkelse eller samma råvara som potatismjöl. Industrien ansåg sig för denna vara kunna betala mycket höga pris — sålunda bjöds för halvfärdigt, s. k. vått potatismjöl, fullt maximipris — och uppstod härigenom en konkurrens, som ytterligt försvårade en rationell lösning av hela frågan.

Den andra mot mig framställda anmärkningen gäller havrens prismaximering den 30 december 1916, då denna varas pris fastställdes till kronor 19: 50 per 100 kilogram, en åtgärd, varigenom jag förmenas icke ha tillbörligen tillgodosett produktionens krav.

Härom kan jag fatta mig synnerligen kort.

Det frigivande av havrepriset, som vid denna tid påfordrades, syntes mig så betänkligt av hänsyn till faran av en ökad utfodring av den samtidigt fortfarande prismaximerade brödsäden, att jag icke ansåg åtgärden förenlig med en klok folknäringspolitik. I stället fann jag mig emellertid böra förorda en ökning av det tidigare till 17 kronor fastställda havrepriset så mycket, att detta komme i normalt förhållande till priset å med havre närmast konkurrerande fodersäd, nämligen korn och majs. Efter vederbörlig utredning härom av sakkunniga bestämdes i förhållande till då gällande pris å korn och majs inom landet priset å havren till kronor 19: 50, varmed jag utan att ändring i då gällande pris å brödsäd behövde ifrågasättas, trodde mig ha tagit tillbörlig hänsyn till såväl jordbrukets som konsumtionens krav — de båda intressen, mellan vilka jag under hela min verksamhet som jordbruksminister under krisåren ställts och där jag, så långt min förmåga sträckt sig, sökt göra rättvisa åt dem båda, ehuru deras motsatta karaktär ofta nog gjort det omöjligt att hålla den balans mellan dem, som givit tillfredsställelse hos en och var.

Herr Bellinder: Herr greve och talman, mina herrar! Vår regering har under det år, som konstitutionsutskottet haft att granska dess styrelse och förvaltning, haft två särskilt svåra frågor att handhava, nämligen försvarsfrågan och livsmedelsfrågan. Med avseende å försvarsfrågan hava vi moderata inom konstitutionsutskottet icke haft anledning att göra någon anmärkning. Däremot hava vi icke kunnat underlåta att deltaga i en anmärkning i avseende på handhavandet av livsmedelsfrågan och särskilt mot det

Ang. maximipris å vissa varor m. m. (Forts.)

sätt, på vilket regeringen fastställt så kallade maximipris. Vi tro nämligen, att, om fosterlandet nu befinner sig i svårigheter och har knapphet med avseende å brödsäd, detta till icke så ringa del beror just på maximiprisen. Vi anse därför, att, om regeringen visat litet mera förutseende i denna fråga, skulle vi nu stått bättre. Regeringen har ju haft som rådgivare i denna fråga livsmedelskommissionen; men härvidlag är det ganska förvånande, att den man, som utan tvivel besitter den största sakkunskapen med avseende å jordbruket och därmed sammanhängande näringar, herr Flach, när det gällde att sätta maximipris, icke fick sin framställning beaktad. Han förutsade dock åtskilligt av vad som nu inträffat, nämligen att, om man satte maximipris på brödsäd utan att samtidigt sätta sådant å fodermedel, brödsäden till stor del skulle komma att användas såsom utfodringsmedel, och detta har även inträffat. Vidare var det så, att när maximipris på brödsäd fastställdes, sattes det så, att jordbrukarna, när de betraktade vilka pris som rådde å foderämnen och gödningsämnen, icke uppmuntrades att något kraftigare främja brödsädsodlingen. Det visade sig också förra hösten, att den areal som då besåddes med brödsäd var betydligt mindre än vanligt. Man kan väl förstå regeringens svårigheter att skipa rättvisa i denna fråga mellan producenter och konsumenter, men jag tror dock, att regeringen i detta fall på ett kortsynt sätt tillgodosett konsumenterna. Det är klart, att konsumenterna vilja ha så billigt pris som möjligt på brödsäden, det kan man icke förtänka dem. Men man får också se till, att produktionen icke försvåras eller förhindras, ty då blir slutföljden den, att konsumenterna icke få någonting att konsumera. Det är dock bättre att få högt betala sina nödvändiga livsmedel än att icke kunna köpa några livsmedel alls utan bli utsatt för svält. Vad vår anmärkning riktar sig mot i detta fall är således icke mot maximiprisen i och för sig, icke mot att maximipris över huvud taget åsatts. Man kan visserligen sätta i fråga, huruvida maximipris äro lämpliga, då man vet, att varor, på vilka maximipris satts, hastigt försvinna ur marknaden. Men om man nödvändigt ville sätta maximipris på brödsäd, potatismjöl, havre o. s. v., så borde man i sammanhang därmed åsatt sådana, dels å fodermedel och dels å av säd förädlade varor, såsom mjöl och gryn. Det hade blivit ett kraftigare och bättre verkande system. Såsom fallet nu varit, kan det icke förnekas, att produktionen genom det sätt varpå maximipris åsatts hämmats eller förhindrats, till stor skada icke blott för producenterna utan även och icke minst för konsumenterna. Jag anser därföre, att man gjort riktigare, om man mer beaktat herr Flachs åsikt och att vi då skulle stått oss bättre än vi nu göra. Även om man vill sörja för konsumenternas intressen, bör man dock se till, att man icke i längden skadar dem genom att driva ut ur marknaden de för dem nödvändiga varorna.

Herr Petersson, Alfred: Herr talman! Man kan ju förstå, att även denna fråga, livsmedelsfrågan, har blivit berörd uti

Ang. maximipris å vissa varor m. m. (Forts.)

den granskning, som konstitutionsutskottet verkställt beträffande regeringens handlingar under det sist förflutna året. Man kan förstå det så mycket mera som det är uppenbart, att näppeligen någon fråga för närvarande haft större betydelse för vårt folk än just livsmedelsfrågan, och man kan förstå det framför allt därför, att hela befolkningen befinner sig med hänsyn just till denna fråga i ett synnerligt prekärt läge. Det har framhållits här, att konstitutionsutskottet varit enigt uti att anmärkning bort framställas beträffande vissa beslut som regeringen fattat i denna fråga, men att motiveringen varit olika. Man har sett dessa beslut från något olika synpunkter, och man har från vissa håll velat, att man skulle betrakta regeringens hållning i livsmedelsfrågan ur större synpunkter coh i mycket vidare sammanhang än som här skett. Jag vill som min enskilda uppfattning säga, att jag kan instämma uti, att de beslut som här blivit påtalade verkligen äro anmärkningsvärda. Men jag vill icke på sätt som från visst håll gjorts gällande uttala eller stödja den uppfattningen, att maximipris i och för sig skulle vara förkastliga och att prisen icke borde regleras. Jag vill heller icke vända mig mot det belopp, till vilket dessa maximipris den gången fastställdes i och för sig. Men jag vill vända mig mot och uttala klander därför, att man har sett och prövat denna fråga isolerad från andra frågr, som med densamma villkorligen stå i det allra närmaste och mest intima samband. Man har ryckt loss en enda fråga ur hela detta livsmedelsproblem och avgjort densamma utan att inse dess nära samband med andra lika viktiga frågor. Här sammanhänger den ena detaljen med den andra på samma sätt som olika detaljer eller kugghjul i ett urverk göra. Det går givetvis icke an, mina herrar, för en person som vill konstruera ett urverk, som skall gå och visa tiden, att bara stirra sig blind på, så att säga, ett enda av dessa hjul och forma det efter sitt sinne utan att även taga hänsyn till alla andra kugghjul, som behövas för att driva visarna framåt och få dem att visa rätt tid. Men ungefär på det sättet anser jag man gjort, när man ryckt loss och isolerat denna enda fråga om pris å spannmål och enkannerligen på brödsäd. Man har glömt bort att sätta maximipris på mjöl. Man har glömt bort utfodringsförbudet, som naturligtvis framkallats just av den grund, att det förefanns en ofantligt stor differens mellan gällande pris å fodermedel i allmänhet och de nu åsatta maximiprisen på spannmål. Det är ju alldeles uppenbart, det förstår var och en — det är en ekonomisk lag — att man, om en vara som i foderavseende är lika mycket värd som råg eller vete kostar 5 à 6 gånger mer än råg eller vete kostar, icke köper den dyrare varan och låter den billigare ligga då man har en kreatursbesättning som måste utfodras och behöver mat. Det borde man givetvis också hava insett och ordnat sig därefter. Men det gjorde man icke, och följden blev, att under de närmaste månaderna, som gingo efter det förbudet kom till och tills prisregleringen på fodermedel inträdde, förbrukades givetvis rätt stora kvantiteter — hur stora

Ang. maximipris å vissa varor m. m. (Forts.)

kan ingen säga — och detta inkräktade på de redan förut knappa förråden av brödsäd.

Men en annan sak är enligt mitt förmenande mera anmärkningsvärd och det är, att man icke under hela detta år i tillräcklig mån sörjde för tillgången på såväl fodermedel som spannmål. Man sörjde icke i tillräcklig grad för importen av dessa sädesslag. I en proposition nr 152, som lämnades till riksdagen i år, och där det begäres rörelsekapital för tillhandahållande och anskaffande av livsförnödenheter m. m., upplyses det — såsom man också från annat håll fått veta — att under det importen under normala förhållanden av majs anslås till omkring 70,000 ton och av oljekakor till 160,000 ton, allt i genomsnitt för år, importen under år 1916 utgjorde av majs allenast 51,000 ton och av oljekakor 66,000 ton. Alltså förelåg en minskning under det normala av 20,000 ton majs och bortåt 100,000 ton oljekakor. Då man har dessa siffror för ögonen och i ljuset av dem betraktar den närvarande situationen i landet, förstår man vad detta betyder, och man förstår orsaken till att ställningen är sådan som den är, då produktionen av mjölk och smör och andra animaliska födoämnen nedgått och måste nedgå, varjämte djuren på många håll befinna sig i mycket miserabelt skick.

Nu invänder man, att här gjordes allt vad man kunde. Jag vet icke, om den förklaringen kan godkännas. Jag tror dock icke att man gjorde allt vad man kunde i detta fall för att få erforderlig mängd fodermedel och brödsäd in uti landet. Vi hade före februari månad i år icke att räkna med den nuvarande u-båtsblockaden, utan passagen var möjlig till och från de länder, från vilka man hämtar dessa varor. Men, säger man, det var ringa tillgång på tonnage. Ja, det är en sak, som det varit tal om mer än en gång i riksdagen, att man icke från regeringshåll vidtagit alla åtgärder, som kunnat och bort vidtagas i en så prekär situation just för att skaffa tillgång på tonnage.

Dock tror jag icke heller, att den ursäkten är fullgiltig såsom motiv, varför man underlät att importera, och varför minskningen i importen blev så stor. Här i dessa förhållanden såväl som därutinnan, att man underlät att reglera priset på fodermedel till så sent — ingenting gjordes förrän slutet av året — däruti ser jag den största försummelsen och den största felaktigheten beträffande vår livsmedelspolitik, och vi få dagligen umgälla följderna av denna livsmedelspolitik.

Nu har ju här från högerhåll och särskilt av herr Trygger uttalats det allra varmaste tack till den avgångna regeringen, såsom herr Trygger sade, icke blott för vad den gjort till vårt försvar och till uppehållande av vår neutralitet, utan för allt vad denna regering har gjort. Det var ett alldeles reservationsfritt, ett reservationslöst tack han uttalade, och man får således därav anse, att herr Trygger såsom högerns representant uttalat sin stora tacksamhet till regeringen icke blott för det egenmäktiga förfarande, den tillämpat med hänsyn till anskaffningen av en mängd krigs-

Ang. maximipris å vissa varor m. m. (Forts.)

materiel, varom debatten förut har förts här i dag, utan också ett tack för det sätt, varpå hela denna livsmedelsfråga och vad därmed sammanhänger blivit skött. Jag måste säga, att jag för min del är förhindrad att instämma i och deltaga i en sådan reservationsfri tacksamhet. Även jag anser mig visserligen hava ett och annat att tacka denna regering för, framför allt för dess principiellt sett riktiga utrikespolitik — jag menar den politik, som avsett att bevara vår neutralitet och skydda oss för krig. För regeringens tjänster i det fallet äro vi alla — därom är jag övertygad — tacksamma. Men därmed är det också slut. Här har förekommit så mycket övergrepp på olika områden, så mycket underlåtenhetssynder, att man icke kan lämna dem oanmärkta. Det har här talats om havren. Jag skulle vilja instämma med före jordbruksministern därutinnan, att då man yrkat på maximipris för råg, vete och korn, hade det varit en synnerligen olycklig och knappast försvarbar åtgärd att frigiva havren — något som jag hela tiden ansett. Ty, mina herrar, vad skulle följden blivit, om priset på havre varit fritt, men prisen på de andra sädesslagen varit maximerade? Följden skulle naturligtvis hava blivit den — såvida man icke inskridit genom förbud och kontroll — att den mesta jorden, som skulle odlas med brödsäd här i landet, kommit att besås med havre. Detta är givet, ty sådant läget varit och ännu är, skulle den fria prisbildningen på havre ha drivit upp prisen till en alldeles oskälig höjd, det förstår var och en. Jag tycker således, att man haft mycket svaga skäl på de håll, där man påyrkat frigivning av havrepriset men velat bibehålla maximiprisen på andra sädesslag.

Herr Olsson, Oscar: Blott ett par principiella anmärkningar på den här punkten.

Det yttrades från statsrådsbänken, att konstitutionsutskottets medlemmar i sina principer icke varit eniga, utan gått emot varandra. Ja, det är i ett fall som jag tycker, att det bort vara enighet inom utskottet, i ett fall, som framhävts i den socialdemokratiska reservationen. Det gäller uttalandet, att planlösheten i vår livsmedelspolitik icke precis vittnar om den rätta skickligheten att handhava vårt lands angelägenheter i denna svåra tid. Det är också gentemot denna planlöshet, denna inkonsekvens i livsmedelspolitiken, som enligt min uppfattning anmärkningarna bort riktas. Nu har konstitutionsutskottets majoritet skrivit betänkandet efter ett formulär, om jag så får uttrycka mig, som i planlöshet något litet — för att icke säga bra mycket — påminner om den planlöshet, som varit rådande i regeringens livsmedelspolitik. Det är, om man läser detta utskottsutlåtande, rätt besvärligt att få veta, vad konstitutionsutskottets majoritet velat.

Herr Bellinder uppstämde en liten lovsång till herr Flachs ära och ansåg, att systemet Flach varit det som här kunnat rädda fäderneslandet. Ja, vad ville herr Flach? Fri prisbildning? Det är icke säkert, att herr Flach hållit fast den synpunkten, ty herr Flach har varit med om att bestämma minimipris för framtiden.

Ang. maximipris å vissa varor m. m. (Forts.)

Jag antager då, att jordbrukarna i alla fall icke ansett det riktigt med minimiprispolitik och oriktigt med maximipris i ett och samma sammanhang. Skulle för övrigt vår brödsädestillgång ha varit större, om icke maximipris blivit satt på spannmål? Statsrådet Stenberg har för en stund sedan förklarat, att det är alldeles otänkbart. Anmärkningen kan således icke ligga på det hållet. Då skulle väl anmärkningen ligga på det området, att de av herrar Flach och Sederholm föreslagna högre maximiprisen icke antagits? Tror konstitutionsutskottet att brödsädstillgången skulle ha varit större, d. v. s. att mindre säd skulle ha utfodrats, om priset på råg och vete hade satts 1 krona högre per 100 kilogram? Jag kan icke föreställa mig, att konstitutionsutskottet inbillar sig detta. Icke hade utfodringen väl blivit mindre, därest maximipriset blivit satt så högt, som herrar Flach och Sederholm begärde. Priset på animala födoämnen regleras ju i alla fall icke därav, och priset på animala födoämnen i vårt land var redan då så högt, att detta pris ändock skulle ha lockat till utfodring av brödsäd, trots denna höjning av maximipriset med 1 krona per 100 kg. Den enda effektiva åtgärd, som kunde hava vidtagits, var tydligen den, att hela livsmedelspolitiken tillgodosetts i ett sammanhang, då maximipris sattes på brödsäd, och att i samband därmed importen av fodermedel, som den föregående talaren var inne på, samtidigt reglerats. Vid samma tillfälle borde man även ha vidtagit åtgärder för fläsk- och köttproduktionens begränsning. Utskottet har mycket vackert till försvar för regeringen yttrat, att den haft stor omsorg om konsumenternas intressen. Men då jag tänker på fläskproduktionen, undrar jag, om man kan säga, att denna maximiprispolitik inneburit någon särskild omsorg om de *svenska* konsumenternas intressen. Denna fläskproduktion gick till allra största delen till Tyskland. Då svenska fodervaror användes för denna fläskproduktion, innebar detta således i minst lika hög grad omsorg om de *tyska* konsumenternas intressen. Såvitt jag kan se saken, blevo de svenska konsumenterna i synnerligt hög grad lidande på detta slags livsmedelspolitik.

Skulle — för att nu gå till den andra frågan — *produktionen* blivit bättre tryggad under året 1916—17, om maximiprisen varit 1 krona högre för 100 kg? Enligt min mening är detta fullkomligt otänkbart. Statsrådet Stenberg har i den delen redan påpekat, att maximiprisen gällde den skörd, vi fingo 1916, den som var utsådd 1915. Maximiprisen kunde icke hava någon inverkan på det skörderesultatet. Nå, det skulle då kunna hava inverkan på skörderesultatet under år 1917? Det är alldeles otänkbart. Åtminstone är det minimipris, som nu blivit bestämt, betydligt högre än det maximipris, som då föreslogs av herrar Flach och Sederholm. Således även ifall man följt deras maximering, hade den ändå varit för låg för att hava någon betydelse för instundande konsumtionsår

Nu har utskottets majoritet velat anföra, att den omständigheten, att dessa maximipris voro alldeles för låga, visar, att regeringen icke tagit hänsyn till produktionens stimulerande. Utskottet

Ang. maximipris å vissa varor m. m. (Forts.)

har dock icke tagit med en upplysning, som i det sammanhanget kunde vara nog så intressant för kamrarnas ledamöter, nämligen att priset på råg och vete i Danmark samtidigt var någon krona lägre än i Sverige och i Tyskland till och med flera kronor lägre än här. I Tyskland var maximipriset på råg 13 kronor 50 öre à 14 kronor 50 öre och på vete var det 16 à 17 kronor. Menar konstitutionsutskottet, att dessa båda länder varit lättsinniga i fråga om stimulerande av produktionsintresset? Det är fullkomligt otänkbart.

Blott dessa anmärkningar torde visa, i vilken utsträckning konstitutionsutskottets metod för framförande av sina erinringar gör det omöjligt att däri instämma för den, som vill se efter, vad som verkligen skett på livsmedelspolitikens område.

I det sammanhanget vill jag fästa uppmärksamheten på att jordbruksarealen visserligen hos oss minskats, men att det besådda området minskats 1916, har nog inte så mycket berott på, att jordbruksintresset icke tillräckligt uppmuntrats. Orsaken till denna minskning av jordbruksarealen torde i betydligt högre grad än man antagit hava legat i den hets, som landets högertidningar satt i gång på den punkten. Jag tror inte, att den hetsen för allmänheten rätt belyst de åtgärder, som kunde ha stimulerat jordbrukarnas intresse för ökad spannmålsproduktion. De åtgärderna ligga på helt annat håll, än högerns anmärkningar tyckas visa. Jag vill för resten i det sammanhanget också fästa uppmärksamheten på, att det är från högerhåll, som anslaget till det mindre jordbruket bekämpats, icke minst i denna kammare, detta bidrag, varigenom brödsädsproduktionen skulle uppmuntras.

Detta beträffande själva maximiprisen på brödsäd.

Utskottet har sedan anfört åtskilliga citat för att belysa denna egendomliga politik i avseende å maximipriset på havre, och jag får säga, att det är rätt så svårt att få klarhet i, vad utskottet här menat. Utskottet anför med gillande — och bygger därpå sina anmärkningar senare — vad åtskilliga institutioner anmält hos Kungl. Maj:t. Däri har t. ex. betonats de olyckliga verkningarna av maximipris på havre, som stodo i sådant förhållande till priset på kraftfoder, att det för jordbrukarna ställde sig fördelaktigare att i stor utsträckning använda havre till utfodring än att försälja den. Jag får säga, att jag för min del alltid haft för mig, att havre var avsedd att utfodras. Jag förstår icke detta resonemang, att havren icke skulle vara till för utfodring — och i detta fall tyckes Kungl. Maj:t ha stått lika oförstående som jag — i all synnerhet vid sådana tillfällen, då det är svårt, ja i vissa fall omöjligt att anskaffa utländska kraftfodermedel. Det skulle vara rätt så roligt att veta, vad meningen egentligen är med denna anmärkning. Om icke havre bort användas för utfodring, skulle då råg ha använts? Det kan knappast vara meningen. Utvecklingen går nu därhän, att havren måste användas till brödsäd, men det är en sak för sig. Den metoden har kommit sedan, så att det skälet kan icke användas i detta sammanhang. Varför har icke utskottet gjort någon antydan om vad utskottet menat med denna mystiska ankla-

Ang. maximipris å vissa varor m. m. (Forts.)

gelse mot Kungl. Maj:t för att Kungl. Maj:t satt maximipris på havre? Jo, utskottet har låtit förstå, att utfodringen av havre tagit sådan omfattning, att vi instundande år trots föregående års rika havreskörd synas komma att stå inför verklig brist på utsädeshavre. Är det någon av herrarna, som nu kan intyga, att det varit brist på utsädeshavre denna vår? De upplysningar, jag kunnat inhämta, gå icke i den riktningen.

Således, resultatet av denna politik, som konstitutionsutskottet utmålat det, har dock icke i realiteten kommit till synes, såvitt jag kan förstå. Det påpekas också i detta sammanhang av konstitutionsutskottet, att man icke haft tillräckligt med havre för dragare vid skogskörslorna i år. Jag har dock hört och sett uppgivas, att skogskörslorna denna långa vinter varit betydligt intensivare än förut. Det bebådade fruktansvärda resultatet av Kungl. Maj:ts politik har således icke heller inträffat på detta område.

Det är således klart, att de socialdemokratiska ledamöterna i utskottet icke kunnat följa med utskottet, när det på detta sätt formulerat anmärkningarna mot föredragande statsrådet. Beträffande utskottets rätt så egendomliga utredning om havrefrågan vill jag hänvisa till sidan 31, där det står en liten, liten anmälan av följande korta lydelse: »Kommissionens framställning, mot vilken herrar Elmquist och Svensson anmälde avvikande mening, föredrogs den 30 december 1916 i statsrådet, varvid chefen för jordbruksdepartementet statsrådet friherre Beck-Friis stannade vid att tillstyrka en höjning av maximipriset å havre till kr. 19: 50.» — Det, som här är ägnat att väcka uppmärksamhet, är egentligen vad som icke står, vad som här icke berörts med ett enda ord, nämligen utlåtandet av de båda herrar, som Kungl. Maj:t delvis följde i detta avseende. Vad de andra sade har noggrant framdragits, d. v. s. det, som Kungl. Maj:t icke ansåg sig böra taga hänsyn till. Men vad de herrar sagt, som Kungl. Maj:t i detta avseende följde, det står icke omtalat. Varför ha icke herrar Bellinder m. fl. ansett nödigt att tala om den saken? Det kanske första kammaren skall förstå, då jag nu talar om vad som stod i detta utlåtande från herrar Elmquist och Svensson — det tager icke så lång tid. Först uttalades i detta utlåtande en allvarlig betänklighet med anledning av att livsmedelskommissionen uttalat sig mot förfogandelagens användande och mot maximipriset på havre. Dessutom var det ett medgivande, att livsmedelspolitiken i vissa fall borde omläggas, men framför allt på andra områden konsekvent utvidgas och kompletteras. Men hur skulle denna prispolitik fullföljas och kompletteras? Det är viktigt, att våra jordbrukare i den våldsamma hetsagitation, som bedrivits emot systemet Elmquist, få reda på, vad detta system föreslagit, vad konstitutionsutskottet icke velat låta komma till riksdagens kännedom.

Först och främst föreslå dessa herrar att genom att prisen på *alla* viktiga livsförnödenheter, vegetabiliska och animala, sättas i riktigt förhållande till varandra, dessa livsmedel skola kunna komma i marknaden i lämplig proportion.

Ang. maximipris å vissa varor m. m. (Forts.)

För det andra föreslå de, att minimipris på spannmål skall garanteras för instundande konsumtionsår. Här är att lägga märke till, att den minimiprispolitik, som vunnit regeringens och riksdagens enstämmiga bifall från första början utgått från systemet Elmquist. Det är kanske en upplysning, som herrar jordbrukare landet runt skola sätta ett visst värde på.

Slutligen föreslår detta system verkligt effektiva och prisreglerande åtgärder även i fråga om andra nödvändighetsartiklar än de av jordbruket frambragta. Precis vad landets jordbrukare från begynnelsen begärt föreslås således här av systemet Elmquist, utan att dock Kungl. Maj:t sett sig i tillfälle att göra något åt *den* saken.

En enda av dessa tre saker har Kungl. Maj:t tagit om hand, och riksdagen har också ägnat den sin uppmärksamhet. Den första av de föreslagna åtgärderna, mot vars underlåtande socialdemokraterna rikta sin huvudanmärkning, nämligen den planmässiga prisregleringen av *alla* livsförnödenheterna, sköt Kungl. Maj:t undan liksom den tredje, den som skulle medgiva för jordbrukarna billigare redskap o. s. v., som alltså skulle reglera priserna på de förnödenheter, jordbrukarna behövde. Det är ju möjligt, att de sakerna komma, men de komma allt bra sent. Just därför att om än dessa saker nu komma någon gång, de då komma så sent, har det varit fullkomligt befogat att rikta anmärkningen för planlöshet mot föredragande statsrådet i dessa avseenden.

Utvecklingens gång har visat de förfärliga följderna för svenska folket, följder i form av hotande hungernöd på grund av den planlösa prispolitik, som regeringen fört på livsmedelsområdet. Det är just där, som anmärkningen bör sättas in, där den socialdemokratiska reservationen också vill sätta in den. Den gäller denna planlöshet, som varit till minst lika stor skada för produktionen som konsumtionen. För min del vågar jag anse, att konsumenterna och producenterna icke stå i någon sorts nödvändigt motsatsförhållande till varandra. Jag tror tvärtom, att konsumenternas och producenternas intressen innerst inne äro gemensamma, men just därför att de äro gemensamma, skall man icke, som Kungl. Maj:t gjort förra året, vidtaga åtgärder på det ena området, utan att komplettera på det andra. Man skall hava plan och ordning i det hela, så att man kan överse verkningarna på ett sådant sätt, att man icke river ned på det ena området, då man bygger upp på det andra.

Herr Ekman, Karl Johan: Herr greve och talman! Då jag på denna punkt har en särskild reservation, skall jag be att få säga några ord.

Det har redan från statsrådsbänken understrukits, att befogenheten av den gjorda anmärkningen åtminstone kan vara tvivelaktig. Då motiven för de olika anmärkningar, som från skilda håll framkommit, äro så motsatta, som de äro i förevarande fall, fick jag inom utskottet, där jag följde diskussionen, det intrycket, att det mera var en kamp mellan dessa olika ståndpunkter, å ena sidan

Ang. maximipris å vissa varor m. m. (Forts.)

producenternas, å andra sidan konsumenternas, som gjorde sig gällande. Det är egentligen kampen mellan dessa olika ståndpunkter och icke så mycket anmärkningen mot regeringens åtgärder, som varit huvudsaken. Det är också ganska naturligt, att det för regeringen varit synnerligen svårt att fatta ståndpunkt här, då givetvis producenternas och konsumenternas olika intressen i många hänseenden äro alldeles oförenliga och således icke kunna på en gång tillgodoses. Då man således här försökt följa en politik, som även i någon mån tillgodosett de olika intressena i landet, är det klart, att därav alstrats ett visst missnöje med en del åtgärder på ömse sidor. Jag vill visst icke påstå, att icke åtskilliga åtgärder kunnat göras tidigare eller på förmånligare sätt, men jag undrar, hur ställningen härvidlag varit i fjol, om man vidtagit dessa anordningar eller bestämt dessa maximipriser på en tidpunkt, då en stor del av vår befolkning hade mycket svårt att fatta, att ett världskrig kunde komma till stånd, eller i alla fall, att det kunde bliva så långvarigt, som det blivit. Jag tror, när man ser på förhållandena i stort, att det knappast kunde vara möjligt för regeringen att föra någon annan slags livsmedelspolitik än den, som är förd.

En föregående talare på Jönköpingsbänken nämnde, att man enligt hans uppfattning vid bestämmandet av denna politik glömt bort än en och än en anann av de faktorer, som bort tagas i betraktande, men, mina herrar, jag tror det är något annat man här glömt bort å anmärkarnas sida. Liksom vid den förra punkten, där det var fråga om regeringens sätt att handhava de anslag och krediter, som riksdagen ställt till Kungl. Maj:ts förfogande för bestridande av försvarsutgifterna, man i avsevärd mån glömt bort, att världskriget pågick, och att faran för krig var så pass överhängande, som vi veta, att den är och har varit, så har man här glömt bort, att världskriget pågår, och att i följd därav svårigheter uppkommit. Man resonerar både i ena och andra fallet precis som om man levde under normala förhållanden. Detta är icke förhållandet, och regeringens åtgärder, om de också kunna klandras på en eller annan punkt, måste betraktas ur denna större och vidare synpunkt.

Under sådana förhållanden tror jag, att man kan säga, att regeringen varit ganska ursäktad.

Herr Trygger: Herr greve och talman! Jag var borta en stund då jag fick höra, att en ledamot av denna kammare — herr Petersson i Påboda — skulle hava sagt att jag tackat den förra regeringen för och godkänt icke blott vad regeringen gjort i försvarsfrågan, utan allt vad regeringen gjort, sålunda även på livsmedelsområdet. Detta hans påstående är ju, såsom de herrar veta, som voro närvarande — han var naturligtvis icke närvarande — fullkomligt felaktigt. Det förelåg icke någon annan fråga än den, som föranleddes av de anmärkningar, som voro gjorda mot chefen för lantförsvarsdepartementet, och det gillande och den tacksamhet, som jag uttalade mot den förra regeringen, avsåg, att den

Ang. maximipris å vissa varor m. m. (Forts.)

tillgodosett vårt försvar och upprätthållit vår självständighet och neutralitet under denna svåra tid. Angående livsmedelsfrågan yttrade jag mig icke alls, och jag behövde icke vid detta tillfälle yttra mig i den frågan, ty om den har jag yttrat mig förut, bland annat vid remissdebatten år 1916, sålunda ett år innan den tyska blockaden kommit i februari 1917. Då uttalade jag, att enligt min åsikt huvudvikten icke låge på priserna, utan att det gällde att få tillräckliga förråd och fördela dem så, att man kunde tillförsäkra befolkningen livsmedel från den ena skörden till den andra.

Jag skall icke trötta herrarna med några upprepningar, utan jag skall blott erinra om vad jag sade vid remissdebatten. Jag sade: »Det är slutligen även en annan punkt i regeringens livsmedelspolitik, som kan ge anledning till en erinran. Detta är fallet med de under hösten påbjudna maximiprisen. Enligt mitt förmenande — jag gör emellertid ingalunda anspråk på att i denna fråga vara någon auktoritet — utgöra maximipris på brödsäd vid sidan av enastående höga foderpris ett ganska tvivelaktigt medel att i längden säkerställa folkets behov av detta livsmedel till något så när rimligt pris. Man löper nämligen risken att få brödsädesförråden tömda, innan den nya skörden blir tillgänglig — något som under de alltjämt stegrade svårigheter, som importen är underkastad, kan bliva för befolkningen ödesdigert. Huvuduppgiften är ju alltid att söka någorlunda *jämnt* på hela den erforderliga tidsperioden *fördela* den brödsäd, som kan bliva tillgänglig. Min förvissning är, att, om vad nu sagts är riktigt, regeringen dock jämväl i denna fråga skall komma till ett gott resultat.»

Och jag har vid ett annat tillfälle varnat vederbörande för att taga alltför mycket hänsyn till de instämmanden, som från åtskilliga kretsar givits den livsmedelspolitik, som regeringen fört. Jag har nämligen uttalat, att om denna politik vore, såsom jag ansåg, felaktig, man kunde vara tämligen viss om, att de, som på ett tidigare stadium instämt i den, sedermera skulle undandraga sig det ansvar, som de därmed iklätt sig. Det gäller över huvud, med den uppfattning jag har i politiska och praktiska frågor, att handla på eget ansvar, och det är lika farligt att utan vidare taga hänsyn till dem, som instämma med en, som till dem, som göra motsatsen.

Överläggningen ansågs härmed slutad, varefter nu föredragna punkt lades till handlingarna.

Föredrogs ånyo och företogs punktvis till avgörande statsutskottets utlåtande, nr 131, i anledning av Kungl. Maj:ts framställningar angående tillfällig löneförbättring åt lärarpersonalen vid vissa läroanstalter jämte i dessa ämnen väckta motioner.

Punkterna 1—4.

Vad utskottet hemställt bifölls.

Vid ånyo skedd föredragning av statsutskottets utlåtande nr 132, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående tillfällig löneförbättring åt lärare vid folkhögskolor, jämte i ärendet väckta motioner, bifölls vad utskottet i detta utlåtande hemställt.

Om tillfällig löneförbättring åt lärarpersonalen vid privatläroverken.

Föredrogs ånyo statsutskottets utlåtande nr 133, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående tillfällig löneförbättring åt lärarpersonalen vid privatläroverken jämte i ärendet väckta motioner.

I den till riksdagen den 13 januari 1917 avlåtna statsverkspropositionen hade Kungl. Maj:t under punkt 150 av åttonde huvudtiteln föreslagit riksdagen att, i avbidan på proposition angående anslag för beredande av tillfällig löneförbättring åt lärarpersonalen vid privatläroverken, beräkna för berörda ändamål på extra stat för år 1918 ett belopp av 310,000 kronor.

Sedermera hade Kungl. Maj:t i en den 14 april 1917 till riksdagen avlåten, till statsutskottet för förberedande behandling överlämnad proposition, nr 215, under åberopande av propositionen bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för samma dag, föreslagit riksdagen att anvisa på extra stat för år 1918 ett förslagsanslag av 301,300 kronor såsom bidrag till beredande under år 1918 av tillfällig löneförbättring åt lärare och lärarinnor vid enskilda mellanskolor, högre flickskolor, högre goss- och samskolor samt enskilda lärarinneseminarier att utgå enligt angivna grunder, med rätt för Kungl. Maj:t att utfärda de närmare föreskrifter, som för tillämpning av dessa grunder kunde befinnas erforderliga.

I samband härmed hade utskottet till behandling förehaft två lika lydande motioner, väckta, den ena inom första kammaren av herr *N. Alexanderson* m. fl., nr 136, och den andra inom andra kammaren av herr *O. Holmdahl* m. fl., nr 425, däri hemställts, att riksdagen, utöver vad i kungl. propositionen nr 215 äskats, måtte anvisa ett belopp av 301,300 kronor att under 1917 utgå till enahanda ändamål och efter enahanda grunder som det i den kungl. propositionen begärda, eller, om denna hemställan icke vunne riksdagens bifall, att det i förenämnda proposition äskade anslag måtte förhöjas med en tredjedel eller till 451,950 kronor att utgå till de i propositionen angivna ändamål med i nyssnämnda proportion förhöjda belopp, men efter i övrigt oförändrade grunder.

Utskottet hade i nu föredragna utlåtande på anförda skäl hemställt, att riksdagen, i anledning av Kungl. Maj:ts förevarande framställning och ovanberörda motioner måtte

I) anvisa på extra stat för år 1918 ett förslagsanslag av 275,000 kronor såsom bidrag till beredande under år 1918 av tillfällig löneförbättring åt lärare och lärarinnor vid enskilda mellanskolor, högre flickskolor, högre goss- och samskolor samt enskilda lärarinneseminarier att utgå enligt i utlåtandet framlagda grunder, med rätt för

Kungl. Maj:t att utfärda de närmare föreskrifter, som för tillämpning av dessa grunder kunde befinnas erforderliga;

Om tillfällig löneförbättring åt lärarpersonalen vid privatläroverken. (Forts.)

II) besluta, att krigstidshjälp med 200 kronor skulle tillkomma den, som under år 1917 vore anställd i egenskap av föreståndare eller ämneslärare med full tjänstgöring vid sådan enskild mellanskola, högre flickskola, högre goss- eller samskola eller enskilt lärarinneseminarium, som åtnjöte understöd från det i riksstaten uppförda gemensamma reservationsanslaget till privatläroverk, med rätt för Kungl. Maj:t att utfärda de närmare föreskrifter för krigstidshjälpens åtnjutande, som kunde befinnas erforderliga;

III) anvisa på extra stat för år 1918 till bestridande av kostnaderna för ifrågavarande krigstidshjälp ett förslagsanslag av 220,000 kronor, med rätt för Kungl. Maj:t att redan under innevarande år låta förskottsvis av tillgängliga medel utanordna beloppet.

Herr Alexanderson: Herr talman! Jag ber om ursäkt, att jag ett ögonblick besvärar kammaren i detta ärende på en så arbetstyngd dag, eftersom det icke alls är min avsikt att väcka något yrkande. Men det är en angelägenhet, som har samband med detta ärende, som ligger mig om hjärtat, och som jag ber att helt kort få framföra.

I anledning av den kungl. propositionen i detta ärende har jag jämte åtskilliga andra ledamöter i riksdagen väckt motion, avseende att bereda möjlighet för personalen vid de privata läroverken att redan i år komma i besittning av någon löneförbättring. Och vi kunna icke annat än tacksamt erkänna den förmåga statsutskottet visat att finna en form, varunder det lyckats utskottet att, utan att bryta mot sina principer, tillmötesgå denna önskan i det huvudsakliga. Tyvärr måste med utskottets lösning vissa grupper, övningslärarinnor och en del andra timlärare och timlärarinnor bliva lottlösa, men jag förstår att det icke kunnat hjälpas.

Det är icke heller därom jag egentligen vill tala utan om framtiden. Då vi nu stå inför en provisorisk löneförbättring för dessa läroverk, och då i den kungliga propositionen också en smula nämnes om den framtida, definitiva löneregleringen, föreligger det ett tillfälle att erinra därom, att den svenska staten allt hittills haft en ganska svår försyndelse på sitt samvete i det avseendet, att den gjort alldeles för litet för den högre flickundervisningen. Man har ju sökt bättra sig i det avseendet under det sista decenniet eller något mera, det erkännes. Men alltjämt befinna vi oss där ofantligt långt under vad som enligt min uppfattning bör åtgöras. Vilket skäl man än vill åberopa såsom den bärande grunden därtill att staten så pass kraftigt tager sig an den högre undervisningen för gossar, kan den argumentationen i våra dagar icke läggas så, att därmed låter förena sig ett försvar för det system, som hittills tillämpats på flickundervisningens område. Med den position, som kvinnoarbetet numera intar både i enskilt förvärv och i

Om tillfällig löneförbättring åt lärarpersonalen vid privatläroverken. (Forts.)

allmänna värv, följer, att det *måste* bliva en omläggning i detta avseende.

Men detta är nu tyvärr framtidsmusik. Vad som är vida mera närliggande är den i utsikt ställda definitiva löneförbättringen för lärarna och lärarinnorna vid flick- och samskoleläroverken, tänkta såsom fortfarande privata läroverk.

Beträffande den provisoriska lönereglerings hade överstyrelsen för rikets läroverk föreslagit, att statsverket skulle bekosta hela den tilltänkta löneförbättringen. Styrelsen har framhållit, att det icke gärna är möjligt för dessa privata läroverk att av egna medel tillskjuta någon del av de erforderliga beloppen. Det bleve i så fall att anlita enskilda donatorer eller också kommuners offervillighet. Men det framhölls ock att man i dessa hänseenden icke heller kan göra sig alltför stora förhoppningar. Särskilt har läroverksöverstyrelsen påpekat, att beträffande en viss grupp av dessa läroverk, nämligen *de högre samskolorna* och *de högre privata gosskolorna*, ställa sig kommunerna på den ståndpunkten, att de icke bevilja något, att läroverkens egen ekonomi är sådan att de endast med svårighet kunna draga sig fram, och att således stora svårigheter uppresa sig mot, att de skulle kunna medverka till en ordentlig löneförbättring.

Icke desto mindre har Kungl. Maj:t ansett — och utskottet har däri följt Kungl. Maj:t — att man tills vidare måste hävda den principen, att en viss andel måste läroverken skaffa sig själva. Men även Kungl. Maj:t pekar i propositionen på det särskilda förhållandet med dessa högre samskolor och privata gosslläroverk, att man här icke kan vänta sig något kommunalt bidrag, då man »icke kan tala om något kommunalt intresse, åtminstone mycket ringa sådant», enär nämligen det ifrågavarande bildningsbehovet »i regel är väl tillgodosett genom statens läroanstalter eller genom statsunderstödda flickskolor».

Ja, så mycket är riktigt av detta resonemang, som att kommunerna ställa sig på den nämnda ståndpunkten. Men absolut oriktig, vågar jag säga, är den uppfattningen, att det bildningsbehov, dessa läroanstalter fylla, skulle vara tillgodosett genom statens läroanstalter och statsunderstödda flickskolor. Om man med ett penndrag ströke bort de högre samskolor och privata gosslläroverk, som finnas i Stockholm och vissa andra städer, skulle vi visserligen finna, att ett viktigt bildningsbehov *icke* längre är tillgodosett. Det är ett rent statsbehov, som dessa enskilda läroverk för närvarande tillgodose, och de göra därvid staten högst betydande tjänster.

Då nu den kungliga propositionen har givit så att säga på hand, att man icke kan förvänta av kommunerna, att de skola taga sig an dessa läroverk, så är det desto angelägnare, att statsverket självt vid en kommande definitiv lönereglering beaktar den särskilt exponerade situation, i vilken dessa läroverk äro ställda, och att statsverket bidrager efter en annan bidragsgrundsats än den, som nu har blivit tillämpad. Det finns lyckligtvis icke heller i pro-

positionen något som motsäger en förhoppning, att så skall bliva förhållandet. Statsrådet har framför allt framhållit, att han vid den provisoriska löneregleringen icke velat föregripa de grundsatser, som kunna göra sig gällande vid den definitiva löneregleringen. I anledning därav har jag velat på det ivrigaste understryka vikten av, att det i en blivande löneregleringen verkligen behjärtas den betydelse dessa läroverk hava för det allmänna, den svåra ekonomiska ställning, de hava, och den särskilda plikt, som åligger staten att beträffande dem ställa sig mera liberal i fråga om löneförhöjning än som vid denna provisoriska löneregleringen har kunnat ske.

Om tillfällig löneförbättring åt lärarpersonalen vid privatläroverken. (Forts.)

Efter härmed slutad överläggning bifölls vad utskottet i föreliggande utlåtande hemställt.

Vid ånyo skedd föredragning av statsutskottets utlåtanden

nr 134, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående tillfällig löneförbättring åt statens folkskolinspektörer, och

nr 135, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående uppförande av ett nytt hospital vid Hälsingborg,

biföll kammaren vad utskottet i dessa utlåtanden hemställt.

Föredrogs ånyo och företogs punktvis till avgörande statsutskottets utlåtande nr 136, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående anslag till ersättning åt förlikningsmän för medling i arbetstvister m. m.

Punkten 1.

Utskottets hemställan bifölls.

Punkten 2.

Lades till handlingarna.

Föredrogos ånyo lagutskottets utlåtanden:

nr 142, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående vissa ändringar i avlöningsreglementet för tjänstemän vid statens järnvägar m. m. jämte i ämnet väckta motioner;

nr 143, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående rätt för åtskilliga tjänstemän av lägre grad vid statens järnvägar med särskild yrkesutbildning att i avlöningshänseende tillgodoräkna sig viss föregående tjänstgöringstid;

nr 144, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående regler för bestämmande av begynnelsearvodet för vissa ordinarie befattningshavare vid statens järnvägar ävensom en i ämnet väckt motion;

nr 145, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående tillfälligt lönetillägg åt viss personal vid statens järnvägar ävensom en i ämnet väckt motion;

nr 146, i anledning av väckt motion om ersättning åt viss från Uddevalla till Göteborg förflyttad järnvägspersonal för av flyttningen föranledda kostnader; och

nr 147, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående vissa, utvecklingen av statens vattenfallsverk berörande frågor.

Vad utskottet i dessa utlåtanden hemställt bifölls.

Om upphävande av tullsatserna å spannmål m. m.

Föredrogs ånyo bevillningsutskottets betänkande nr 20, i anledning av väckt motion om upphävande av tullsatserna å malen och omalen spannmål m. m.

Utskottet hade i förevarande betänkande på angiven grund hemställt, att ifrågavarande, inom andra kammaren av herr *Månsson* m. fl. väckta motion, nr 163, om upphävande av tullsatserna å malen och omalen spannmål m. m., icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Reservation hade anförts av, utom annan, herr *Jacob Larsson*, friherre *Palmstierna* samt herrar *Källman, E. J. Söderberg* och *Holmström*, vilka på åberopade grunder ansett, att utskottet bort hemställa, att riksdagen måtte, i anledning av herr Månssons motion II: 163,

a) besluta upphäva tullsatserna å spannmål: omalen och malen, till följd varav rubrikerna 74—79 b i tulltaxan skulle erhålla följande ändrade lydelse:

Spannmål:

omalen:

*74.	råg, vete och korn; ävensom ärter och bönor, tjänliga till människoföda	*fria.*
*75.	havre; ävensom vicker, sojabönor samt andra ärter och bönor, ej till nästföregående rubrik hänförliga	*fria.*
76.	malt, även krossat	*fritt.*
77.	majs	*fri.*
78.	andra slag	*fria.*

malen:

**79 a.	gryn av havre	*fria.*
*79 b.	gryn, andra slag; mjöl, alla slag; ävensom mjöl av arrowrot och andra vegetabilier, ej till annan rubrik hänförligt	*fria.*

b) i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att de under tulltaxans rubriker 74—79 b upptagna tullarna å omalen och malen spannmål måtte även för tiden från och med den 1 juli 1917 till innevarande års slut upphävas;

c) i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om skyndsam utredning i samband med frågan om spannmålstullarnas eventuella återställande angående i vad mån och på vad sätt en reglering av spannmålspriserna inom landet kunde genom statens ingripande åstadkommas.

Om upphävande av tullsatserna å spannmål m. m. (Forts.)

Herr Larsson, Jacob: Herr talman! Jag skall lova kammaren att icke å min sida ge anledning till någon längre tulldebatt. Jag skall endast be att med några få ord få motivera ett yrkande på bifall till den av mig m. fl. vid ifrågavarande betänkande fogade reservationen.

Huvudskälet för utskottet att avstyrka denna herr Månssons motion är den uppfattningen, »att det allvarliga tidsläget måste anses bjuda att med största varsamhet inlåta sig på sådana väsentligare ändringar i näringspolitiken, som icke vore direkt betingade av krisen». Nu har jag liksom de medlemmar av utskottet, som deltagit i samma reservation, tagit vår ståndpunkt just på grund av det förhållande, som framkallats av den nuvarande krissituationen och för närvarande äger rum. Vi hava redan nu och hava haft ända från slutet av 1914 i huvudsak tullfrihet på spannmål. Vad jag och mina medreservanter åsyfta är, att spannmålstullarna icke åter skola träda i tillämpning, utan att riksdagen sättes i tillfälle att därom besluta.

Det har ju tidigare, då frågan varit före om avskrivande av spannmålstullarna, yrkats på en allsidig utredning av denna fråga, men en sådan utredning har avvisats. Man har till och med påstått, att det icke vore möjligt att åstadkomma en objektiv och opartisk utredning i denna fråga. Det är detta den stora tullfrågans läge, som föranlett mig och mina medreservanter att påyrka, att det nu faktiskt bestående förhållande, som inträtt genom en regeringsåtgärd, icke skall genom en underlåten åtgärd från regeringens sida upphöra, utan att det skall krävas en positiv åtgärd, vid vilken riksdagens medverkan skall erfordras. Det är av dessa skäl som jag, herr talman, begär att få yrka bifall till den av mig m. fl. avgivna reservationen, dock endast vad som avser punkten a i reservationen, emedan det möjligen kan råda någon tvekan om, huruvida proposition kan framställas med avseende på punkterna b och c.

Herr Roos: Herr talman, mina herrar! Det är en årligen återkommande företeelse denna motion om spannmålstullarnas borttagande, men den måste i år väcka än större förvåning än annars, dels på grund därav att den över ett år varit suspenderad och dels då den ses i sammanhang med nu rådande allmänna önskan, att lantmannen måtte sätta in all sin kraft på det att i landet måtte produceras största möjliga kvantitet brödsäd.

Det gör ett beklämmande intryck att det, även under nu rådande brist å sagda vara, kan väckas en sådan motion, ty för lantmannen måste detta uppfattas såsom ett understrykande av den uppfattningen, att om uppmanigen att nu öka brädsädesodlingen är inträngande

Om upphävande av tullsatserna å spannmål m. m. (Forts.)

för att icke säga hotande, så behöves endast en ljusning i utsikterna att kunna importera spannmål för att det skydd för den inhemska odlingen som tullen innebär skall undanryckas.

Avsikten är tydlig och kan formuleras sålunda: »då landet hotas av brist skola jordbrukarna lägga sig vinn om att fylla denna brist, men när den importerade varan utbjudes till pris, understigande produktionskostnaden här hemma, då köpa vi varan, där den kan erhållas för det billigaste priset». Lika visst som det är att vi inom landet kunna producera vad vi i detta hänseende behöva, lika visst är det att denna produktion kommer att utebliva om nu rådande osäkerhetstillstånd, huruvida producenten skall erhålla skälig lön för sitt arbete, skall fortfara. De, som godtaga motionärernas uppfattning måste tro, att man helt hastigt kan omlägga produktionen inom lantbruket från kött och mjölk till spannmål och tvärt om. Men detta är ett mycket stort misstag, ty det är en åtgärd, som kräver många år och mycket pengar.

Den under förlidet år förda okloka livsmedelspolitiken kommer att flera år framåt trycka sin stämpel på lantbrukets utveckling och det är den vi hava att tacka för kreatursstammens decimering, mjölkproduktionens inskränkning i sådan omfattning att städernas befolkning lider brist på mjölk, att import i stor omfattning av smör måst äga rum, samt för knappheten på utsäde.

Med rätta sträcker sig omvårdnaden under dessa dagar till de små i samhället, men äro dessa små-jordbrukare, då räcker icke omvårdnaden till för dem, och därpå giver den sista ukasen ett slående exempel. Den mindre jordbrukarens och torparens sparbössa ligger i möjligheten att uppföda gödkalvar, som erhålla de små kvantiteter mjölk, vilka kunna inbesparas i hushållet. Men nu äro bestämmelser utfärdade, vilka så gott som omöjliggöra denna hantering, detta i den oriktiga uppfattningen, att dessa få liter producerade på avlägset belägna mindre hemmansdelar och torp skola öka mjölktillförseln till städerna. Den sakokunnighet, som länge haft bestämmanderätten när det gällt jordbrukarens rätt firar här en sannskyldig triumf.

Jag har, herr talman, icke något yrkande men jag har icke kunnat underlåta att i sammanhang med denna motion yttra några ord och därvid understryka, att felet därtill, att spannmålsproduktionen icke hållit jämna steg med den ökade folkmängden och den tilltagande konsumtionen till väsentlig del ligger hos dem, som tidigare högljutt ropat »bort med svälttullarna», en benämning som endast i *ett* hänseende har berättigande, nämligen då man däri lägger den meningen, att man medelst dem vill *skydda* landet mot hunger och svält. Det är majoritetens i denna kammare förtjänst att förhållandena å livsmedelsmarknaden äro så pass gynnsamma som de visat sig vara.

Herr Karlsson, K. G.: Herr talman, mina herrar! Utskottet har nu lagt sitt betänkande så, att man velat om möjligt undvika en ingående debatt angående spannmålstullarnas lämplighet eller olämplighet. Utskottet har därför sökt motivet för sitt avstyrkande

av motionen i de för närvarande bestående förhållandena, vilka synts utskottet böra motivera, att man går fram med synnerlig försiktighet på detta område och icke beslutar sig för några genomgripande ändringar.

Om upphävande av tullsatserna å spannmål m. m. (Forts.)

Rörande vad den siste talaren yttrat skulle nog kunna finnas ett och annat att invända, men som jag för min del gillar den ståndpunkt utskottet intagit, då utskottet icke velat draga frågan om spannmålstullarna under debatt, skall jag, herr talman, inskränka mig till att på de av utskottet anförda skälen yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr Söderberg: Herr talman! Nu tycker jag förstås först och främst, att då kammaren offrat bortåt fem timmar på tid, som gått, skulle icke alltför stort missmod behöva gripa de ärade kammarledamöterna om man kanske offrade några minuter åtminstone på tider, som komma. Och att denna motion sammanhänger med kommande tider är ju alldeles odisputabelt.

Jag hade verkligen icke tänkt att säga någonting i denna fråga, ty det verkade naturligtvis alldeles förkrossande, då man hörde de starka bravorop, som hälsade en föregående talare, när han lugnade kammaren med att han icke skulle bliva långvarig. Jag hade därför nästan icke vågat göra det, men det var herr Roos, som yttrade sig så, att jag icke kunde tillbakahålla mig, utan måste begära ordet. Och nu vill jag säga den ärade talaren, att om det på honom verkar beklämmande, att denna motion oupphörligen återkommer, jag kan försäkra honom, att motionen icke återkommer därför, att vare sig denne motionären, då han uppträtt enskilt, eller den socialdemokratiska gruppen, då den beslutat framföra motionen såsom en gruppens motion — vilket jag vill minnas tidigare varit fallet, då den varit uppe — besjälas av någon ond eller dold avsikt att komma landets jordbrukare till livs. Motionen framkommer helt enkelt därför att vi veta, att arbetarna hava det fattigt här i landet. Livsmedlen äro för dyra för dem även under vanliga förhållanden — de rent exceptionella förhållanden, som nu råda, skola vi i detta sammanhang icke tala om — ty det skall väl icke falla någon in att neka till att även under vanliga förhållanden en stor mängd människor i Sverige ha det alldeles för fattigt ställt. De hava för liten inkomst, det är för dyrt för dem även under normala förhållanden att kunna på ett skapligt sätt existera, och det föranleder oss naturligtvis att se efter, vad som vållat detta. Då finna vi först och främst, att detta beror därpå, att livsmedlen äro så dyra här i Sverige, som de äro. Och utgångspunkten därför är väl, att tullarna ligga såsom en grundval för spannmålsprisens höjd, och då hava vi kommit till den uppfattningen att en av orsakerna är det rådande tullsystemet. Ibland angripa vi det från den ena och ibland från den andra sidan, och ibland taga vi hela fronten på en gång genom att förslå en undersökning av tullsystemet i allmänhet. Men när jag första gången deltog i denna frågas behandling i bevillningsutskottet, hörde jag, att det gör detsamma, från vilken sida vi komma; det är samma uppfattning inom utskottet

Om upphävande av tullsatserna å spannmål m.m. (Forts.)

i alla fall. Och uppfattningen är: man får icke röra tullsystemet på någon punkt, ty detta är så sammanvuxet med svenskt samhällsliv, att det icke kan ändras. Ja, har man den uppfattningen, då förstår jag, att man ställer sig på utskottets ståndpunkt. Men då vi icke ha den uppfattningen inom det parti jag tillhör och förhållandena trycka, såsom de göra, kan jag icke annat än säga till den ärade talaren, som mottog motionen med en sådan beklämning, att vi icke kunna underlåta att återkomma med motionen, tills den vinner gehör.

Vi tänka således, att en förbättring skall kunna vinnas och för att undgå förebråelse, att vi icke varit tillräckligt förtänksamma, ha vi sökt dela upp vår hemställan även på punkterna b och c i reservationen. Detta är nu samma yrkande, som tidigare framställts. I vår reservation hemställa vi nu, att det må tagas i övervägande, huruvida icke ungefär detsamma kunde göras, som föreslogs i den motion riksdagen behandlade för kort tid sedan angående spannmålsimportens monopolisering, eller huruvida icke regeringen skulle kunna taga i övervägande, på vilket sätt en reglering av spannmålsprisen skulle kunna komma till stånd.

Jag har hört, att det ansetts, att proposition icke skulle kunna framställas på bifall till punkterna b och c, emedan de gå över motionens ram, men vår mening är tillkännagiven i alla fall. Riksdagens ståndpunkt blir väl ungefär densamma, vare sig dessa yrkanden tagas under proposition eller ej, så att det spelar på det hela taget ingen roll. Men det är helt enkelt utgångspunkten för oss, att folk har det för fattigt ställt här i landet. Och vi å vår sida i fackföreningarna hava under dessa många och långa år försökt vad i vår förmåga står för att hinna upp de dyra priserna. Vi hava organiserat oss i fackföreningar för att söka få bättre betalt, vi hava genomkämpat strider med arbetsgivarne och hart när hela samhället har vid vissa tider ställt sig i harnesk mot oss, därför att vi blivit tvingade att pressa på för att få mera betalt eller försvara vad vi tillkämpat oss. Men icke en gång det hjälper. Sedan hava vi fått det argumentet emot oss, att det är vi, som åstadkommit prishöjningen därför att vi begärt att få mera betalt. Om vi nu söka förbilliga livsmedlen i så hög grad som möjligt, på denna väg, så att icke dessa oerhörda ansträngningar skola behöva göras från arbetarnes sida för att hinna upp prisstegringarna, må det ju icke förundra.

Nu vill jag säga i förbigående, att jag icke kan underlåta att i detta sammanhang även giva en honnör åt reservanten, herr Månsson. Sannerligen, skulle varje medlem av riksdagens bägge kamrar försöka att penetrera en fråga så pass, som han för sin del gör — det visar hans reservation åtminstone — då skulle det vittna högt om varje riksdagsmans intresse för olika frågor. Jag vet ju, att man riktar den förebråelsen mot honom, att hans uppgifter behöva korrigeras ibland, här synas de dock vara ofrånkomliga och han har dock ådagalagt en brinnande arbetsvilja för att söka skaffa sig så pass mycket fast mark under fötterna för sin ståndpunkt, att detta är all respekt värt. Det är, jag vågar säga det, lika respektabelt som då ut-

Om upphävande av tullsatserna å spannmål m. m. (Forts.)

skottet säger, att denna fråga är så klar på förhand, att man icke behöver diskutera den.

Jag blev alldeles förbluffad, när jag första gången kom att deltaga i bevillningsutskottets arbete på avdelningen där. Jag tänkte att där skulle jag väl bli riktad med nya synpunkter, ty där hade man ju haft frågan till behandling många gånger. Där skulle man väl kunna få uppslag. Men man sade: vi känna varandras ställning precis, och vi behöva inte säga ett enda ord om tullarna. Det ansågs klart inom utskottet, och motionären tycktes veta det förut. Men på mig gjorde detta, för att använda ett uttryck från herr Roos, ett ganska beklämmande intryck. På det sättet går det nog icke att i alla tider avvärja denna fråga.

Det är således — jag upprepar det än en gång — de förhållanden, vilka redan under »normala tider varit rådande, som bragt fram denna och flera liknande motioner. Denna motion söker finna reda på, om det icke är möjligt att gå fram på en sådan väg, att jordbrukets bestånd icke är baserat på tullar och detta tullsystem skall vara grundläggande för hela det ekonomiska livet i Sverige. Fråga är, om icke någon gång den tanken skulle kunna tränga sig fram att vi skulle kunna leva ekonomiskt och väl även utan denna tro på skyddstullar. Det har skett i andra länder och skulle väl även någon gång kunna komma att ske hos oss.

Med dessa enkla ord ber jag, herr talman, att få yrka bifall till första punkten i reservationen.

Herr Roos: Herr talman! Endast ett par ord. Jag skulle vilja hemställa till herr Söderberg att — då nästa gång överläggning inom omtalade församling skall äga rum angående spannmålsprisen — blott påpeka det förhållandet, att under denna tid, då inga tullar drabba varan, då är varan som dyrast. Detta kan ju i viss mån visa, att tullarna influera i betydligt mindre mån än man i allmänhet tror.

Herr Karlsson, K. G.: Herr Söderberg slutade sitt anförande med, att han »med dessa enkla ord» bad att få yrka bifall till reservationen. Ja, det är ju möjligt att hans ord voro rätt enkla på det hela taget, men beträffande hans yttrande om vad han erfarit i utskottet föreföllo de att vara tämligen anspråksfulla. Utskottet har ju haft denna fråga till behandling upprepade gånger och utskottet har nu, utan att än en gång upptaga realdebatt i ärendet, på de skäl utskottet angivit, ansett, att för närvarande ingen anledning förefinnes för utskottets majoritet att gå in på dessa detaljer. Har herr Söderberg, som ju är suppleant i utskottet, något nytt att förebringa för utskottet, är jag övertygad om att utskottet skall taga upp de upplysningar, herr Söderberg har att giva, med mycken tacksamhet. Men till dess herr Söderberg har detta, tror jag han får finna sig i det sätt, varpå utskottet arbetar.

Sedan överläggningen ansetts härmed slutad, gjordes jämlikt därunder förekomna yrkanden propositioner, först på bifall till vad

Om upphävande av tullsatserna å spannmål m. m (Forts.)

utskottet i det under behandling varande betänkandet hemställt samt vidare på antagande av det förslag, som innefattades i punkten a) av herr Jacob Larssons m. fl. vid betänkandet avgivna reservation; och förklarades den förra propositionen, vilken förnyades, vara med övervägande ja besvarad.

Vid ånyo skedd föredragning av bevillningsutskottets betänkande nr 46, i anledning av väckt motion angående rätten att till avsalu förskära vin med brännvin, bifölls vad utskottet i detta betänkande hemställt.

Vid förnyad föredragning av bankoutskottets utlåtande nr 47, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående sättet för likviderande av förfallen skuld å statslån till Norra Södermanlands järnvägsaktiebolag, biföll kammaren vad utskottet i detta betänkande hemställt.

Ifrågasatt ändring av straffbestämmelserna om förräderibrott.

Föredrogs ånyo lagutskottets utlåtande nr 51, i anledning av väckt motion om ändrad lydelse av 8 kap. 8 § strafflagen.

Uti en inom andra kammaren väckt, till lagutskottet hänvisad motion, nr 245, hade herrar *Ernst Hage, Magnus Bengtsson, K. Lundberg, C. O. Johansson, Rikard Eronn, Christian Ericson, C. Winberg, Ivar Vennerström, K. W. Skareen, Thure Widlund, Fabian Månsson, J. Henry Erikson, Emil Molin, Carl Lindhagen, N. A:son Berg, G. Fr. Lundgren, O. W. Stenudd* och *Axel Lindström* hemställt, att riksdagen för sin del måtte besluta, att 8 kap. 8 § strafflagen skulle erhålla följande lydelse:

»Om stämpling till förräderi, som i 6 § omtalas, så ock om uppmaning till sådant förräderi eller försök att annorledes därtill förleda gälle i krigstid, vad i 2 och 3 §§ sagt är.»

Utskottet hade i nu föredragna utlåtande på anförda skäl hemställt, att ifrågavarande motion icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Reservationer hade avgivits

a) av herr *Lindhagen*, som hemställt, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla att, utan avvaktan å den allmänna revisionen av strafflagen, förslag måtte föreläggas riksdagen i syfte att stadgandena om förräderibrott utformades med största möjliga tydlighet och icke avfattades strängare, vare sig i avseende å brottsbestämning eller straffsatser, än det funnes oundgängligen nödigt;

b) av herrar *Stärner, Alexanderson, Klefbeck, Karlsson* i Fjäl, *Borg, Rehn* och *Lindqvist* i Kosta, vilka på anförda grunder ansett, att utskottet bort hemställa, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla, att vid pågående arbete för revision av allmänna strafflagen synnerlig uppmärksamhet måtte ägnas angelägen-

heten av, att strafflagens stadganden om förräderibrott måtte utformas med största möjliga tydlighet och icke avfattas strängare, vare sig i avseende å brottsbestämning eller straffsatser, än det funnes oundgängligen nödvändigt.

Ifrågasatt ändring av straffbestämmelserna om förräderibrott. (Forts.)

Herr Alexanderson: Såsom kammaren behagade finna, har denna hemställan från utskottet endast hälften av utskottets medlemmar bakom sig, varemot de övriga önskat, att en skrivelse bort till Kungl. Maj:t i visst syfte avlåtas, i anledning av motionen. Sju av reservanterna, bland vilka jag befinner mig, hava inskränkt sig till att hemställa, »att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla, att vid pågående arbete för revision av allmänna strafflagen synnerlig uppmärksamhet måtte ägnas angelägenheten av, att strafflagens stadganden om förräderibrott måtte utformas med största möjliga tydlighet och icke avfattas strängare, vare sig i avseende å brottsbestämning eller straffsatser, än det finnes oundgängligen nödvändigt».

Det är sedan länge erkänt, att straffsatserna i 8 kapitlet strafflagen äro alldeles orimligt hårda och lämna alltför ringa utrymme åt domstolarna att beträffande lindrigare fall bedöma brottet med ett helt annat och lägre straffmått än gärningen bort förtjäna. För ett antal år sedan framhöll dåvarande justitieombudsmannen, sedermera justitieministern Hasselrot, hos Kungl. Maj:t, att detta vore en av de punkter, som han ansåg böra vid den allmänna strafflagrevisionen förtjäna synnerlig uppmärksamhet.

Sedan har en händelse inträffat, som varit ägnad att visa att även på en annan och kanske viktigare punkt synnerliga brister vidlåda formuleringen av paragraferna i 8 kap. strafflagen. Det ligger i sakens natur, att domstolarna endast ytterst sällan bliva i tillfälle att sysselsätta sig med dessa paragrafers innebörd, då ju sällan ett åtal kommer att gälla brott emot 8 kapitlet strafflagen. Därav följer att domstolarna hava mycket ringa vana vid tolkningen av dessa stadganden och att högsta domstolen för sin del icke haft tillfälle alls att ge domstolspraxis någon ledning. Men det är å andra sidan mycket viktigt, att just stadganden av så svår art, som de, vilka det här gäller — svår både med hänsyn till straffet och med hänsyn till den fruktansvärda fläck, som för det allmänna rättsmedvetandet sättes på den, som åtalas, och än mer på den, som dömes efter dessa stadganden om landsförrädiskt förhållande — det är, säger jag, ytterst viktigt, att de verkligen av domstolarna kunna rätt tolkas.

Det är emellertid tydligen förenat med synnerliga svårigheter, såsom de för närvarande äro avfattade. Det har den kända s. k. förräderiprocessen med särkild styrka visat oss alla. Det har ju där inträffat, att en kollegialt sammansatt underrätt och flera medlemmar av en av rikets hovrätter hava ansett det föreligga ett förräderibrott enligt 8 kap., medan däremot övriga medlemmar av hovrätten och en enhällig högsta domstol hava funnit en sådan förbrytelse icke föreligga. Ja, det går i själva verket ännu längre. Det har befunnits, att en person, som i högsta domstolen enhälligt förklarats skuldlös, som

Ifrågasatt ändring av straffbestämmelserna om förräderibrott. (Forts.)

överhuvud taget icke förbrutit sig mot *något* stadgande i strafflagen, av en lägre domstol ansetts saker till en förbrytelse enligt förevarande kapitel, och detta i ett fall, då det icke hängde på den alltid kinkiga bevisfrågan, utan då det nog var lika klart för den lägre som för de högre domstolarna vad som i själva verket passerat, och då det alltså gällde att tolka de bestämmelser, som här äro i fråga. Det kan efter vår uppfattning icke vara annat än av synnerlig betydelse, att då man icke har någon förhoppning att genom praxis få någon klar tolkning av dessa stadganden, man vid själva lagskrivningen lägger sig synnerligen vinn om att här på alla punkter finna en formulering, som icke är otydlig, icke kautschukartad, utan i möjligaste mån fixerar det, som skall anses karakterisera den brottslighet, som här är i fråga.

Jag skall icke uppehålla kammaren längre med att utveckla reservanternas synpunkter, utan anhåller med stöd av vad jag anfört, herr talman, att få yrka bifall till den av herr Stärner m. fl. vid utskottsutlåtandet fogade reservationen.

Herr Gezelius: Utskottet har, som kammaren finner, varit enigt om att utdöma det av motionärerna väckta förslaget, men reservanter vid betänkandet hava velat giva motionärerna något erkännande, visa dem något tillmötesgående. Motionen avser en ändring i 8 kap. 8 § strafflagen. Reservanterna hava i anledning av motionen uttalat sig för en omarbetning av förräderikapitlet, av strafflagens bestämmelser angående förräderibrott i allmänhet. En reservant har hemställt om en omedelbar, fristående omarbetning. De övriga reservanterna hava inskränkt sig till att för den pågående omarbetningen av allmänna strafflagen lämna ett särskilt direktiv rörande förräderibrottens behandling vid denna omarbetning. Detta direktiv är ju givetvis icke mycket värt, om man icke läser avfattningen litet noggrannare och måste söka någon annan förklaring till reservanternas ståndpunkt i frågan än den, som jag nyss tillät mig karakterisera såsom ett tillmötesgående i viss mån mot motionärerna. Ty det lär väl icke kunna förefinnas någon annan mening än den de uttalat, att vår omarbetade strafflag bör utmärka sig för största möjliga tydlighet i fråga om sina bestämmelser överhuvud taget; och om också utformningen av önskemålet i fråga om straffsatserna och brottsbestämningarnas formulering är något egendomlig i reservationen, i det att där uttalas, att de icke skola vara strängare än som finnes oundgängligen nödvändigt, föreställer jag mig, att därmed icke avses annat, än att även i fråga om brott av denna beskaffenhet samma normer skola vara bestämmande, som skola gälla i den allmänna strafflagen överhuvud taget.

Det återstår då endast i det av reservanternas huvudgrupp gjorda uttalandet, att vid omarbetningen av den allmänna strafflagen åt förräderibrotten bör ägnas en »*synnerlig*» uppmärksamhet. Någonting, som motiverar ett sådant särställande av förräderibrotten på bekostnad av lagstiftningsarbetet i övrigt hava reservanterna icke,

Ifrågasatt ändring av straffbestämmelserna om förräderibrott. (Forts.)

såvitt jag kunnat finna, anfört. De lära näppeligen heller kunna förete några sådana omständigheter.

Utskottet är enigt med reservanterna därom, att 8 kap. strafflagen, liksom flera andra av våra strafflagsbestämmelser, otvivelaktigt är i behov av en revision — utskottet har till och med sagt: »en genomgripande revision». Utskottet är också övertygat om att vid den omarbetning, som kan förväntas även av denna del av vår strafflag, stadgandena på detta område skola utföras i överensstämmelse med de allmänna principer, varå strafflagstiftningen må komma att grundas. Givetvis förutsätter lagutskottets majoritet, att alldeles samma allmänna synpunkter skola läggas på strafflagstiftningen överhuvud taget. Vid sådant förhållande har utskottet icke funnit anledning att ansluta sig till ett sådant uttalande som det, som föreslagits från reservanternas sida, och jag hemställer på dessa skäl om bifall till utskottets förslag.

Herr Ström: Herr talman! Jag vill med några korta ord motivera, varför jag kommer att yrka bifall till herr Lindhagens reservation. Jag finner det synnerligen påkallat, att det i denna sak skyndsamt ingripes för att få till stånd en ändring i formuleringen av föreliggande kapitel i strafflagen. Ty det har dock inträffat något oerhört, då, såsom herr Alexanderson nyss berörde, man i en underrätt kunnat döma personer för förräderi, vilka sedan i de högre instanserna blivit fullständigt frikända från ansvar för detta brott, och av vilka en person måst förklaras alldeles skuldlös. Det är, synes det mig, något som på det djupaste måste uppröra oss alla och som faktiskt har på det djupaste upprört stora lager av vårt folk, att en underdomstol sålunda kunnat tolka en lagparagraf så, att de ädlaste fredskämpar kunnat dömas som landsförrädare. Jag anser, att detta är ett så utomordentligt starkt skäl att påkalla en skyndsam rättelse, att jag finner den av herr Stärner m. fl. framlagda reservationen icke tillräckligt långt gående. Det måste kännas som en plikt, såvitt jag kan finna, gentemot det allmänna rättsmedvetandet, att man här skyndsamligen går till en rättelse, varför jag skall be att få yrka bifall till herr Lindhagens reservation.

Efter det överläggningen ansetts härmed slutad, yttrade herr talmannen, att i avseende på nu ifrågavarande utlåtande yrkats: 1:o) att utskottets hemställan skulle bifallas; 2:o) att det förslag skulle antagas, som innefattades i den av herr Stärner m. fl. vid utlåtandet avgivna reservationen; och 3:o) att kammaren skulle bifalla herr Lindhagens vid utlåtandet fogade reservation.

Sedermera gjorde herr talmannen propositioner enligt berörda yrkanden och förklarade sig anse propositionen på bifall till utskottets hemställan vara med övervägande ja besvarad.

Herr *Ström* begärde votering, i anledning varav och sedan till kontraproposition därvid antagits godkännande av det förslag, som innefattades i herr Stärners m. fl. reservation, uppsattes, justerades och anslogs en så lydande omröstningsproposition:

Ifrågasatt ändring av straffbestämmelserna om förräderibrott. (Forts.)

Den, som bifaller vad lagutskottet hemställt i sitt utlåtande nr 51, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, antages det förslag, som innefattas i den av herr Stärner m. fl. vid utlåtandet avgivna reservation.

Vid slutet av den häröver anställda omröstningen befunnos rösterna hava utfallit sålunda:

Ja — 69;
Nej — 42.

Ifrågasatt upphävande av 10 kap. 14 § strafflagen.

Föredrogs ånyo lagutskottets utlåtande nr 52, i anledning av väckt motion om upphävande av 10 kap. 14 § strafflagen.

Uti en inom andra kammaren väckt till lagutskottet hänvisad motion, nr 238, hade herrar *C. Winberg, J. Björling, Ernst Hage, K. Lundberg, Thure Widlund, Magnus Bengtsson, C. O. Johansson, Rikard Eronn, Christian Ericson, K. W. Skareen, Fabian Månsson, Ivar Vennerström* och *Carl Lindhagen* hemställt, att riksdagen för sin del ville besluta, att strafflagens 10 kap. 14 § skulle upphävas.

Utskottet hade i nu föredragna utlåtande, hemställt, att förevarande motion icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Reservationer hade avgivits

a) av herr *Lindhagen*, som hemställt, att riksdagen ville för sin del besluta, att 10 kap. 14 § strafflagen skulle upphävas; samt

b) av herrar *Klefbeck, Borg* och *Lindqvist* i Kosta, vilka hemställt, att riksdagen i anledning av förevarande motion ville besluta återställa 10 kap. 14 § strafflagen till det innehåll, denna paragraf haft före 1906 års lagändring.

Herr Klefbeck: Jag skall med ett par ord be att få motivera min reservation.

Som kammaren behagade finna, hava motionärerna hemställt, att hela den ifrågavarande paragrafen skall upphävas. Vi reservanter, herrar Borg, Lindqvist och jag, hava icke velat gå så långt. Vi hava velat återställa paragrafen till det skick den hade före 1906. Då utskottet i sin motivering mest riktar sig mot motionärernas hemställan, skall jag icke upptaga tiden med att söka bemöta vad utskottet säger. Gent emot vår hemställan påstår utskottet, att denna lagbestämmelse hos oss icke utmärker sig för någon synnerligen sträng avfattning. Det säges, att exempelvis den norska, den italienska och den nederländska lagstiftningen är strängare och det framhålles ock, att under åren 1910—1912 inalles endast 6 per-

I frågasatt upphävande av 10 kap. 14 § strafflagen. (Forts.)

soner ådömts fängelsestraff för brott mot denna lag. Men utskottet underlåter att tala om, att år 1909 icke mindre än 11 personer straffades för brott mot denna lag, och från förra året hava vi ju ett mycket ledsamt exempel på tillämpningen av lagen. De utvidgningar, som företogos i lagrummet år 1906, voro, dels att straffmaximum höjdes från fängelse till 4 års straffarbete, och dels att man tillade, att även uppmaning till brott, som hade skett i form av »prisande av brottslig handling», skulle straffas.

Vi hålla före, att denna senare utvidgning var så pass obestämd, att med densamma kan träffas saker, som sannerligen icke böra falla under straff. Vad vi emellertid först ville anmärka mot denna utvidgning är, att straffmaximum höjts till 4 års straffarbete. Vi anse, att det är alldeles orättfärdigt, att människor skola lida ett straff, som drabbar dem på ett så vanhedrande sätt som detta, för att de givit uttryck åt en politisk uppfattning eller sökt tjäna en sak, som enligt deras och mångas mening alls icke kan vara straffvärd. Mot den andra utvidgningen hava vi förnämligast att invända, att den fått en så obestämd form, att paragrafens räckvidd blivit så utsträckt, att det nu är nästan omöjligt att avgöra, huruvida ett yttrande är brottsligt eller icke, varför rättssäkerheten blivit ganska liten. Härtill kommer för det tredje, att vid tillämpningen av lagen tillkommit ett moment, som giver lagen en ytterligare skärpning. Man har nämligen mer och mer börjat att åt termen »menighet eller folkförsamling» giva en helt annan mening, än man förr gjort.

Som kammaren finner, har jag endast snuddat vid de skäl och synpunkter, som jag under andra förhållanden skulle hava försökt att litet fullständigare utföra. Men summan av vad jag på detta sätt blott antytt blir ju, att vi på det allra livligaste önska, att den utvidgning av paragrafen, som skedde 1906, snarast måtte borttagas, så att paragrafen återigen får samma lydelse, som den hade då. Vi äro förvissade om att det syfte, som paragrafen är avsedd att tjäna, alldeles tillräckligt vinnes med den lydelse den då hade, men att den nuvarande lydelsen kan tjäna helt andra syften, vilka vi rakt icke kunna gilla.

Herr Ström: Herr talman! Jag har begärt ordet för att till en början uttrycka min förvåning över att icke samtliga socialdemokrater i utskottet biträtt förslaget om att alldeles avskaffa dessa munkorgsbestämmelser. Endast herr Lindhagen har velat avskaffa samtliga. De övriga socialdemokraterna ha nöjt sig med att återställa paragrafen i det skick, i vilket den befann sig före 1906 års lagändring.

Det är verkligen ett mycket intressant studium att gå tillbaka till den tid, då denna lag ursprungligen antogs. Det var 1889. Då möttes denna klass- och munkorgslag, som var riktad mot den då lilla och obetydliga socialdemokratiska rörelsen, av den allmänna opinionen utanför riksdagen med starka protester, och även inom riksdagen, d. v. s. i andra kammaren, var känslan för yttrande- och

Ifrågasatt upphävande av 10 kap. 14 § strafflagen. (Forts.)

tryckfriheten så stark, att man sällan sedermera hört en så stark opinion.

Lantmannapartiets frejdade ledare Carl Ifvarsson framhöll »den fara som kan uppstå i följd av den kvävda yttrandefriheten i allmänhet, något som sannolikt är det värsta av allt».

Carl Herslow yttrade dessa tänkvärda ord: »Det gäller om alla jäsnings- och kokningsprocesser i den andliga som i den materiella världen: låt dem hava tillgång till den fria, friska luften, sätt icke locket på, skruva åtminstone icke locket på, ty då kan man flyga i luften.»

Herr P. Waldenström, den frireligiöse ledaren, som då var i sin krafts dagar, på den tiden representant för Gävle stad, yttrade: »Min livliga övertygelse är, att en sådan lag som denna skall komma att göra mycken skada. Om den icke blir tillämpad, skall den hos folket slappa rättsmedvetandet och aktningen för lagens auktoritet i allmänhet. Blir den däremot tillämpad, i synnerhet om det sker med mannamån, så skall den å ena sidan föröka jäsningen och bitterheten bland folket, å andra sidan — och det betraktar jag som det farligaste — förhindra reformerandet av de sociala missförhållandena.»

En annan lantmannarepresentant herr I. Lyttkens yttrade: »Man såg redan vid början av den agitation, som föregick det nya statsskickets införande, tillstymmelser till förföljelser mot dem, som omfattade de nya idéerna rörande vår representation, ja att de, som stodo under de då maktägandes kommando, verkligen till och med blevo förföljda. Vad skulle då icke blivit fallet, om en sådan lag som denna funnits?»

Herr Andersson i Nöbbelöf yttrade: »Skola vi nu här avhända oss de friheter, som våra förfäder för århundraden sedan tillkämpat sig och vi fått i arv av dem — skola vi med ett enda penndrag beröva oss dessa?»

Och den store folk- och frihetsvännen Sven Adolf Hedin yttrade slutligen: »Riksdagen, som sitter här för att vårda, icke för att skänka bort folkets dyrbaraste rättigheter, bör besinna, att dessa skyddas ej endast därigenom, att man håller mycket hårt om pungen och är synnerligen varsam — och det tyckes för resten numera vara en övergiven princip även det — när det gäller statens utgifter.»

En hel rad av andra talare uppträdde då mot denna undantagslag. Jag vill också erinra därom, att det då lilla socialdemokratiska partiet utan en enda representant i riksdagen hade möte på möte emot denna lag och opinionsrörelsen mot lagen, som fick namnet Öhrbomska socialistlagen, var, såsom nog skulle kunna intygas av de här sittande ledamöterna av det socialdemokratiska partiet, som voro med om och ledde den striden, mycket kraftig. Har man nu glömt den striden? Skola vi nu, 1917, icke våga oss på att kräva avskaffande av denna undantagslag? Skola vi låta utvecklingen gå så baklänges, att vi icke vilja vara med om att avskaffa vad mycket besinningsfulla lantmän på 1880-talet ansågo som ett oer-

hört ingrepp i de allmänna medborgerliga fri- och rättigheterna? Är vår tids demokrati och frihetskänsla så vansläktad från fordom? Det har på mig gjort ett synnerligen beklämmande intryck att icke hela den socialdemokratiska utskottsdelen gått med på herr Lindhagens reservation, utan i stället nöjt sig med att endast kräva avskaffandet av de s. k. Staafflagarna. Det har också gjort ett mycket beklämmande intryck att finna, att det icke finns någon liberal utskottsledamot, som reserverat sig ens för dessas avskaffande. I vilket mörker vandra vi? Jag måste tyvärr konstatera, att vi i alla avseenden kommit betydligt långt bort från de ideal, som på 80-talet förfäktades av den tidens borgerliga frihetsvänner, den tidens lantmannarepresentanter. Vi äro ett släkte på förfall.

Ifrågasatt upphävande av 10 kap. 14 § strafflagen. (Forts.)

Jag ber att få yrka bifall till herr Lindhagens reservation.

Herr Dahl: Den senaste ärade talaren har icke velat känna sig tillfredsställd med herr Klefbecks och hans medreservanters yrkande utan utsträckt sitt yrkande till ett avskaffande av ifrågavarande lagbestämmelse, även i den form den fick vid sin tillkomst 1889. Till stöd för detta yrkande har han åberopat en mångfald av yttranden från debatten vid nämnda riksdag, även från borgerliga representanter. Det faller sig så egendomligt, att jag personligen åhörde denna debatt, och jag minns mycket väl de indignationsvågor, som strömmade fram över dessa talares läppar, Carl Herslows, Sven Nilsons i Everöd och Sven Adolf Hedins, många andra att förtiga. Men jag är ganska viss om att alla dessa herrar, om de i dag ställdes inför spörsmålet att taga ställning till denna lagstiftning, nog skulle låta sina ord falla annorlunda. Herr Ström skulle knappast få det nöjet att ansluta sig till dem.

Herr Klefbeck uttalade den uppfattningen, att uskottets anmärkning angående den jämförelsevis begränsade räckvidden av denna lagstiftning nog icke vore så riktig och hänvisade i detta hänseende till statistiken för år 1909, vilken utvisade, att icke mindre än 11 personer då dömts enligt detta lagrum. Det torde nog vara riktigt, åtminstone har jag ingen anledning att antaga annat, men jag vill anmärka däremot, att 1909 var ett undantagsår, ett år, som måste visa en alldeles säregen statistik för just sådana förseelser som de här ifrågavarande. Det var nämligen storstrejksåret. Jag undrar, om icke just med tanke på detta förhållande och statistiken för det året, den nuvarande tidpunkten är synnerligen olämplig att bringa på tal ett avskaffande eller en ändring i detta lagrum.

Särskilt synes det vara det ena av 1906 års tillägg till ifrågavarande paragraf, den s. k. Staafflagen, som kriminaliserar prisande av brottslig gärning, som förefaller herr Klefbeck och hans medreservanter så motbjudande. Jag skall be att få läsa upp några rader ur motionärernas motivering: »vad även en ytterliggående vänsteragitation får tillåta sig i England framgår av den bekanta händelsen för några år sedan, då socialistagitatorn Grayson under en dyrtid, långt lindrigare än den vi nu uppleva, opåtalt fick uppmana arbetarna att helt enkelt taga vad de behövde av kapitalisterna.

Ifrågasatt upphävande av 10 kap. 14 § strafflagen. (Forts.)

Har då denna från svensk synpunkt oerhörda yttrandefrihet förstört landet?» Detta är synnerligen det idealtillstånd, som motionärerna och deras medhållare här i kammaren vilja söka uppnå — att man utan straffhot och strafftvång skall få uppmana sina medmänniskor att med våld taga vad de finna sig behöva. Då nå herrarna tydligen sitt idealtillstånd. Jag styrktes i min farhåga i detta avseende, då jag i en tidning, som har icke till ansvarig utgivare, men till redaktör ledaren för det socialdemokratiska partiet i andra kammaren, nyligen fann ett uttalande med anledning av de då inledda potatisinventeringarna på Sveriges landsbygd, ett uttalande, som innebar en lyckönskan till denna goda början. Mina herrar! Där ha vi ett flagrant exempel, som just skulle falla under detta beprisandestraff, såvida nämligen vederbörande åklagare gjorde sin skyldighet. Men jag undrar, om det finns någon i denna kammare, vilket parti han än tillhör, som skulle önska ett fortsättande på denna väg, då man i tryck eller muntligen skulle få lov att opåtalt uppmana till upprepande av sådana handlingar. Den som så handlar begår brott mot dessa stackare, vilkas gärning man prisar, och begår brott mot den svenska staten.

Jag skall be att få yrka bifall till utskottets förslag.

Herr Klefbeck: Jag ber att få konstatera, att det sätt, varpå herr Dahl argumenterade, egentligen icke träffar mig. För det första är jag icke motionär, för det andra vill jag icke alls försvara engelska förhållanden. Jag har endast velat påpeka, hurusom ordalydelsen av denna paragraf är sådan, att den icke blott träffar verkliga förbrytelser, utan även kan träffa uttalanden, som för ett sunt rättsmedvetande, åtminstone på många håll, kan te sig såsom allt annat än straffvärda. Om jag påminner om vad som ägt rum förra året, kan jag säga, att den sak, som de fällda gjorde sig skyldiga till, då de prisade ett visst förhållande, var någonting, som för många medborgare icke på något sätt kan uppfattas såsom straffvärt, utan att de tvärtom gåvo uttryck åt något, som enligt deras mening var för landet gagneligt; och det är mot en formulering av paragrafen, som kan hava sådana följder, som vi opponera oss. De verkliga brotten har ingen velat försvara, men att en åsikt skall få uttalas, även om den strider mot på andra håll gällande uppfattning, när denna åsikt är buren av en stark övertygelse om det för landet gagneliga i densamma och den framställes på ett sätt, mot vilket egentligen icke någon anmärkning kan göras, det anse vi självklart. Att en paragraf har en sådan avfattning, att den kan användas även i detta senare fall, det är något, som vi ha förfärligt svårt att vara med om.

Herr Larsson, Jacob: Jag anhåller endast att få till protokollet antecknat, att jag den 19 maj 1906 såsom ledamot av andra kammaren röstat mot den då framlagda kungl. proposition, varigenom 10 kap. 14 § strafflagen erhöll sin nuvarande lydelse, att sedan den tiden ingenting inträffat, som kommit mig att förändra

den mening, jag då hade, och att jag därför nu instämmer i den reservation, som herr Klefbeck m. fl. avgivit vid det förevarande betänkandet.

Ifrågasatt upphävande av 10 kap. 14 § strafflagen. (Forts.)

Överläggningen ansågs härmed slutad, varefter herr talmannen yttrade, att i fråga om det under behandling varande utlåtandet yrkats: 1:o) att utskottets hemställan skulle bifallas; 2:o) att kammaren skulle bifalla den av herr Klefbeck m. fl. vid utlåtandet avgivna reservationen; och 3:o) att det förslag skulle antagas, som innehölles i herr Lindhagens vid utlåtandet fogade reservation.

Härefter gjordes propositioner enligt dessa yrkanden, och förklarades propositionen på bifall till utskottets hemställan vara med övervägande ja besvarad.

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen.

Föredrogs ånyo lagutskottets utlåtande nr 53, i anledning av väckta motioner om skrivelse till Kungl. Maj:t angående åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen.

Till lagutskottet hade hänvisats av herrar *Sam. Clason, Johan von Bahr, P. Paulson* och *Gust. Barthelson*, friherre *Herman Fleming* samt herrar *Th. Köhlin, P. A. Forssman, Hugo Fahlén, Ernst Hedenstierna, Klas Malmborg, K. v. Geijer, O. Bergqvist, Ludvig Widell* och *Alexis Hammarström* i första kammaren, nr 49, ävensom herrar *Arvid Lindman, Hans Andersson, J. Åkerman, Otto Holmdahl, P. Nilsson, J. P. Jesperson, Karl Hildebrand, Albert Petersson, Joh. E. Svensson, Conrad Vahlquist, Axel Lundblad, Ad. Wiklund, E. Eurén, Arthur Gustafson, Walter Kant, Edvard Lithander, O. Alfr. Berg, P. M. Olsson, Ernst Odqvist, K. Beckman, S. Welin, E. v. Hofsten, John Jönsson, Sven Lübeck, Pehr Aug. Andersson, Karl Kahlström, Anders Elisson, Carl Lorentzon, K. J. Larsson, Alex. Thore, David Norman, C. Vilh. Jönsson, Emil Bengtsson, M. Svensson, Jöns Jönsson, P. Nilsson, Carl Hallendorff, Axel Westman, Malte Sommelius, O. E. Holm, Axel E. Lindvall, Karl Karlsson, Wilh. Hellberg, John Erlansson, Axel Sundberg, P. Rydholm* och *John Jeansson* i andra kammaren, nr 168, väckta motioner, däri hemställts, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, det Kungl. Maj:t efter verkställd allsidig utredning angående beskaffenheten och omfånget av den i landet bedrivna försvarsfientliga agitationen ville för riksdagen framlägga förslag till den lagstiftning och de övriga åtgärder, som kunde vara erforderliga för att förebygga den fara för rikets värnkraft, som en dylik agitation funnes kunna innebära.

Utskottet hade i föreliggande utlåtande på åberopade grunder hemställt, att herr Clasons m. fl:s och herr Lindmans m. fl:s motioner, I: 49 och II: 168, icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

Vid utlåtandet funnos fogade reservationer

a) av herrar *Petersson* i Lidingö villastad, *Gezelius*, *Dahl*, *von Sydow*, *Tisell*, *Fant*, *Gustafsson* i Örebro och *Holmdahl*, vilka hemställt, att förevarande motioner måtte av riksdagen bifallas;

b) av herr *Lindhagen*, som beträffande utskottets motivering anfört:

»Utskottets utlåtande genomandas av en teoretisk välvilja för den sak, som framställningen vill tjäna. Felet med de under senare tider framkomna motionerna synes nämligen endast vara det, att de olika utvägar, som förordats, möta tyvärr enligt utskottets uppfattning än det ena och än det andra hindret.

För min del får jag häremot åberopa mitt särskilda yttrande till utskottets utlåtande nr 36 i ämnet vid 1916 års riksdag. Där uttalades den meningen, att folkens resning mot militarismens förtryck var nutidens aktuellaste kulturrörelse och att antimilitarismen vore för närvarande mänsklighetens enda hopp. Denna mening hyser jag fortfarande och hemställer i främsta rummet på detta skäl om avslag å motionerna.»

Herr Gezelius: Denna fråga har, som kammaren behagade erinra sig, varit föremål för riksdagens uppmärksamhet och överläggningar även vid de två nästföregående årens riksdagar. Saken har då förelegat så, att det väckts förslag till ändrad strafflagstiftning i syfte att motarbeta den s. k. antimilitaristiska agitationen, mot vilken även föreliggande motion riktar sig. Den förenade vänstern har ställt sig avvisande mot förslagen i fråga huvudsakligen på grund av principiella skäl mot de då framlagda positiva lagändringsförslagen och under angivande av att den verksamhet, man avsåg att nå, icke var av den betydelse, att den påkallade den uppmärksamhet, som förslagen ifrågasatt. Årets lagutskotts utlåtande håller ju en annan ton, och en reservant till betänkandet, herr Lindhagen, har med visst fog karakteriserat det såsom genomandat av välvilja för den sak, som framställningen avser att tjäna. Det vill under sådana förhållanden synas egendomligt, att utskottsmajoriteten kommit till det slut, vartill den kommit.

När jag nu ingår i en kort belysning av utlåtandets innebörd, ber jag få hemställa, att kammaren ville ägna ett ögonblicks uppmärksamhet åt den ståndpunkt, som den nyss citerade reservanten intager. Han karakteriserar sin egen uppfattning av frågan så, att, för att citera honom, »folkens resning mot militarismens förtryck» är »nutidens aktuellaste kulturföreteelse, och antimilitarismen för närvarande mänsklighetens enda hopp». Då jag ser, hur utskottsmajoriteten ändrat ståndpunkt i fråga om sakens aktuella betydelse, kan jag icke underlåta att framhålla den åskådning, som kommit till synes i herr Lindhagens reservation. Herr Lindhagen är visserligen icke någon god typ för den art av samhällsåskådning, som är utmärkande för de antimilitaristiskt verksamma krafterna, men hans synpunkt på spörsmålet över huvud taget har givetvis en utomordentligt

stor anklang hos massan av dessa element, i den mån de låta bestämma sig av en ärlig övertygelse och icke äro verksamma blott av okynne och för att göra ont, oavsett om deras uppfattning och deras verksamhet från någon synpunkt kan anses såsom av godo. När jag ingår på att konstatera tillvaron av en anslutning till den antimilitaristiska uppfattning, som i sitt görande och låtande bestämmes av ett sådant handlingssätt som det, varemot motionärerna rikta sig, har jag ock velat draga fram denna parlamentariska form för ståndpunktstagande i frågan.

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

Det är icke meningen att vända sig emot den verksamhet, som kan vara dikterad av välvilja mot försvarsväsendet såsom »en hela folkets angelägenhet», för att citera lagutskottet. Det är icke för att komma till livs en berättigad yttrandefrihet och kritikrätt mot »militarism» eller oarter på försvarsväsendets område, som vare sig vi reservanter eller motionärerna hava hemställt om åtgärder i det av motionärerna angivna syftet. Vad man på detta område måste göra och vad man kan göra, det är att träffa den verksamhet, med avseende å vilken alla samhällselement, som icke äro samhällets svurna fiender, måste enas om att de äro obehöriga och att de syfta åt samhällets existens, samhällets vidmakthållande under former, tryggande såväl utåt som inåt. Utskottsmajoriteten har, såsom jag redan framhållit, icke bestritt, att den verksamhet, varom jag talar, har sina allvarliga sidor. Men den lägger sig till ro med den uppfattningen, att den sista lagstiftningsändring, som kommit till stånd på ifrågavarande område, måste förutsättas hava uttömt de möjligheter, som kunde givas för att i strafflagstiftningsväg kunna nå ett effektivt resultat och som på samma gång icke kränker andra berättigade intressen. Utskottsmajoriteten sysselsätter sig, med ett intresse, som knappast kunde anses vara behövligt — då motionerna icke avse ett utformat förslag — med att kritisera de hittills framlagda, som redan av riksdagen avvisats, men vad den underlåter att göra, det är att öppet erkänna, att förhållandena påkalla en uppmärksamhet åt frågan, som gör det möjligt att behärska densamma, så att tryggt kan sägas, att man har försökt de olika vägar, som till äventyrs kunna givas. Utskottet vill icke vara med ens om en utredning, som giver ett dylikt material. Detta är vad motionärerna och vi reservanter begära. På utredningen får det bero, huruvida och i vad mån en lagstiftning eller, låt mig säga, en lagstiftning *eller* andra åtgärder kunna komma till stånd, som tillgodoser syftet. Och jag vill för egen del säga, att om man än skulle komma till det resultat — jag konstruerar den förutsättningen — att någon strafflagsändring icke vore möjlig att anlita, en lagstiftning, som icke har strafflags karaktär till äventyrs skulle kunna tillgodose det skriande behovet. Att behovet är skriande, det veta vi alla, som sökt följa med frågan, även om man i allmänhet icke har tillgång till exempelvis de mer eller mindre korrekta protokoll eller redogörelser, som till äventyrs stå till buds från de förhandlingar, som föras i den organiserade verksamhet, som bedrives i klart uttryckt syfte att riva ned försvaret såväl i dess

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

ställning att giva skydd utåt som såsom en eventuell hjälp i kritiska situationer, då det måhända är enda vägen, som står till buds, för att rädda samhällets existens. Det kan icke finnas någon tvekan om, att förhållandena påkalla åtminstone en utredning. Vid förhandlingar i detta ämne behöva vi icke tvista om att de faktiska förhållandena påkallar det.

Utskottet självt vidgår öppet, att det på ett område saknar nödig kännedom om förhållandena för att intaga någon ställning till frågan i ett moment. Det gäller ifrågavarande verksamhets inverkan med avseende på rekrytering och rekapitulering. Och det hjälper ju icke för utskottsmajoriteten, som underkänner motionärernas ståndpunkt över huvud taget, att hänvisa till den sakkunskap, de haft att tillgå inom sin egen krets. Den utredning, som där föreligger, lär utskottet även formellt underkänna.

Vi reservanter hava icke velat taga ansvaret för att i denna angelägenhet slå oss till ro och lämna den verksamhet det här gäller, det moraliska stöd — som man påräknar och som man ock skall förstå att utnyttja — vilket skulle ligga i en anslutning till utskottets hemställan.

Jag ber, herr greve och talman, att få yrka bifall till motionen i enlighet med den reservation jag m. fl. avgivit under punkt a).

Herr talmannen hemställde, att som tiden vore långt framskriden och många talare begärt ordet i fråga om nu föreliggande utlåtande, den vidare handläggningen av detsamma ävensom behandlingen av återstående ärenden på föredragningslistan måtte få uppskjutas till aftonsammanträdet.

Denna hemställan bifölls.

Anmäldes och godkändes

riksdagens kanslis förslag till riksdagens skrivelser till Konungen:

nr 160, angående åtgärder för nedbringande av statens tryckningskostnader;

nr 184, angående utredning för genomförande av en allmän arbetaresemester i vårt land; samt

nr 186, angående åstadkommande av utredning rörande handelsomsättningen mellan de nordiska länderna m. m.; ävensom

första särskilda utskottets förslag till riksdagens skrivelser till Konungen:

nr 179, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående krigstidstillägg och krigstidshjälp under år 1917 åt befattningshavare i statens tjänst jämte i ämnet väckta motioner;

nr 180, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående krigstidshjälp under år 1917 åt vissa f. d. befattningshavare i statens tjänst jämte i ämnet väckta motioner;

nr 181, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående krigstidshjälp åt pensionsberättigade änkor och barn efter befattningshavare i statens tjänst;

nr 182, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående krigstidshjälp under år 1917 åt pensionerade lärare och lärarinnor vid folkskolor och småskolor m. fl. jämte i ämnet väckta motioner;

nr 183, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående krigstidshjälp åt pensionsberättigade änkor och barn efter delägare i folkskollärarnas änke- och pupillkassa; samt

nr 189, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående krigstidshjälp åt pensionsberättigade änkor och barn efter delägare i prästerskapets änke- och pupillkassa.

Anmäldes och bordlades

konstitutionsutskottets utlåtande nr 18, i anledning av väckta motioner angående reglering av riksdagsmännens arvoden;

statsutskottets utlåtanden:

nr 168, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående tillfälligt lönetillägg åt skogvaktarna vid universitetet i Uppsala m. m.;

nr 169, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående anslag till täckande av brist i staten för förskolan för blinda i Växjö;

nr 170, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående anslag till upplysnings- och undervisningsverksamhet för nykterhetens främjande jämte i ämnet väckta motioner;

nr 171, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående tillfällig löneförbättring åt viss lärarpersonal vid marinen tillhörande undervisningsanstalter samt navigationsskolorna jämte en i ämnet väckt motion;

nr 172, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående anslag till hospitals underhåll;

nr 173, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående omkostnader för handläggning av ärenden rörande ersättning i anledning av kroppsskada, ådragen under militärtjänstgöring;

nr 174, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående anslag till läkarundersökning av sjöfolk;

nr 175, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående höjning av anslaget till kostnader för taxering till skatt å inkomst och förmögenhet;

nr 176, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående förvärvande för statsverkets räkning av fastigheterna nr 13 och 14 i kvarteret Norrtälje i Stockholm;

nr 177, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående statsunderstöd åt synnerligt skattetyngda kommuner;

nr 178, i anledning av Kungl. Maj:ts framställningar angående anvisande av medel till täckande av kostnader för tryggande av rikets neutralitet år 1917; samt

nr 179, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående beredande av medel till bestridande av vissa kostnadsökningar för sjöförsvarets ordnande m. m. jämte i ämnet väckt motion;

fjärde sammansatta stats- och lagutskottets utlåtanden:

nr 3, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 328, med förslag till förordning angående uppbörd av avgifter för försäkringar i riksförsäkringsanstalten jämlikt lagen om försäkring för olycksfall i arbete; och

nr 4, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 347, angående ersättning åt postsparbanken för dess bestyr med uppbörd och utbetalningar m. m. för riksförsäkringsanstalten;

bevillningsutskottets memorial och betänkanden:

nr 51, i anledning av kamrarnas skiljaktiga beslut rörande utskottets betänkande i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition angående tillfällig höjning av postavgifterna, dels ock i ämnet väckta motioner;

nr 52, i anledning av kamrarnas skiljaktiga beslut rörande utskottets betänkande i anledning av väckt motion med förslag till förordning om tonnageavgift;

nr 53, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till förordning om ändrad lydelse av 2 § 1 mom., 3 § 1 mom., 5, 8 och 23 §§ samt 25 § 2 mom. i förordningen den 7 augusti 1907 angående tillverkning och beskattning av maltdrycker m. m. ävensom i anledning av nämnda proposition väckta motioner;

nr 54, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående ändrad lydelse av rubrikerna nr 192 och 193 för maltdrycker och mjöd i gällande tulltaxa;

nr 55, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till förordning om ändrad lydelse av 6, 9, 11, 18, 19, 20, 25 och 30 §§ i förordningen den 11 oktober 1907 angående beskattning av socker;

nr 56, i anledning av väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t angående indragning av förste kontrollörsbefattningarna vid råsockerfabrikerna m. m.;

nr 57, dels i anledning av väckta motioner med förslag till förordning om krigstidsskatt samt om ändring av skattetariffen i gällande förordning om krigskonjunkturskatt, dels ock angående ändrad lydelse av 12 § i sistnämnda förordning; samt

nr 58, angående vissa ändringar i förordningen den 19 november 1914 angående stämpelavgiften;

bankoutskottets utlåtanden:

nr 53, i anledning av vissa framställningar rörande pensioner och understöd å allmänna indragningsstaten; och

nr 55, i anledning av militieombudsmannens framställning angående förhöjning av anslaget till befordrande av göromålens gång vid militieombudsmansexpeditionen m. m.;

jordbruksutskottets utlåtanden:

nr 99, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående försäljning av vissa kronoegendomar och upplåtande av lägenheter från sådana egendomar;

nr 100, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående anslag till en extra tjänsteman hos lantbruksstyrelsen samt till jordbrukskonsulenter och jordförmedlingsbyråer;

nr 101, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående ökat statsbidrag till lantbruksskolor ävensom två i ämnet väckta motioner;

nr 102, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående tillfällig löneförbättring åt lärare vid lantmannaskolor ävensom tre i ämnet väckta motioner;

nr 103, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående anslag till ökat arbetsbiträde hos lantmäteristyrelsen;

nr 104, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående anslag till lantbruksinstitutet vid Ultuna samt lantbruks- och mejeriinstitutet vid Alnarp ävensom en i ämnet väckt motion;

nr 105, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående upplåtande till aktiebolaget Porjus' smältverk av rätt att inom utmålet Valerius å Luossavaara malmfält bryta viss mängd malm ävensom två i ämnet väckta motioner;

nr 106, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående upplåtande av lägenheter m. m. från Kungsörs kungsladugård i Västmanlands län ävensom tre i ämnet väckta motioner; och

nr 107, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående tillfällig avlöningsförbättring för vissa lantmätare ävensom en i ämnet väckt motion;

första kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande, nr 22, i anledning av väckt motion angående skrivelse till Konungen i fråga om innehavares av pastoratsadjunktur bibehållande vid befattningen, då den ändras till komministerstjänst; ävensom

första kammarens andra tillfälliga utskotts utlåtanden:

nr 23, i anledning av andra kammarens beslut rörande väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t i fråga om anordnande av en statens egen tillverkning av papper; och

nr 24, i anledning av andra kammarens beslut rörande väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t angående vissa åtgärder för tillgodoseende av befolkningens behov av livsförnödenheter.

Kammaren åtskildes kl. 5,21 e. m.

In fidem
A. v. Krusenstjerna.